

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Psikoloji Anabilim Dalı

Gelişim Psikolojisi Bilim Dalı

**ANNEDEN ALGILANAN KONTROLÜN ERGENİN PSİKOSOSYAL
İŞLEVSELLİĞİ İLE İLİŞKİSİNDE TEPKİSELLİĞİN VE EVLATLIK
İNANCININ ROLÜ**

Arcan Tığrak

Doktora Tezi

Ankara, 2017

ANNEDEN ALGILANAN KONTROLÜN ERGENİN PSİKOSOSYAL
İŞLEVSELLİĞİ İLE İLİŞKİSİNDE TEPKİSELLİĞİN VE EVLATLIK İNANCININ
ROLÜ

Arcan Tığrak

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Psikoloji Anabilim Dalı

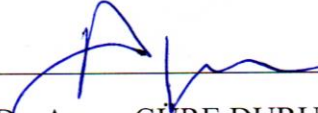
Gelişim Psikolojisi Bilim Dalı

Doktora Tezi

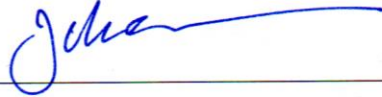
Ankara, 2017

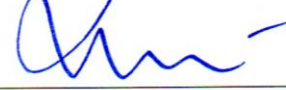
KABUL VE ONAY

Arcan Tığrak tarafından hazırlanan ‘‘Anneden Algılanan Kontrolün Ergenin Psikososyal İşlevselliği ile İlişkisinde Tepkiselliğin ve Evlatlık İncancının Rolü’’ başlıklı bu çalışma, 16.06.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ayşen GÖRE DURU (Başkan)

Prof. Dr. Melike SAYIL (Danışman)

Prof. Dr. Zehra UÇANOK

Doç. Dr. Asiye KUMRU

Yrd. Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE

Yukarıdaki imzaların adı geçen ğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Sibel BOZBEYOĞLU

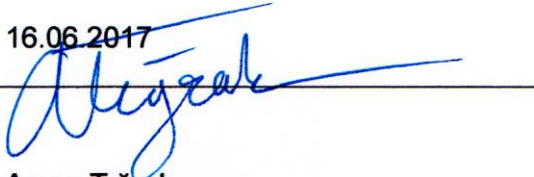
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

16.06.2017

Arcan Tığrak

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etseniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

Tezimin/Raporumun 16.06.2020 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

16 / 06 / 2017

Arcan TIĞRAK

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Melike SAYIL danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan eder

16 / 06 / 2017

Arcan TIĞRAK

TEŞEKKÜR

Eğitim hayatımın bir kısmını daha sonlandıran bu tezin ilk teŖekkürünü bana okuma yazmayı öğreten ilkokul öğretmenim Ŗükran KARAKAŖ'a ayırmak istiyorum. İlkokulun ilk günü ağlayıp okula gitmek istemeyen bir çocuğun okumayı sevip bugünlere gelmesini sağladığınız için çok teŖekkür ederim öğretmenim.

Yalnızca projesinin verisini bana açarak değil aynı zamanda doktora sürecinin tüm aşamalarında ufkumu genişletecek imkânları sağlayıp yol göstererek bu tezin var olmasını sağlayan danışmanım Prof. Dr. Melike SAYIL'a da çok teŖekkür ediyorum. Tezin yazım sürecindeki katkılarını ve daha doktorayı bitirmeden başka bir alanda yeniden lisansüstü eğitime başlamam karşısındaki sabrını da burada minnetle anmak istiyorum.

Hem tez jürimde yer aldığı hem de ders asistanlığını yaptığım süre boyunca bana güven duyup sorumluluk vererek bir eğitimci olarak kendimi geliştirmemi sağladığı için Prof. Dr. Zehra UÇANOK'a çok teŖekkür ederim. Tez savunma jürisine katılmayı kabul edip değerli katkılarını benimle paylaşan Prof. Dr. AyŖen GÜRE DURU ve Doç. Dr. Asiye KUMRU'ya ve ayrıca üniversite hayatımın ilk günlerinden itibaren akademiye yönelişimde çok büyük etkisi olan Yrd. Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE'ye teŖekkür etmeyi bir borç bilirim. Bir yandan da yüksek lisans öğrencisi olduğum Hacettepe Üniversitesi Biyoistatistik Anabilim Dalı'na ve özellikle danışmanım Doç. Dr. Pınar ÖZDEMİR ve Doç. Dr. Erdem KARABULUT'a da bu dönem bana gösterdikleri anlayış için teŖekkür etmek istiyorum.

Birlikte çalışmaktan ve öğrencisi olmaktan büyük keyif duyduğum Yard. Doç. Dr. Yasemin ABAYHAN'a da ayrıca teŖekkür etmeliyim. Birçok konuda birbirimizin tam tersi fikirlere sahip olmamıza rağmen pek çok kez yanlış gördüklerimize birlikte itiraz ettik. Böyle anlarda onun da etrafta olduğunu bilmek büyük bir rahatlıktı.

Psikoloji lisans eğitimini bitirdikten hemen sonra hayata ve alana dair yeterince deneyim sahibi olmadan başladığım bütünleşik doktora ve araştırma görevliliği sürecinde yanımda olan doktora arkadaşlarıma teşekkür sayfasında ne kadar yer ayırsam az. Ne yapacağımı bilemediğim bana yol gösterdiler, eksik bilgim olduğunda bilgilerini paylaştılar, kimi zaman da arkamı topladılar. Dr. Yusuf Bayar, Dr. Helin Yaban ve Dr. Deniz Kurt lisansüstü eğitimin bana kattığı en büyük değerler oldular. Kendilerine çok teşekkür ediyorum.

Burada Dr. İ. Volkan Gülüm'e ayrıca bir yer vermem gerek. Kendisi hem kardeşim hem arkadaşım hem terapistim hem kefilim oldu. Sayesinde kardeşim olmadan kardeşlik ilişkisini öğrendim. Bugüne kadar pek çok yükü birlikte omuzladık bundan sonra da öyle olacağına dair hiç şüphem yok. Her şey için teşekkürler.

Ömrümün nerdeyse yarısını beraber geçirdiğim bana hayatın farklı yönlerini tanıtan ve hala bana pek çok şey katan sevgili eşim Tuğçe KARAHAN TIĞRAK'a çok teşekkür ederim. Her şeyi tezden sonraya ertelediğim günlerde sabrının tümünü bana ayırdığı için de ayrıca teşekkür etmeliyim. Babam Hakkı TIĞRAK ve annem Aysel TIĞRAK'a bugüne kadar ki emekleri için çok teşekkür ederim. Sizin gibi ebeveynlere sahip olan bir insanın evlatlık inancının düşük olması mümkün değil. Ne olursa olsun arkamda olduğunuzu hep hissettim.

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü personeli ve ÖYP Koordinatörlüğüne de teşekkür etmeliyim. Kendilerinin yardımlarıyla pek çok bilimsel etkinliğe katıldım. Birçok idari konuda yönlendirmelerde bulundular ve yardımcı oldular. Son olarak bu tezin kaynağı olan projeyi destekleyen TÜBİTAK'a da teşekkür etmek istiyorum.

ÖZET

TIĞRAK, Arcan. *Anneden Algılanan Kontrolün Ergenin Psikososyal İşlevselliği ile İlişkisinde Tepkiselliğin ve Evlatlık İnancının Rolü*, Doktora Tezi, Ankara, 2017.

Çalışmanın temel amacı, ebeveyn kontrolünün ergenin psikososyal işlevselliğiyle ilişkisinde ergenin özelliklerinin rolünü irdelemektir. Bu çalışmada ebeveynin kontrol uygulamaları incelendiği için ergenin psikolojik tepkiselliği (ebeveyn kontrolüne karşı koyma eğilimi) ve evlatlık inancı (ebeveyne layık olma ve onların taleplerine uyma eğilimi) ele alınmıştır. Bu amaçla iki farklı çalışma tasarlanmıştır. İlk çalışmada ebeveynin kontrol uygulamalarının (davranışsal, psikolojik ve dışsal) ergenin davranışlarından hoşnut olması, benlik saygısı ve depresif belirtileriyle ilişkilerinde psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancının farklı rolleri incelenmiştir. İkinci çalışmada ise katılımcılara akademik bir başarısızlık karşısında ebeveynin kontrolcü müdahalesini içeren bir öykü verilerek ebeveyn kontrolü durumsal olarak oluşturulmuştur. Ardından bu müdahalenin sonucunda ergenin ders çalışma niyetinde ortaya çıkan değişimde psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı ile motivasyonel süreçlerin rolü incelenmiştir.

Birinci çalışmanın örneklemini 2013-2014 eğitim yılında Ankara il merkezinde yaşayan 516 ergen (Yaş ranjı = 11-18, $Ort.yaş = 13.82$, $SS_{yaş} = 1.42$, %54.46'sı kız, %45.54'ü erkek) oluşturmaktadır. Ergenlerin %29.46'sı yedi, %23.26'sı sekiz, %22.29'u dokuz ve %25'i onuncu sınıf öğrencisidir. İkinci çalışmanın örneklemini, ilk çalışmadan çekilmiş olan 265 ergen oluşturmuştur.

Birinci çalışmanın bulguları psikolojik tepkiselliğin düşük evlatlık inancının yüksek olduğu ergenlerde psikososyal işlevselliğin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Aracı rol testi sonucunda davranışsal kontrolün doğrudan ve evlatlık inancı üzerinden davranıştan hoşnut olma ile psikolojik ve dışsal kontrolün ise psikolojik tepkisellik üzerinden psikososyal işlevsizlikle ilişkili olduğu görülmüştür. İkinci çalışma, ergenlerin farklı düzeylerdeki psikolojik

tepkisellik ve evlatlık inancının farklı motivasyonel süreçlerle ilişkili olduğunu göstermiştir. Model testinin sonucunda, kontrolcü ebeveyn uygulaması durumunda psikolojik tepkiselliğin temel ihtiyaçların engellenmesi ve kontrollü düzenleme; evlatlık inancının ise ihtiyaç tatmini ve kontrollü ve özerk düzenleme üzerinden ergenin ders çalışma niyeti ile ilişkili olduğu görülmüştür. Araştırmanın alanyazına ilk katkısı, ebeveyn kontrolünün ergenin uyumuyla ilişkisinde ergenin özelliklerinin incelenmesi ile ebeveyn-ergen ilişkilerine dair anlayışımızı zenginleştirmesidir. İkinci olarak, farklı kültürlerde geliştirilmiş psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı kavramlarının Türkiye’de birlikte ele alınması, ebeveyn kontrolünün etkilerinin farklı perspektiflerden yorumlanmasını sağlamıştır.

Anahtar Sözcükler

Ebeveyn kontrolü, ergenlik, psikolojik tepkisellik, evlatlık inancı, psikososyal işlevsellik, Kendini Belirleme Kuramı

ABSTRACT

TIĞRAK, Arcan. *The Role of Reactance and Filial Piety in the Relation Between Percieved Maternal Control and Adolescent's Psychosocial Functioning*, Dissertation, Ankara, 2017.

The main aim of this study is to investigate role of adolescent's characteristics such as psychological reactance (PR) and filial piety (FP) in the relationship between parental control and adolescent's psychosocial functioning. Two studies were performed in this scope. In the first study, the roles of PR and FP were investigated in the relationship between parental control (behavioral, psychological and external) and adolescent's adjustment (behavioral conduct, self-worth, depressive symptoms). In the second study, participants rated their motivation, satisfaction of basic needs, and intention to study more after reading a vignette about an intrusive maternal control following an academic failure.

Sample of the first study included 516 adolescents (54.46% girls, 45.54% boys, $Range_{age} = 11-18$, $M_{age} = 13.82$, $S = 1.42$) from 7th (29.46%), 8th (23.26%), 9th (22.29%) and 10th (25%) grades. Sample size for the second study was 265 drawn from the first study. The study conducted at schools of Ankara city center.

The first study showed that participants with high PR and low FP had the lowest psychosocial functioning. Results of the path analysis indicated that while behavioral control was related with satisfying behavioral conduct both directly and indirectly via FP, psychological and external control were indirectly related with psychosocial dysfunctioning via PR. Additionally, second study showed that PR and FP related with different motivational processes. Path analysis in the second study demonstrated that in case of an intrusively controlling parenting, FP was related with intention to study more or differently via basic need satisfaction and then both controlled and autonomous motivation. Yet, PR was related with intention to study more or differently via basic need frustration and then controlled motivation. Investigation of adolescent characteristics

enhanced our understanding of parent-adolescent relationships and including two concepts from distinct cultures helped us to interpret influences of parental control from a different standpoint.

Keywords

Parental control, adolescence, psychological reactance, filial piety, psychosocial functioning, Self Determination Theory

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	iii
ETİK BEYAN	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER.....	xi
TABLolar DİZİNİ.....	xv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xviii
1. BÖLÜM	1
GİRİŞ.....	1
1.1. KENDİNİ BELİRLEME KURAMI	2
1.1.1. Kendini Belirleme Kuramının Kültürel Geçerliği	7
1.1.1.1. Türkiye'den Kendini Belirleme Kuramını Destekleyici Görüşler	8
1.1.2. Kendini Belirleme Kuramı ve Motivasyon	8
1.2. ÖZERKLİK DESTEĞİ.....	14
1.3. EBEVEYN KONTROLÜ	15
1.3.1. Ebeveynlik Boyutları ve Ebeveyn Stillerinde Kontrolün Yeri	15
1.3.2. Bir Ebeveyn Uygulaması Olarak Kontrol	19
1.4. PSİKOLOJİK TEPKİSELLİK VE EVLATLIK İNANCI.....	25
1.4.1. Psikolojik Tepkisellik	26
1.4.1.1. Özgürlük.....	27
1.4.1.2. Tehdit	28
1.4.1.3. Tepkisellik	29

1.4.1.4.	Özgürlüğü Yeniden Tesis Etme	29
1.4.2.	Evlatlık İnancı	33
1.5.	PSİKOSOSYAL İŞLEVSELLİK.....	37
1.6.	ÇALIŞMANIN AMACI	38
1.6.1.	Çalışma I'ın Amacı ve Hipotezleri	39
1.6.2.	Çalışma II'nin Amacı ve Hipotezleri.....	43
2.	BÖLÜM	46
	YÖNTEM.....	46
2.1.	ÇALIŞMA I	47
2.1.1.	Örneklem.....	47
2.1.2.	Veri Toplama Araçları.....	48
2.1.2.1.	Duyarlık-Destek Ölçeği.....	48
2.1.2.2.	Davranışsal Kontrol	49
2.1.2.3.	Psikolojik Kontrol Ölçeği	49
2.1.2.4.	Dışsal Kontrol	50
2.1.2.5.	Psikolojik Tepkisellik Ölçeği.....	50
2.1.2.6.	Evlatlık İnancı Ölçeği.....	51
2.1.2.7.	Benlik Değeri ve Davranıştan Hoşnut Olma.....	51
2.1.2.8.	Depresif Belirtiler	52
2.2.	ÇALIŞMA II	52
2.2.1.	Örneklem.....	52
2.2.2.	Veri Toplama Araçları.....	53
2.2.2.1.	Kontrolcü Ebeveyn Uygulaması Öyküsü.....	53
2.2.2.2.	Temel İhtiyaç Tatmini ve İhtiyacın Engellenmesi	53
2.2.2.3.	Akademik Alanda Kendini Düzenleme Ölçümü.....	54
2.2.2.4.	Daha Fazla ve Farklı Çalışmaya Niyet.....	55
2.3.	İŞLEM	55
3.	BÖLÜM	56
	BULGULAR	56

3.1. ÇALIŞMA I	56
3.1.1. Temel İstatistiksel Varsayımların İncelenmesi ve Betimleyici İstatistikler	56
3.1.1.1. Temel İstatistiksel Varsayımlar	56
3.1.1.2. Değişkenler Arası İlişkiler	57
3.1.1.3. Cinsiyet ve Anne Eğitim Düzeyine Göre Gruplar Arası Farklılıklar	58
3.1.2. Psikolojik Tepkisellik ve Evlatlık İnancına Ait Kümeleme Analizi Sonuçları ve Kümeler Arası Farklılıklar	60
3.1.3. Ebeveyn Kontrolünün Ergenin Sonuç Değişkenleri ile İlişkisinde Psikolojik Tepkisellik ve Evlatlık İnancının Düzenleyici Rolü	66
3.1.3.1. Psikolojik Tepkiselliğin Düzenleyici Rolü.....	67
3.1.3.2. Evlatlık İnancının Düzenleyici Rolü.....	70
3.1.4. Ebeveyn Kontrolünün Ergenin Psikososyal İşlevsellik Değişkenleri ile İlişkisinde Psikolojik Tepkisellik ve Evlatlık İnancının Aracı Rolü	72
3.2. ÇALIŞMA II	75
3.2.1. Temel İstatistiksel Varsayımların İncelenmesi ve Betimleyici İstatistikler	76
3.2.1.1. Temel İstatistiksel Varsayımlar	76
3.2.1.2. Değişkenler Arası İlişkiler	76
3.2.1.3. Cinsiyet ve Anne Eğitim Düzeyine Göre Gruplar Arası Farklılıklar	77
3.2.2. Psikolojik Tepkisellik ve Evlatlık İnancına Ait Kümeleme Analizi Sonuçları ve Kümeler Arası Farklılıklar	79
3.2.3. Kontrolcü Ebeveyn Öyküsüne Maruz Kalan Ergenin Psikolojik Tepkisellik ve Evlatlık İnancının Düzeyinin Daha Fazla Ders Çalışmaya Olan Niyetiyle İlişkisinde Temel Psikolojik İhtiyaçların ve Motivasyonel Düzenlemenin Aracı Rolü.....	81
4. BÖLÜM	85
TARTIŞMA	85

4.1. PSİKOLOJİK TEPKİSELLİK VE EVLATLIK İNANCINA DAİR TEMEL BETİMLEYİCİ BULGULAR VE DEĞİŞKENLER ARASI İLİŞKİLERİN TARTIŞILMASI	85
4.2. ÇALIŞMA I	88
4.2.1. Kümeleme Analizi Sonuçları ve Küme Farklılıkları	88
4.2.2. Ebeveyn Kontrolünün Ergenin Psikososyal İşlevselliği ile İlişkisinde Psikolojik Tepkisellik ve Evlatlık İnancının Düzenleyici Rolü	92
4.2.3. Ebeveyn Kontrolünün Ergenin Psikososyal İşlevselliği ile İlişkisinde Psikolojik Tepkisellik ve Evlatlık İnancının Aracı Rolü	95
4.3. ÇALIŞMA II	98
4.3.1. Kümeler Arası Farklılıklar	99
4.3.2. Kontrolcü Ebeveyn Uygulaması Karşısında Ergenin Psikolojik Tepkisellik ve Evlatlık İnancı Düzeylerinin Ergenin Ders Çalışmaya İlişkin Tutumuyla İlişkisinde Temel Psikolojik İhtiyaçların ve Motivasyonel Düzenlemenin Aracı Rolü	104
4.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI VE ÖNERİLER	108
4.5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	109
KAYNAKÇA	114
EK 1. ARAŞTIRMA DEĞİŞKENLERİNİN PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİ	137
EK 2. BOX-COX DÖNÜŞÜMÜ VE ÇALIŞMA I'DE DÖNÜŞÜM GERÇEKLEŞTİRİLEN DEĞİŞKENLERE AİT BETİMSEL İSTATİSTİKLER .	145
EK 3. ÇALIŞMA II'DE DÖNÜŞÜM GERÇEKLEŞTİRİLEN DEĞİŞKENLERE AİT BETİMSEL İSTATİSTİKLER	149
EK 4. ÇALIŞMA II'YE AİT KÜMELEME ANALİZİ BULGULARI	152
EK 5. ETİK KURUL İZİNİ	155
EK 6. ORJİNALLİK RAPORU	156

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Çalışma I katılımcılarının sınıfa ve cinsiyete göre dağılımı ve yaşlarına ait betimsel istatistikler	47
Tablo 2. Çalışma I katılımcılarının anne eğitim düzeyine göre dağılımı	48
Tablo 3. Değişkenlere ait betimsel istatistikler	57
Tablo 4. Çalışma I'e ait değişkenler arası ilişkileri gösteren Pearson korelasyon katsayıları	58
Tablo 5. Cinsiyete göre değişkenlere ait betimleyici istatistikler ve t test sonuçları	59
Tablo 6. Anne eğitim düzeyine göre araştırma değişkenlerine ait betimleyici istatistikler ve ANOVA sonuçları	60
Tablo 7. Z puan ile standartlaştırılmış veride sonuç küme merkezleri ve küme sıklıkları	61
Tablo 8. Cinsiyet ve anne eğitim durumunun kümelerdeki dağılımı ve beklenen değerleri	63
Tablo 9. Her bir kümede ergenin yaşına ait betimleyici istatistikler ve ANOVA sonuçları	64
Tablo 10. Her bir kümede anneden algılanan duyarlık-desteğe ait betimleyici istatistikler ve ANOVA sonuçları	64
Tablo 11. Kümelere göre değişkenlere ait betimleyici istatistikler ve ANCOVA sonuçları	66
Tablo 12. Psikolojik tepkisellik için düzenleyici çoklu doğrusal regresyon sonuçları	69
Tablo 13. Evlatlık inancı için düzenleyici çoklu doğrusal regresyon sonuçları	71
Tablo 14. Değişkenler arası kısmi ve sıfır sıralı korelasyonlar	72
Tablo 15. Modeller arasındaki χ^2 farklılıklarının anlamlılığı	74
Tablo 16. Çalışma II'de değişkenlere ait betimsel istatistikler	76
Tablo 17. Çalışma II'ye ait değişkenler arası ilişkileri gösteren Pearson korelasyon katsayıları	77

Tablo 18. Cinsiyete göre değişkenlere ait betimleyici istatistikler ve t test sonuçları	78
Tablo 19. Anne eğitim düzeyine göre değişkenlere ait betimleyici istatistikler ve ANOVA sonuçları	79
Tablo 20. Kümelere göre değişkenlere ait betimleyici istatistikler ve ANCOVA sonuçları	81
Tablo 21. Değişkenler arası kısmi ve sıfır sıralı korelasyonlar	82
Tablo 22. Modeller arasındaki χ^2 farklılıklarının anlamlılığı	83
Tablo 23. Ön çalışmaya katılan katılımcıların sınıflara göre dağılımı	137
Tablo 24. Duyarlık / Destek Ölçeğinin faktör yapısı.....	137
Tablo 25. Davranışsal Kontrol Ölçeğinin faktör yapısı.....	138
Tablo 26. Psikolojik Kontrol Ölçeğinin faktör yapısı	138
Tablo 27. Dışsal Kontrol Ölçeğinin faktör yapısı	139
Tablo 28. Psikolojik Tepkisellik Ölçeğinin faktör yapısı.....	139
Tablo 29. Evlatlık İnancı Ölçeğinin faktör yapısı.....	140
Tablo 30. Benlik Değeri ve Davranışından Hoşnut Olma Ölçeği faktör yapısı	140
Tablo 31. Depresif Belirtiler Ölçeğinin faktör yapısı.....	141
Tablo 32. Temel İhtiyaç Tatmini Ölçeğinin faktör yapısı	142
Tablo 33. Temel İhtiyaçların Engellenmesi Ölçeğinin faktör yapısı	143
Tablo 34. Akademik Alanda Kendini Düzenleme Ölçeğinin faktör yapısı	144
Tablo 35. AİD kütüphanesi tarafından kestirilen λ değerleri.....	146
Tablo 36. Dönüştürülmüş değişkenlere ait betimsel istatistikler	147
Tablo 37. Değişkenlerin dönüştürülmüş ve orijinal hallerinin diğer değişkenlerle ve birbirleriyle ilişkileri	148
Tablo 38. AİD kütüphanesi tarafından kestirilen λ değerleri.....	149
Tablo 39. Dönüştürülmüş değişkenlere ait betimsel istatistikler	150
Tablo 40. Değişkenlerin dönüştürülmüş ve orijinal hallerinin diğer değişkenlerle ve birbirleriyle ilişkileri	151

Tablo 41. Z puan ile standartlaştırılmış veride sonuç küme merkezleri ve küme sıklıkları	152
Tablo 42. Cinsiyet ve anne eğitim durumunun kümelerdeki dağılımı ve beklenen değerleri	153
Tablo 43. Her bir kümede anneden algılanan duyarlık-desteğe ait betimleyici istatistikler ve ANOVA sonuçları	154

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Kendini Belirleme Kuramı'na göre motivasyonel düzenleme süreci	13
Şekil 2. Ebeveyn kontrolünün ergenin psikososyal işlevselliği ile ilişkisinde psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancının aracı rolü	42
Şekil 3. Kontrolcü ebeveyn uygulaması karşısında ergenin psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı düzeyinin ders çalışmaya ilişkin tutumuyla ilişkisinde temel psikolojik ihtiyaçların ve motivasyonel düzenlemenin aracı rolü	45
Şekil 4. Ward yöntemi ile aşamalı kümeleme analizi sonucu elde edilen birleştirme katsayıları	61
Şekil 5. Kümelerin sonuç merkez değerlerine göre her bir kümede psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancının durumu	62
Şekil 6. Anne eğitim durumunun kümelerdeki dağılımı	63
Şekil 7. Çalışma I'de önerilen model	73
Şekil 8. Çalışma I'de elde edilen son model	74
Şekil 9. Çalışma II'de önerilen model	82
Şekil 10. Çalışma II'de elde edilen son model	83
Şekil 11. Çalışma I'de kullanılan sürekli değişkenlere ait kutu çizgi grafikleri	145
Şekil 12. Dönüştürülmüş değişkenlerin dağılımına ait kutu çizgi grafikleri	147
Şekil 13. Çalışma II'de kullanılan sürekli değişkenlere ait kutu çizgi grafikleri	149
Şekil 14. Dönüştürülmüş değişkenlerin dağılımına ait kutu çizgi grafikleri	150
Şekil 15. Çalışma II'de gerçekleştirilen Ward yöntemi ile aşamalı kümeleme analizi sonucu elde edilen birleştirme katsayıları	152
Şekil 16. Kümelerin sonuç merkezlerine göre her bir kümede psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancının durumu	153

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Her anne babanın çocuklarının geleceğine dönük kendi yaşantıları ve içinde buldukları toplumun gerçeklikleri çerçevesinde şekillendirilmiş düşünceleri ve beklentileri vardır. Ebeveynler çocuklarını çeşitli etkileşimler aracılığıyla bu düşünce ve beklentilere uygun olarak yetiştirmeye çalışırlar. Toplumun ve ebeveynin beklentilerine uygun çocuk yetiştirme çocuğun sosyalleştirilmesi olarak adlandırılır (Maccoby, 2015). Sosyalleştirme insanın yaşamında her yeni sosyal davranış gerektiren ortama girildiğinde yeniden ortaya çıkar. Bu nedenle etki edebilecek tek etken anne babalar olmamakla birlikte çocuklar ve ergenlerin yaşamında ebeveynlerin oldukça önemli bir yeri olduğu bilinmektedir (Maccoby, 1992, 2015). Ancak her ne kadar pek çoğunu çocuklarının iyiliği için yaptıklarını söyleseler de ebeveynlerin çocuklarına dönük davranışları onlar üzerinde her zaman olumlu bir etkiye sahip olmayabilir. Ayrıca bu sürecin tek başına ebeveynin yönlendirmesiyle şekillenmesi ise beklenemez. Bebeklik günlerinden başlayarak çocuklara ait özelliklerin de ebeveynlerin davranışlarını şekillendirdiği bilinmektedir. Bu nedenle bu tez çalışmasında, ebeveynin ergen yaştaki çocukları ile etkileşimleri ve bu etkileşimlerin ergendeki sonuçlarına odaklanılırken ergenin kendi özelliklerinin etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Ebeveyn ve çocuk etkileşimi söz konusu olduğunda çok farklı inceleme düzeylerinde farklı kavramların kullanıldığı görülmektedir. Kimi zaman daha çok ebeveyn çocuk arasındaki ilişkinin genel iklimini yansıtan ebeveyn stilleri kimi zaman ise ebeveynin doğrudan sosyalleştirme hedeflerine dönük davranışları yani ebeveyn uygulamaları öne çıkmaktadır. Bu çalışmada ebeveyn kontrolü kavramı, özellikle farklı kavramsallaştırmalarıyla ele alınmıştır. Ebeveyn kontrolünün kavramsallaştırılmasındaki ve ergen üzerindeki etkileri konusunda alanyazında yer alan ve ileride özetlenecek olan tartışmalar çalışmanın daha genel bir kuramsal çerçeveye oturtulmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle bireyin işlevselliğini kapsamlı bir şekilde ele alan ve bu noktada çevrenin rolünü de

vurgulayan Kendini Belirleme Kuramından yararlanılmıştır. Ergenler bu kuram çerçevesinde ele alındığında ebeveyn kontrolü, çevresel bir unsur olarak onların işlevselliğinde farklı şekillerde etki göstermektedir.

Buraya kadar bahsi geçen kavramlar ebeveyn kontrolü ile ergenin işlevselliği arasındaki doğrudan ilişkileri incelemek üzerine kuruludur. Ancak farklı gözden geçirme çalışmalarında da görülebileceği üzere (Bates ve Pettit, 2015; Kiff, Lengua ve Zalewski, 2011) bu süreçte etkisi olması beklenen çocuğa ait özellikler çoğunlukla çocukluk dönemi ve öncesinde incelenmişken ergenin özelliklerinin rolü yeterince incelenmemiştir. Bu nedenle çalışmaya psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı kavramları da dahil edilmiştir. Tepkisellik batı, evlatlık inancı ise doğu kültürü içerisinde çıkmış kavramlardır. Hem batı hem de doğu kültüründen izler taşıyan kültürümüzde bu kavramlar temelinde ergenin özelliklerini ele almak, ebeveyn çocuk arasındaki ilişkinin ve bu ilişkide oynadıkları rolün anlaşılmasına oldukça özgün bir katkı sağlayacaktır.

Kısaca ebeveyn kontrolünün ergenin işlevselliğine etkisinde ergene ait özelliklerin rolünü inceleyen bu çalışmada öncelikli olarak ana çerçeveyi oluşturan Kendini Belirleme Kuramı tanıtılmıştır.

1.1. KENDİNİ BELİRLEME KURAMI

Kendini Belirleme Kuramı (KBK, Ryan ve Deci, 2017), bireyin işlevselliğini, açıklamaya çalışırken motivasyonu ve kişilik gelişimini merkezine alan organizmik ve diyalektik bir kuramdır. Kuramın, bireye ve çevreye yönelik bazı temel varsayımları bulunur. Bireye yönelik temel varsayımına göre insanlar büyüme, zorlukları başarma, yeni şeyler deneyimleme, uyumlu bir benlik duygusu geliştirme ve daha büyük bir sosyal yapıyla bütünleşme gibi içsel psikolojik eğilimleri olan etkin varlıklardır. Ancak kurama göre bu içsel eğilimlerin varlığı, olumlu işlevselliğin ortaya çıkması için yeterli değildir. Bu eğilimleri en işlevsel şekilde harekete geçirebilmek için bireyin ihtiyaçlarının tatmin edilmesi gerekir. Canlı bir varlık olarak insanların fizyolojik ihtiyaçlarının olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Ancak KBK insanların fizyolojik

ihtiyaçlarının yanı sıra tatmin edilmesi gereken psikolojik ihtiyaçlarının olduğunu da kabul eder. Tam olarak bu noktada ikinci temel varsayım olan çevrenin rolü devreye girer. Kurama göre bireylerin ihtiyaçları ve çevre arasında bir etkileşim vardır ve ancak ihtiyaçları tatmin edilen birey, eğilimleri ve ilgileri yönünde harekete geçebilir. Eğilimleri yönünde harekete geçebilen birey ise uyumlu bir benlik duygusu geliştirebilir (Deci ve Ryan, 2008; Ryan ve Deci, 2000a, 2002, 2017). Bu iki temel noktadan yola çıkarak kuramın ana amacı bireylerin doğuştan gelen büyüme, bütünleşme ve iyi olma yönündeki eğilimlerini ve sağlıklı gelişim ve işlevselliği destekleyen biyolojik, sosyal ve kültürel koşulları incelemek olarak açıklanmıştır (Ryan ve Deci, 2017).

Kurama göre fizyolojik ihtiyaçlarımızı tatmin etmek fizyolojik iyi olma halimizi sürdürmek için ne kadar gerekliyse psikolojik ihtiyaçlarımızı tatmin etmek de psikolojik iyi olma halimizi sürdürmek için o kadar gereklidir. Bu nedenle bireylerin uyumlu bir benlik duygusu geliştirmeleri için özellikle hangi psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini belirlemek önemlidir. KBK kuramcıları, üç temel psikolojik ihtiyacı öne çıkarmışlardır; özerklik, ilişkisellik ve yeterlik. Sözü edilen eğilimleri hayata geçirmek için bu üç temel psikolojik ihtiyacın bireyin içinde bulunduğu bağlam tarafından nasıl ele alındığı, tatmin edilip edilmediği ve bireyin buna nasıl tepki verdiği yani karşılıklı dinamik etkileşim önemlidir. Çevrenin bu ihtiyaçları tatmin etmesi, bireylerin büyüme ve kişilik bütünlüğüne ulaşma yönündeki eğilimlerinin gerçekleşmesini sağlar ve sağlıklı işlevselliği kolaylaştırarak sosyal gelişimi olumlu yönde etkiler. Bunun sonucunda, özerk olarak harekete geçebilen bireyler gelişir (Deci ve Ryan, 2000, 2008; Ryan ve Deci, 2000c, 2002). Aksine, ihtiyaçların çevre tarafından baskılanması halinde ise yabancılaşma, düşük düzeyde işlevsellik ve patolojik boyutta olabilecek olumsuz sonuçlarla karşılaşılabilir (Deci ve Ryan, 2008; Ryan ve Deci, 2000a, 2002).

Kuramda en çok vurgulanan ve alanyazında en çok tartışılan ihtiyaç olan *özerklik*, benlik tarafından onaylanan ve benlikle bütünlük içinde olan davranışları sergileme ihtiyacı olarak tanımlanır. Kişinin davranışlarını başlatma, sürdürme ve sonlandırmayı kendi tercih, onay ve iradesiyle yaptığı hissini

deneyimlemesi olarak kavramsallaştırılmaktadır (Deci ve Ryan, 2008). Diğer bir ihtiyaç olan *ilişkisel*lik, başkalarından algılanan sıcaklık ve bakımın (ilginin) sonucunda ortaya çıkan genel bir ait olma duygusu olarak tanımlanır. Son olarak *yeterlik* ihtiyacı ise bireyin, sosyal ve fiziksel dünyayla etkileşiminde etkin olduğunu hissetmesi olarak tanımlanmaktadır (Deci ve Ryan, 1991; Ryan ve Deci, 2000c).

Özerklik söz konusu olduğunda alanyazında çok farklı tanımların yapıldığı görülmektedir. Bu konuda detaylı bir gözden geçirme içeren Zimmer-Gembeck ve Collins'in (2003) çalışması incelendiğinde ergenlerde özerkliğin alanyazında iki temel biçimde ele alındığı görülebilir. Bunlardan ilki "ebeveynlerden ayrışma ve bağımsızlaşma" diğeri ise "bir kişinin tercih yapabilme, hedeflerinin peşinden gidebilme ve kendi davranışlarını, bilişlerini ve duygularını düzenleyebilme özgürlüğü" olarak tanımlanabilir.

Bu iki görüşten ilkinin temelleri psikanalitik kurama dayanmaktadır. Ayrışma (detachment) olarak adlandırılan bu süreçte çocukluk döneminde bastırılmış olan içsel çatışmalar ergenlik dönemiyle birlikte tekrar açığa çıkar. Bilinç dışı olarak çocuğun ilgisi karşı cins ebeveynine yönelirken zıt duygular da aynı cins ebeveynine yönelmeye başlar. Bu durumun yarattığı yeni çatışmalar ergenin duygusal olarak anne babasından ayrışmasına ve akranlarına yakınlaşmasına neden olur. Benzeri diğeri bir görüşe göre ise ebeveynlere olan çocukluktan kalma bağımlılıkların yarattığı sınırlamalardan özgürleşmeyle tanımlanan bireyleşmenin özgürlük olduğu belirtilmiştir (Steinberg, 2001, 2002; Zimmer-Gembeck ve Collins, 2003). Steinberg (2002), ergenin özerkliğini duygusal, davranışsal ve değerler alanlarında aileden ve başka kimselerden bağımsızlaşma olarak tanımlamaktadır. Duygusal özerklik ergenin aileyle olan ilişkilerinde bağımsızlaşmadır. Yaşça büyük olan ergenlerin üzüntülerini hemen ebeveynleriyle paylaşmaması, onları her şeyi bilen kimseler olarak görmemeleri, anne baba dışındaki kişilere de bağlanmış olmaları ve ebeveynlerini anne baba rollerinden bağımsız olarak bir birey olarak görebilmeleri duygusal özerkliğin işaretleridir. Davranışsal özerklik ise karar alma süreçlerinde bağımsızlaşmadır. Ergenlik dönemi boyunca bireylerin karar

verme becerilerinde değişiklikler meydana gelir. Bunun sonucunda ergen davranışlarına ilişkin kararları ebeveynleri dışındaki farklı kaynaklardan aldığı bilgileri kullanarak da verir. Değerler özerkliği ise neyin doğru neyin yanlış olduğuna ilişkin kendine ait bir ilkeye sahip olma ile tanımlanmaktadır. Ergenin soyut düşünme becerilerinde ortaya çıkan değişimle birlikte ergen ahlaki, dini ya da politik konularda ebeveynlerinden farklı düşüncelere sahip olabilir. Farklı alanlardaki bağımsızlaşmanın, ergenin, ailesiyle çocukluktan gelen bağlantılarını koparma isteği olarak değerlendirilmektedir. Başkalarına bağlı olmadan karar verebilen ve harekete geçen kişinin özerk olduğu bakış açısıyla ilk ergenlik yıllarında gerçekleştirilen boylamsal bir çalışmada ergenin özellikle kendisiyle ilgili (kişisel) konularda bağımsız karar vermesinin olumlu sonuçlarla ilişkili olduğu (Smetana, Campione-Barr ve Daddis, 2004) ancak diğer bir çalışmada ise ergenin bağımsız olarak karar vermesinin sorun davranışlarla ilişkili olduğu bulunmuştur (Van Petegem, Beyers, Vansteenkiste ve Soenens, 2012). Van Petegem ve arkadaşlarının (2012) çalışmasında bir önceki çalışmadan farklı bir bulgunun elde edilmesinde ölçme yöntemindeki farklılığın etkisi olabilir. Smetana ve arkadaşları (2004) farklı sosyal alanlarda (kişisel, çok yönlü ve geleneksel) karar vermeyi ayrı ayrı ele almıştır. Ancak diğer çalışmada ölçme aracı alt boyutlara ayrılmadığı için bağımsız karar verme farklı alanlardaki tek bir puan üzerinden analiz edilmiştir.

Özerkliği, bireyin gönüllü olarak ya da kendi iradesi çerçevesinde hareket etmesi biçiminde tanımlayan diğer yaklaşım ise özellikle motivasyon kuramlarından ve KBK çevresinden destek bulmuştur. Kuram çerçevesinde özerklik; bireyin kendini yönetmesi ve düzenlemesi olarak tanımlanır. Benlik tarafından onaylanan ve benlikle bütünlük içinde olan davranışları sergileme, kişinin davranışları başlatma, sürdürme ve son vermeyele ilgili tercih, onay ve irade hissini deneyimlemesi de özerk davranışlardır. Ancak özerkliği bağımsızlık olarak gören kuramlara göre özerkliğin tersi bağımlılıkken KBK'ya göre kontrolcü olarak algılanan içsel ya da dışsal bir gücün yönlendirmesiyle davranışın ortaya çıkması olan heteronomidir (Ryan ve Deci, 2006; Ryan ve Deci, 2017; Ryan ve Lynch, 1989). Daha önce de açıklandığı üzere bireyler her

zaman ilgileri yönünde ve tam bir özerklik hissiyle hareket edemez. İçselleştirme sürecinde anlamlı kişilerle olan destekleyici ilişkiler dışsal olarak motive olan davranışın giderek içselleştirilerek daha özerk bir şekilde ve bireyin özerkliğini zedelemekten uzaklaştırılarak gerçekleştirilmesini olanaklı hale getirmektedir (Ryan ve Lynch, 1989). KBK temel ihtiyaçlarla uyumlu bir şekilde, özerk bireyin kendisi için önemli rolü olan yetişkinlerden kopmasının gerekli olmadığını belirtir. Kısacası kurama göre bir birey sadece eğlenmek amacıyla ya da kendi istekleri yönünde harekete geçtiğinde değil kendisi için önemli olan bir konuda ya da önemli bir kişi için gönüllü olarak harekete geçtiğinde de özerk olarak davranmaktadır (Ryan ve Deci, 2006). Bu kurama göre örneğin, bir birey, bir konuda başkalarına danışmadan ya da başkalarına danışarak karar vermeyi tercih edebilir ve her ikisinin de gönüllü olarak gerçekleştirilmesi özerk davranış olarak kabul edilir. Nitekim ebeveynin, ergenin temel psikolojik ihtiyaçlarını karşılamasının, ergenlerin aile değerlerini daha çok içselleştirmesi, kendilerini daha özerk olarak belirlemeleri ve daha iyi psikolojik sağlığa sahip olmalarıyla ilişkili olduğu gösterilmiştir (Niemi ve ark., 2006).

Kuram, üç temel ihtiyacın, yaşamın akademik, iş, arkadaşlık ve benzeri alanlarında (bkz. Ryan ve Deci, 2002) ve insan gelişiminin her döneminde varlığını koruduğunu, her kültürden bireyler ve her iki cinsiyet için de geçerli olduğunu vurgular. Nitekim bir üniversite örneğinde bu ihtiyaçlar en önemli ihtiyaçlar arasında bildirilmiş (Sheldon, Elliot, Kim ve Kasser, 2001), farklı yaş gruplarında gerçekleştirilmiş çalışmalarda da bu üç ihtiyacın tatmin edilmesi halinde bireylerin psikolojik iyi olma hallerinin ve sosyal işlevselliklerinin arttığı (Meyer, Enström, Harstveit, Bowles ve Beevers, 2007; Reis, Sheldon, Gable, Roscoe ve Ryan, 2000; Sheldon ve Niemi, 2006), depresyon (Wei, Shaffer, Young ve Zakalik, 2005) ve kaygılarının (Deci ve ark., 2001b) ise azaldığı görülmüştür.

1.1.1. Kendini Belirleme Kuramının Kültürel Geçerliği

Kültürel-görecelik savunucuları (Markus, Kitayama ve Heiman, 1996) özerkliğin evrenselliği noktasında kurama itiraz etmektedirler. Onlara göre özerklik batı kültürü için önemli bir ihtiyaçken doğu kültüründe çok önemli bir ihtiyaç değildir. Bu kuramcılar doğu kültüründe ilişkiselliğin daha önemli bir ihtiyaç olduğunu öne sürmektedirler. KBK'nın özerkliğe bakış açısı düşünüldüğünde bu eleştirilerin özerkliği bireycilik ve bağımsızlık olarak kavramsallaştırılan bakış açısından kaynaklandığı söylenebilir. Oysa bir grup araştırmacı ((Ryan ve Lynch, 1989; Soenens ve ark., 2007b), ebeveynlerden algılanan bağımsızlık desteğinin ergenin psikososyal uyumunu bozduğu ya da uyum ile ilişkili olmadığı; algılanan özerklik desteğinin ise tersine ergenin psikososyal uyumunu artırdığına işaret etmektedir. Bunlardan Ryan ve Lynch (1989), duygusal özerklik ergenin aileden bağımsızlaşması olarak tanımlandığında ilk ergenlik döneminde ebeveynle bağlanma ile negatif, lise örnekleminde ebeveyn reddi ile pozitif, genç yetişkin örnekleminde ise ebeveyn kabulü ile negatif yönde ilişki olduğunu göstermiştir. Soenens, Vansteenkiste ve Lens (2007b) ise ebeveynin bağımsızlığı desteklemesinin uyum değişkenleriyle (depresif belirtilerin az olması, benlik saygısı ve sosyal iyi olma hali) ilişkili olmadığını; özerklik desteğinin ise uyum değişkenleri ile olumlu yönde ve anlamlı olarak ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Kendini Belirleme Kuramını kültürlerarası olarak sınavan araştırmalardan ABD, Rusya, Kore ve Türkiye'de gerçekleştirilen bir çalışmada, bu kültürlerin tümünde her iki cinsiyette de özerklik ihtiyacının tatmin edilmesinin iyi olma haliyle ilişkili olduğu gösterilmiştir (Chirkov, Ryan, Kim ve Kaplan, 2003). Daha yakın zamanlı olarak Belçika, Çin, ABD ve Peru'da gerçekleştirilen bir çalışmada ise bu ihtiyaçların tatmin edilmesinin iyi olma haliyle pozitif yönde ilişkili olduğu ve bu ilişkinin dört ülke arasında eşit düzeyde olduğu görülmüştür (B. Chen ve ark., 2015). Rusya ve ABD'de gerçekleştirilen bir çalışma, her iki kültürde de hem ebeveynlerden hem de öğretmenlerden algılanan özerklik desteğinin akademik motivasyonu ve iyi olma halini pozitif yönde yordadığını göstermiştir (Chirkov ve Ryan, 2001). Bu bulgular kuram çerçevesinde

tanımlanan özerkliğin, bağımsızlıktan farklı ve ilişkisellekle pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir

1.1.1.1. Türkiye'den Kendini Belirleme Kuramını Destekleyici Görüşler

Ülkemizden iki araştırmacı da KBK ile benzer bir şekilde ancak farklı bakış açılarından ve iki ayrı özgün model bağlamında olmak üzere hem özerkliğin hem de ilişkiselliğin önemli ve evrensel ihtiyaçlar olduğunu vurgulamışlardır (İmamoğlu, 1987; Kağıtçıbaşı, 2012). Kağıtçıbaşı (2012); hem ilişkiselliğin hem de özerkliğin evrensel ihtiyaçlar olduğunu ve yetkin bireylerin hem ilişkisel hem de özerk özellikler göstermeleri gerektiğini öne sürmüştür. Kağıtçıbaşı'nın (2012) Aile Değişim Kuramı, sosyoekonomik gelişmelerin sonucunda değişen aile hayatının çocuğun aile içindeki ekonomik değerini düşürdüğünü psikolojik değerini ise artırdığını öne sürmektedir. Bu nedenle söz konusu değişimi geçiren kentli ailelerde çocukların özerkliklerinin daha fazla destekleneceği, ancak çocuk ve aile arasındaki ilişkiselliğin de sonlanmayacağı belirtilmektedir. İmamoğlu (1987, 1998) da baskın Batı alanyazınının bireycilik ve toplulukçuluk ayrımına ve bireyleşme için başkalarından kopmuş olmayı zorunlu kılan bağımsız benlik modeline karşı çıkmıştır. Ona göre insanlar ayrışmış bireyler olarak karşılıklı bağımlılık ile bütünleşmeli yani "bireyler hem etkin hem de bağlaşıklık (agentic interdependent)" olmalıdır. Bu boyutlar arası dengenin ortaya çıkabilmesi için bireylerin hem kendi içinde ayrışmaya ("intrapersonal differentiation"), hem de kişilerarası bütünleşmeye ("interpersonal integration") gereksinim duyduklarını belirtmiştir. KBK ile benzer bakış açısına sahip bu iki görüş de özerkliğin başkalarından bağımsız olmayı zorunlu kılmadığını göstermektedir.

1.1.2. Kendini Belirleme Kuramı ve Motivasyon

Psikolojik ihtiyaçlarının makul düzeyde tatmin edilmesi halinde bireyler kendi ilgileri ve zevklerine uygun şekilde davranabilirler. Her ne kadar ideal olan bu üç ihtiyacın tatmin edildiği çevre koşulları olsa da gerçekte bireyin her zaman bu tür destekleyici ortamlarda bulunması mümkün olmayabilir. Bu ihtiyaçların

baskılandığı ortamlarda birey, ihtiyaçlarını tatmin edecek davranışları sergileyip benlik bütünlüğünü sağlamak yerine ortamın koşullarına uygun davranıp uyma davranışı gösterebilir ya da hiçbir şey yapmayabilir. (Deci ve Ryan, 2000; Ryan ve Deci, 2000b). Birey, içinde bulunduğu ya da yetiştiği ortamlarda ihtiyaçlarının tatmin durumuna bağlı olarak farklı davranış eğilimleri içinde olabilir ve bu davranışlarının nedeni, kendileri dışından ya da kendilerinden kaynaklanabilir. Bireylerin gerçekleştirdikleri bir eylemin nedeninin kendilerinden kaynaklanması halinde bireylerin kendilerini belirledikleri söylenebilir. Bununla birlikte birey her zaman tamamen kendi içsel eğilimlerinden harekete geçemez; bu noktada, gerçekleştirilen eylemin, ne ölçüde özgür irade ya da gönüllülük temelinde yapıldığı söz konusu olur ki bu da o eylem için bireyin kendini belirleme düzeyini göstermektedir. Bireyin gerçekleştirdiği eylemdeki kendini belirleme düzeyi ile eylemin motivasyon türü ilişkilidir (Deci ve Ryan, 1985; Ryan ve Deci, 2000c). Şekil 1'den de izlenebileceği üzere davranışta bireyin kendi kendini belirleme düzeyine göre motivasyon türleri amotivasyon, dışsal motivasyon ve içsel motivasyon olarak tanımlanmıştır.

Amotivasyon, bireyin davranışı gerçekleştirme niyetinin ve motivasyonunun olmaması durumudur. Birey motive olmadığı bir davranışı istemsizce gerçekleştirebilir (Ryan ve Deci, 2000c). Amotivasyon, davranış ya da sonuçları değerli görülmediğinde (Ryan, 1995) ya da birey kendini bu davranış ile ilgili olarak yetersiz hissettiğinde görülür (Deci ve Ryan, 1983).

Çoğunlukla insanların tamamen kendi ilgi ve keyifleri çerçevesinde hareket etme imkânı olmaz. Birey büyüdükçe ortaya çıkan sosyal beklentiler ve roller nedeniyle kendisine ilgi çekici gelmeyen hatta sıkıcı bulunduğu şeyleri de yapmak zorunda kalmaya başlar (Ryan ve Deci, 2000b). Bu durumda dışsal motivasyon devreye girer ve dışsal motivasyonla ortaya çıkan davranışların araçsal amaçları vardır. Bu davranışların yerine getirilmesiyle birey, davranışın kendisinden (davranışın zevk vermesi, ilgi çekici olması gibi) ayrı olarak bir sonuç elde eder. Bununla birlikte bir kişinin zevk almadığı bir davranışı bir cezadan kaçınmak için gerçekleştirmesi ile doğru bulunduğu bir amaca ulaşmak için gerçekleştirmesi arasında kendini belirleme düzeyi açısından fark vardır.

Örneğin, ödevini, öğretmeninden azar işitmek için yapan bir öğrenci ile okulda başarılı olmayı önemli bulduğu için yapan bir öğrenci karşılaştırılırsa ikinci öğrencinin kendini daha özerk olarak düzenlediği (daha özerk bir motivasyonla hareket ettiği) söylenebilir. Kuramcılar dışsal motivasyonu, kendini belirleme düzeyine göre dört kategoriye ayırmışlardır. Bunlardan kendini belirleme düzeyine en az sahip olanı dışsal düzenlemedir. *Dışsal düzenleme* de birey, davranışı, dışsal bir beklentiyi gerçekleştirmek ya da dışsal bir ödülü edinmek için ortaya koyar. Bir çocuk bayramlarda akraba ziyaretine gitmekten hoşlanmıyor olabilir ancak el öptüğünde para alacağı için gidebilir. İkinci olarak davranışın biraz daha özerk olarak belirlendiği dışsal motivasyon türü ise *içe yansıtılmış* düzenlemedir. Bireyler bir kaygı ya da suçluluktan kaçınmak ya da övgü elde etmek için davranışı gerçekleştirir. Bu düzenleme de davranış, biraz daha içsel olarak ortaya çıkmakla beraber içsel duyguları yaratan kaynak halen dışsaldır. Burada, sınıfın önünde mahcup olmamak için ödevini yapan öğrenci örnek olarak verilebilir. Daha özerk bir dışsal düzenleme türü ise *özdeşimsel düzenleme*dir. Bu düzenleme türünde kişi davranışa bilinçli bir şekilde değer verir ya da davranışı kişisel olarak önemli bulur. Birey bu davranış ile özdeşim kurar ve bu davranışı kendine ait kabul eder. Örneğin, okulda başarılı olmayı önemseydiği için ödevlerini yapan çocuk bu tür bir düzenlemeyle hareket etmektedir. Dışsal olarak motive edilmiş davranışının en özerk ve kendini belirleme düzeyi en yüksek türü ise *özümsemiş düzenleme*dir. Bu tür düzenlemede birey, davranışı, kendi değerleriyle bütünleştirmiştir. Özdeşimsel düzenleme, bir davranışa ait özümsemiş değerler ve davranışın önemi benliğe tamamen asimile edildiğinde ortaya çıkar. Bu türdeki bir düzenlemede davranış gönüllü olarak ortaya çıkmakta ve bireyin benliği tarafından değer verilmekle birlikte bireyin kendi içsel ilgisi için değil dışsal bir amaç için gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle de dışsal motivasyonun altında yer almaktadır. Örneğin az önce verilen örnekteki çocuk okulda başarılı olmayı ne kadar önemseirse önemsesin ödevlerini zevk aldığı için değil de ileride iyi bir kariyer elde edebilmek için yaptığı sürece tam bir içsel motivasyonla hareket ettiği söylenemez (Deci, 1975; Deci ve Ryan, 1983, 2000; Ryan ve Deci, 2000b, 2002).

Dışsal düzenlemeden özdeşimsel düzenlemeye doğru giden bu sürece içselleştirme süreci denir. Kendini düzenleme için gerekli olan bilişsel beceriler geliştikten sonra bir çocuk yeni bir davranışı bu sürecin herhangi bir noktasından başlayarak içselleştirebilir. Bebekler genellikle özerk motivasyonla hareket ederler. Ancak bireyler büyüdükçe içselleştirme daha çok görülür. İçselleştirme, bireyin içinde yaşadığı kültürün değerlerini kendi benliğinin bir parçası haline getirmesini sağladığı için gelişimsel açıdan da oldukça önemlidir (Ryan ve Deci, 2017). Daha önce belirtildiği gibi dışsal olarak düzenlenen davranışlar keyif vermez ve bireyler mümkün olduğunca bu davranışları sürdürmek istemezler. Bu durumda davranışın tetiklenmesi için bireyin kendini yakın hissettiği, ailesinden, toplumdaki ya da arkadaş çevresinden anlamlı bir kişinin rol oynaması gerekir. Çünkü içselleştirme sürecini ilişkisellik başlatır ve ancak bireyin anlamlı ilişkileri bu ihtiyacı tatmin edebilir. Ancak bu süreçte önemli olan diğer bir nokta, içselleştirilecek davranış ya da değer için kişinin kendini yeterli hissetmesidir. Eğer bir birey kendisi için anlamlı olan kişi için ortaya koyduğu davranışta kendini yetkin hissetmiyorsa yeterlik ihtiyacı tatmin edilmeyeceğinden içselleştirme süreci sekteye uğrar. Son önemli nokta ise özerklik desteğidir. Özerklik desteğinin olmadığı sadece ilişkisellik ve yeterlik tatmininin olduğu bir ortamda içselleştirme süreci özdeşimsel düzenlemeden daha ileri bir düzeyde gerçekleşmez. Ancak ortamda özerklik desteği varsa ve birey davranışı kendi benliğinin bir parçası olarak görmeye başlamışsa bireyin içselleştirme süreci özümsemiş düzenlemeye yani dışsal motivasyonun içsel motivasyona en yakın noktasına kadar gelebilir (Deci ve Ryan, 2000, 2008; Ryan ve Deci, 2000c, 2002).

Kendini belirleme düzeyi en yüksek olan içsel motivasyon ise bireyin ilgi, istek ve merakının yönlendirdiği eylemlerde bulunma ve becerilerini ortaya koyma eğilimidir. Bu durumda motivasyon tamamen içsel yönelimlerden kaynaklanır ve bireyin, davranışın kendisinden duyduğu tatminle ilişkilidir. İçsel motivasyonla ortaya çıkan davranışları harekete geçiren şey pekiştirici, ceza veya ödül gibi çevresel etkenler değildir. Bireyler ilgilerini çeken ve zevk aldıkları davranışları kendi özgür iradeleriyle gerçekleştirdiklerinde içsel motivasyonla hareket

etmektedirler. Davranışların içsel motivasyonla ortaya çıkması için temel ihtiyaçların makul bir düzeyde karşılanmış olması gerekmektedir. İki farklı meta analiz çalışmasında, halihazırda içsel olarak motive olan davranışların dışsal ödüllerle ilişkilendirilmesi halinde içsel motivasyonun azaldığı gösterilmiştir (Deci, Koestner ve Ryan, 1999, 2001a). İçsel motivasyonun kendini belirleme dışındaki diğer bir önemli parçası ise yeterlidir. Birey davranışla ilgili olarak kendisini çok yeterli görüyorsa bu davranışı gerçekleştirmek ona zevkli gelmeyecektir aksine bu davranış için kendisini yeterli görmediğinde ise o davranışı gerçekleştirmek kaygı uyandıracığı için ilgi göstermeyecektir. Bireyler gerçekleştirdikleri davranışı kendilerinin belirlediğini düşünüyorlar ve davranışı gerçekleştirdiklerinde yeterlik ihtiyaçları da tatmin ediliyorsa içsel motivasyonla hareket etmektedirler (Ryan ve Deci, 2000c). Deci ve Ryan'a (2000) göre, özerkliği destekleyici bağlamlar kendini belirlemeyi artırmaktadır, eğer bir sosyal bağlam kontrolcü faktörler içeriyorsa bu durum özerk motivasyonu, öğrenmeyi, iyi olma halini ve optimal işlevselliği baskılayacaktır.

KBK araştırmacıları yukarıda bahsedilen motivasyon türlerini, davranışın ortaya çıkma nedeninin (davranış için bireyin kendini nasıl düzenlemiş olduğunun) bir sonucu olarak ikiye ayırırlar. Davranışın düzenlenmesinde davranışın ortaya çıkmasına neden olan kaynakların bireyin dışında ya da içinde olmasına göre yapılan bu ayırmda kontrollü motivasyon ve özerk motivasyon ayrışması tanımlanır. Dışsal ve içe yansıtılmış düzenlemede birey ağırlıklı olarak kendi dışındaki kaynakların kontrolüyle hareket ettiği için bu iki düzenleme *kontrollü motivasyon* altında yer alır. Özdeşimsel, özümsemiş ve içsel motivasyon ise *özerk motivasyonun* parçaları olarak değerlendirilir. Özerk motivasyonda davranışın nedeni daha az içsel olandan tamamen içsel olana doğru gitmektedir. (Deci ve Ryan, 2008; Ryan ve Deci, 2000b, 2000c, 2002; Soenens ve Vansteenkiste, 2010).

Motivasyon Türü	Amotivasyon	Dışsal Motivasyon				İçsel Motivasyon
Düzenleme Türü	Düzenleme Yok	Dışsal Düzenleme	İçe Yansıtılmış Düzenleme	Özdeşimsel Düzenleme	Özümsenmiş Düzenleme	İçsel Düzenleme
Davranışın Niteliği	Kendini Belirlememe					Kendini Belirleme

Not: Kullanılan görsel Deci ve Ryan'ın (2000) çalışmasından uyarlanmıştır.

Şekil 1. Kendini Belirleme Kuramına göre motivasyonel düzenleme süreci

İçselleştirme süreci çocukların yetkin bir yetişkin olarak toplum yaşamında yer alabilmelerinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Ana babaların temel görevi, çocuklarını, toplumun normatif standartlarında işlev gösterebilecek şekilde sosyalleştirmektir. *“Bu görev çerçevesinde ebeveynlerin kısa erimli hedefleri aile içinde düzenin sağlanması iken uzun erimdeki hedefleri çocuklarının tamamen onlara bağımlı bebeklerden kendini düzenleyebilen, duygusal açıdan sağlıklı ve diğer insanlarla etkili bir şekilde iletişime geçebilen yetişkinler haline gelmesidir”* (Baumrind, Larzelere ve Owens, 2010, s. 157-158). Yetişkin rollerine uygun davranışların çocukluk yıllarından itibaren içselleştirilmesi bireylerin içinde yaşadıkları topluluğa ait genel bir anlayış geliştirmesi ve bu anlayış çerçevesinde gereken durumlarda kendilerini düzenleyebilmeleri için gereklidir. Farklı ortamlarda farklı kişilerle girilen etkileşimler yeni davranışların kazanılmasında rol oynar. Ancak söz konusu olan çocuklar ve ergenler olduğunda onların en çok yer aldıkları ortamlar olan aile, okul ve mahalle içinde öğretmenler, büyükler ya da akranlar gibi farklı aktörlerin rolü olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte bu süreçte özellikle ebeveynler diğer aktörlerden daha çok öne çıkmaktadır (Maccoby, 1992, 2015). Ana babalık, çocukların toplumda yetkin yetişkinler haline gelmesi için onların davranışlarına rehberlik etmeyi ve belirli alışkanlıklar, beceriler ve değerler

kazandırmaya yönelik her türlü çabayı içerir (Crockett ve Hayes, 2011). Ebeveynlerin bu çabalarının ergenlerin özerkliklerini zedelemekten ve temel ihtiyaçlarını destekleyerek gerçekleşmesi durumunda özerklik desteği aksi halde ise ebeveyn kontrolü olarak adlandırılmaktadır.

1.2. ÖZERKLİK DESTEĞİ

Ebeveynlerin ergenlerin yaşamlarındaki yukarıda vurgulanan rolü onların ihtiyaçlarını tatmin edecek çevreyi sağlamada önemli bir etkilerinin olmasını da beraberinde getirir. Ebeveynlerin ergenlerin temel psikolojik ihtiyaçlarını karşılamasının, ergenlerin ebeveynlerinin değerlerini daha çok içselleştirmesi, kendilerini daha özerk olarak belirlemeleri ve daha iyi psikolojik sağlığa sahip olmalarıyla ilişkili olduğu gösterilmiştir (Niemi ve ark., 2006). Ebeveynler, çocuklarının bakış açılarını dikkate alarak, tercih yapmalarına, girişkenliklerine ve sorun çözme girişimlerine olanak sağlayarak özerkliklerini destekleyebilirler ve temel psikolojik ihtiyaçlarını tatmin edebilirler. Bu tür uygulamalar çocukların kendilerini etkin bireyler (active agents) olarak algılamalarını sağlayacaktır (Grolnick, 2003, 2009; Grolnick ve Pomerantz, 2009). Bununla birlikte alanyazında tıpkı özerkliğin bağımsızlıkla karıştırılması gibi özerklik desteğinin de izin vericilikle ya da bağımsızlığın desteklenmesiyle karıştırıldığı görülmektedir. Bağımsızlığı destekleyen ebeveynler, çocuklarının karar alma süreçlerinde kendilerine bağımlı olmamalarını isterler. Özerkliği destekleyen ebeveynler ise çocuklarının kendi ilgi ve isteklerini yansıtacak tercihlerde bulunmasını isterler. Bu ebeveynler çocuklarının özerk olarak harekete geçebilmesi için gerekirse onlara rehberlik edebilir, seçenekler sağlayabilir hatta eğer çocukları bunu tercih ediyorsa karar verme süreçlerine de katılırlar (Soenens ve ark., 2007b). Soenens ve arkadaşlarının (2007b) çalışmasında orta ve ileri ergenlik dönemindeki bireylerde ebeveynin özerklik desteğinin bağımsızlık desteğine göre ergenlerin işlevselliğini daha güçlü olarak yordadığı ve bağımsızlığın desteklenmesi ile özerkliğin desteklenmesinin iki ayrı yapı olduğu görülmüştür.

Bireylerin içsel motivasyonla gerçekleştirdikleri eylemlerin dışsal motivasyon kaynakları (ödül, ceza vb.) ile ilişkilendirilmesi halinde içsel motivasyonlarının azaldığını gösteren çalışmaların bulguları bireylerin çevresinde özerkliği destekleyici bir ortam olmasının olumlu etkilerini göstermiştir (Ayrıntılı bir gözden geçirme için bkz. Deci ve ark., 1999).

Joussemet, Koestner, Lekes ve Landry (2005) tarafından gerçekleştirilen boylamsal bir çalışmada annelerin çocukları 5 yaşındayken ki özerklik desteklerinin çocuğun 3. sınıftaki akademik ve sosyal uyumu ile pozitif yönde ilişkili olduğu ödül gibi kontrolcü uygulamalarla ise ilişkili olmadığı görülmüştür. Soenens ve Vansteenkiste'nin (2005) 10-12. sınıf ve 12-13. sınıfa devam etmekte olan ergenlerle yaptıkları iki ayrı çalışmada da ebeveynlerin özerklik desteğinin ergenin kendini belirlemesi üzerinden okul başarısı, sosyal yeterlik ve okuldaki yeterliği ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Wang, Pomerantz ve Chen (2007), ABD ve Çin'de yaşayan 7. Sınıf öğrencileri ile gerçekleştirdikleri çalışmada her iki kültürde de özerklik desteğinin ergenlerin duygusal ve akademik işlevselliği ile pozitif yönde ilişkili olduğunu bulmuşlardır.

Özerklik desteğinin olumlu etkileri genel olarak gösterilmiş olmakla birlikte ebeveynler her zaman çocuklarının özerkliklerini destekleyecek davranışlar sergilemeyebilir. Ebeveynlerin kontrol içeren davranışları ile sıklıkla karşılaşmaktadır. Ebeveynlik çalışmaları incelendiğinde de ebeveyn kontrolünün bu alanda oldukça tartışmalı ve temel bir rolü olduğu görülmektedir.

1.3. EBEVEYN KONTROLÜ

1.3.1. Ebeveynlik Boyutları ve Ebeveyn Stillerinde Kontrolün Yeri

Ebeveynlik alanında yapılan ilk çalışmalarda araştırmacıların daha çok belirli ebeveyn davranışlarının birlikte görüldüğü kümeler ya da davranış kalıplarından oluşan ebeveyn boyutlarına odaklandığı görülmektedir (Crockett ve Hayes, 2011). Baldwin (1948) bu alandaki ilklerden olan okul öncesi çocuklar ve aileleri

ile çocuk yuvası ortamında gerçekleştirdiği çalışmasının faktör analizi sonucunda, ebeveynliği demokrasi ve kontrol boyutları üzerinden açıklamıştır. Demokrasi boyutunda ebeveyn ve çocuk arasında yüksek düzey bir sözel etkileşim ve iletişime açıklık bulunur. Ailedeki karar alma süreçlerine çocuğun dâhil edilmesini, kararların ve merak ettiği konuların ona sözel olarak açıklanmasını içerir. Kontrol boyutunda ise çocuğun davranışları üzerinde ona açıkça iletilmiş sınırlamalar bulunmaktadır. Bu sınırlamaların çocuğa demokratik yollarla iletilmesi gerekmez ve üzerlerinde tartışma yoktur. Bu iki boyut birbirleriyle ilişkilidir. Pek çok demokratik ailede kontrol de bulunmaktadır. Ebeveyn kontrolünün etkisi istatistiksel olarak kontrol edildiğinde demokratik ailelerden gelen çocukların daha aktif, saldırgan, korkusuz, planlı ve daha acımasız olduğu ancak aynı zamanda, yuvada lider olma olasılıklarının daha fazla olduğu görülmüştür (Baldwin, 1948). Demokrasi boyutu istatistiksel olarak kontrol edildiğinde ise ebeveyn kontrolünün, çocukların karşı gelme ve kavgacı (quarrelsomeness) eğilimiyle, itaatsizlik, saldırganlık, planlılık ve kararlılık özellikleriyle ve daha az korkusuz olmasıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Bununla birlikte çalışmada özellikle yetkeci (authoritarian) kontrolün çocuğun kişisel özgürlükleri pahasına kültürel beklentilere uyumu sağladığı, ancak demokrasinin de kültürel beklentilere uyumu yeterince sağlamama riski taşımakla birlikte yeterli kontrolün eşlik etmesi durumunda bu riskin olası sonuçlarından kaçınmanın mümkün olduğu belirtilmiştir (Baldwin, 1948).

Baldwin'ın ardından Schaefer (1959, 1965a) ebeveynliği öncelikle psikolojik özerkliğe karşı psikolojik kontrol ve sevgiye karşı düşmanlık boyutları üzerinden incelemiştir. Sonraki çalışmalarında bu boyutlara sıkı kontrole karşı gevşek kontrol olarak üçüncü bir boyut daha eklenmiş ve sevgiye karşı düşmanlık boyutu kabule karşı red olarak yeniden isimlendirilmiştir (Schaefer, 1965b). Anne Davranışları için Çembersel Model (Circumplex Model for Maternal Behavior) ismini verdiği bu modelde psikolojik özerkliğe karşı psikolojik kontrol boyutunda psikolojik kontrol ebeveynin çocuğunun etkinlik ve davranışlarını, ayrı bir birey haline gelmesini engelleyecek şekilde üstü kapalı ve psikolojik yöntemlerle kontrol etmesini içermektedir. Kabule karşı red boyutu ise

ebeveynin duygusal desteği ve paylaşımlarda bulunmasından çocuğa karşı düşmanca tepkiler vermesi ve ilgisizliğine doğru giden bir boyuttur. Son olarak sıkı kontrole karşı gevşek kontrol boyutu ise ebeveynin çocuğunun etkinlik ve davranışlarına ne kadar sınır, kural ve düzenleme getirdiği ve bunlara uyması için çocuğu ne kadar zorladığıyla ilişkilidir (Schaefer, 1965b).

Ebeveynliğe Schaefer gibi boyutlar üzerinden yaklaşan Baumrind ise ebeveynleri kullandıkları teknikler ve çocuklarına dönük ilgilerini sınıflayarak ebeveynlik stillerini geliştirmiştir. Çalışmalarında özellikle ebeveynlerin büyük kesiminde gözlediği ilgi ve kabul ile ebeveyn talepkârlığı boyutları aracılığı ile üç ebeveynlik stili tanımlamıştır (Baumrind, 1965, 1966). İlgi ve kabul boyutunda ebeveynlerin çocukların gelişimsel ihtiyaçlarına ve bireysel özelliklerine ne kadar duyarlı olduklarını; ebeveyn talepkârlığı boyutunda ise ebeveynin çocukların davranışlarına sınır koyma bu sınırların aşılması halinde ortaya çıkacağını belirttikleri sonuçları gerçekleştirmeye dönük tutarlılıkları dikkate alınmaktadır. Ebeveynler bu iki boyut üzerinden değerlendirilip yetkeli, izin verici ve yetkeli ebeveynlik stillerinden birine dâhil edilmiştir. Özellikle ebeveyn talepkârlığı boyutu Baldwin'in kontrol ve Schaefer'in sıkı kontrole karşı gevşek kontrol boyutları ile benzerlik göstermektedir. Yetkeli ebeveynlik stilinde yüksek düzeyde ilgi ve kabule yüksek düzeyde ebeveyn talepkârlığı eşlik etmektedir. Bu ebeveynler çocuklarına katı ve değişmez kurallar koymazlar. Bu kurallar ve talepler gelişimsel olarak çocuğa uygundur ve mantık çerçevesinde oluşturulur. Ancak kuralların uygulaması ve takibi sıkı olmakla birlikte aşırı sert disiplin teknikleri kullanılmaz. Bu ebeveynler çocuklarının özerkliklerini dikkate alırlar ve çocukla yüksek düzeyde bir iletişimleri vardır. Kurallar ya da iletilen talepler çocuğa açık olarak anlatılır ve onun görüşleri dikkate alınır. Yetkeli ebeveynlik çocuğun gelişimini desteklemek için en uygun ebeveynlik stili olarak görülmektedir (Steinberg, 2001). Steinberg (2001, s. 10), yetkeli ebeveynliğin çocukların gelişimine dönük olumlu katkısının üç nedenden kaynaklandığını öne sürmektedir. İlk olarak bu ebeveynler sıcak ve ilgilidir. Bu sayede çocuklar ebeveynlerinin etkilerine daha açık hale gelirler. İkinci olarak destek ve yapı sağladıkları için çocukların kendini düzenleme becerileri gelişir ve yetkin bireyler

haline gelirler. Son olarak ise sözel iletişim ve ebeveyn çocuk arasındaki sözel alışveriş çocukların bilişsel ve sosyal yeterliklerinin gelişmesine yardımcı olur. Yetkeci ebeveynlik stilinde düşük düzeyde ilgi ve kabul ile birlikte yüksek düzeyde ebeveyn talepkârlığı görülür. Bu ebeveynler, izin verici ebeveynlerin tersine çocuğun özerkliğini dikkate almazlar; asıl olan çocuğun itaatidir. Ebeveyn kendi kural ve standartları çerçevesinde sosyalleşmesi amacıyla çocuğa baskı uygular. Gerekli görmeleri halinde fiziksel şiddete de başvururlar. Çocuğun bakış açısını dikkate almamaları nedeniyle çocuk ile ebeveyn arasındaki ilişki zayıftır. Son olarak izin verici ebeveynlik stilinde ise yüksek düzeyde ilgi ve kabul olmakla birlikte neredeyse hiç talep yoktur. Ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkide yargılayıcı bir dil bulunmadığından iyi bir iletişim vardır. Ebeveyn çocuğa kural koymaz ve çocuklarının taleplerini gerçekleştirirken onları belirli bir yönde sosyalleştirme amacıyla dışsal müdahalelerde bulunmazlar. Asıl amaçları çocukların kendi gelişimlerini yönlendirebilecekleri bir çevre sağlamaktır (Baumrind, 1965, 1966, 1978, 2012, 2013; Baumrind ve ark., 2010; Crockett ve Hayes, 2011; Maccoby, 2015; Sayıl ve Kındap, 2012).

Baumrind'in ebeveynlik stilleri üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda oldukça tutarlı sonuçlar elde edilmiştir (Steinberg, 2001). Ancak ebeveynlerin farklı bağlamlarda farklı stillere ait davranışları sergilediklerinin görülmesi üzerine ebeveyn stillerinin içeriğinin daha derinlemesine araştırılması amacıyla stillerin içeriğini oluşturan ebeveyn uygulamaları alanyazında öne çıkmaya başlamıştır (Grusec ve Davidov, 2007, 2015; Grusec ve Goodnow, 1994; Maccoby, 2015; Silk, Morris, Kanaya ve Steinberg, 2003). Ebeveyn stilleri ve uygulamaları birbirinden ayrılırken ebeveynliğin duygusal bağlamı dikkate alınmaktadır. Stiller hem ilişkinin iklimini (sıcaklık gibi) hem de disiplin tekniklerini içerirken uygulamalar belirli sosyalleştirme hedeflerine bağlı davranışlardır (Crockett ve Hayes, 2011; Darling ve Steinberg, 1993). Ebeveynlik uygulamaları ebeveynlerin çocuklarını korumak, desteklemek ve uzun erimde gelişimlerini şekillendirebilmek için gerçekleştirdikleri belirli eylem ve tekniklerdir. Ödül verme, fiziksel şiddet, övgü ve izleme belirli bir sosyalleştirme hedefine dönük ebeveyn uygulamaları olabilir. Farklı stillerdeki ebeveynlerin gerçekleştirdiği

aynı uygulamalar çocuk tarafından farklı şekillerde algılanabilir. Sonuç olarak ebeveynlik uygulamalarının sonuç davranış ile doğrudan bir ilişkisi varken ebeveyn stillerinin bu ilişkide düzenleyici bir rol oynadığı belirtilmiştir (Crockett ve Hayes, 2011; Darling ve Steinberg, 1993; Durbin, Darling, Steinberg ve Brown, 1993). Çocuğa tokat atma gibi fiziksel müdahalelerden, sevgiyi geri çekme, suçluluk yaratma ve utandırma ya da ergeni denetleme ve izlemeye kadar pek çok farklı davranış ebeveyn uygulaması olarak tanımlanabilir (Crockett ve Hayes, 2011).

1.3.2. Bir Ebeveyn Uygulaması Olarak Kontrol

Ebeveynler bu davranışlar aracılığı ile çocuklarını belirli sosyalleştirme hedeflerine yönlendirmeye çalışırlar. Ebeveynlerin yönlendirme çabaları kontrolün bir ebeveyn uygulaması olarak da ebeveynlik çalışmalarındaki yerini korumasını sağlamıştır. Steinberg ebeveynlik stillerinden yola çıkarak üç uygulama tanımlamıştır (Gray ve Steinberg, 1999; Steinberg, 1990). Bunlar kabul, davranışsal kontrol ve psikolojik kontroldür. Steinberg ve arkadaşlarının önerileri temelinde Barber (1996, 2002) da kontrolün çocuğun “davranışlarını” ve “psikolojisini” kontrol eden uygulamalar olarak ikiye ayrılması gerektiğini belirtmiştir. Barber (1996), davranışsal kontrolü, çocuğun davranışlarını ailesel ve sosyal açıdan yaygın normlarla uyumlu bir şekilde düzenleme amacıyla gerçekleştirilen ebeveyn davranışları olarak tanımlamaktadır. Davranışsal kontrol, çocuğun davranışlarının kontrol edilmesine odaklanır ve çocuğun gelişimi açısından daha olumlu bir kontrol uygulaması olarak görülmektedir (Barber, Stolz ve Olsen, 2005; Barber ve Xia, 2013; Steinberg, 1990). Alanyazında davranışsal kontrolün farklı işlevler ve etkileri olmakla birlikte farklı çalışmalarda ebeveynin taleplerinin çocukla açıkça konuşulmasının ve çocuğu izlemenin özellikle öne çıktığı görülmektedir (Soenens, Vansteenkiste, Luyckx ve Goossens, 2006b). İzleme çocukların nerede, ne zaman, kimlerle ve ne yapıyor olduğu hakkında bilgi sahibi olmak için ebeveynlerin aktif olarak gerçekleştirdikleri ebeveyn davranışlarıdır (Barber, Maughan ve Olsen, 2005; Brown, Mounts, Lamborn ve Steinberg, 1993). İzleme davranışı üzerine yapılan

çalışmalar aileleri tarafından yeterince izlenmeyen ergenlerin antisosyal ve suç içeren davranışlara karışmaya ve madde kullanmaya ya da madde kullanımını zaman içerisinde artırmaya daha fazla eğilimli olduğunu ortaya koymaktadır (Cernkovich ve Giordano, 1987; Fletcher, Darling, Steinberg ve Dornbusch, 1995; Weintraub ve Gold, 1991). Ayrıca ebeveyn izlemesinin ergeni saldırganlık, suç, zorbalık ve risk alma gibi dışsallaştırma sorun davranışlarından (Hartos, Eitel ve Simons-Morton, 2002; Kındap, Sayıl ve Kumru, 2008; Pettit, Laird, Dodge, Bates ve Criss, 2001; Simons-Morton, Chen, Hand ve Haynie, 2008) ya da kaygı ve yalnızlık gibi içselleştirme sorun davranışlarından (Kındap ve ark., 2008; Simons-Morton ve ark., 2008; Windle ve ark., 2009) koruyabildiği gösterilmiştir.

Psikolojik kontrol ise çocuğun psikolojisini kontrol etmeyi amaçlayan bir ebeveyn uygulamasıdır (Barber, 1996; Gray ve Steinberg, 1999; Schaefer, 1959, 1965a; Steinberg, 1990). Çocuğunu psikolojik olarak kontrol eden ebeveynler kendi isteklerinin yerine gelmesi için çocukta suçluluk yaratma, sevgiyi geri çekme, çocuğu kaygılandırma ve onun bakış açısını göz ardı etme gibi teknikler kullanırlar. Psikolojik kontrol, ebeveynin kendi amaç ve isteklerinin baskın olduğu, çocuğun kendini ifade etmesini engelleyen, psikolojik ihtiyaçlarına duyarlı olmayan, özerklik geliştirmesine ve bağımsızlığına müdahale eden davranış ve uygulamalar olarak tanımlanmaktadır (Barber ve Harmon, 2002; Grusec ve Davidov, 2007; Pettit ve ark., 2001). Barber ve Harmon (2002), çocuğun güvenli, dengeli ve olumlu yönde bir benlik geliştirmesine müdahale edildiği için psikolojik kontrolün özellikle içselleştirme problem davranışlarıyla ilişkili olacağını belirtmiştir. Gerçekleştirilen çalışmalar psikolojik kontrolün depresyon, düşük kendine güven, düşük benlik algısı, düşük öz saygı, kimlik gelişiminde zayıflık ve yalnızlık gibi içselleştirme sorunlarının yanı sıra (Barber, 1996; Barber ve Olsen, 1997; Bean, Barber ve Crane, 2006; K. J. Conger, Conger ve Scaramella, 1997; Garber, Robinson ve Valentiner, 1997; Gray ve Steinberg, 1999; Hein ve Lewko, 1994; Kındap ve ark., 2008; Loukas, Paulos ve Robinson, 2005; Luyckx, Soenens, Vansteenkiste, Goossens ve Berzonsky, 2007; Pettit ve ark., 2001; Soenens ve ark., 2008;

Soenens, Vansteenkiste, Duriez ve Goossens, 2006a; Soenens, Vansteenkiste, Luyten, Duriez ve Goossens, 2005; Steinberg, Elmen ve Mounts, 1989) suçça yönelik davranışlar, saldırgan davranışlar ve riskli davranışlar gibi dışsallaştırma problem belirtileriyle de ilişkili olduğunu göstermiştir (Barber, 1996; Barber ve Harmon, 2002; K. J. Conger ve ark., 1997; Hart, Nelson, Robinson, Olsen ve McNeilly-Choque, 1998; Herman, Dornbusch, Herron ve Herting, 1997; Kındap ve ark., 2008; Rogers, Buchanan ve Winchell, 2003). Barber ve arkadaşları (1994), davranışsal ve psikolojik kontrolü karşılaştırdıklarında, davranışsal kontrolün dışsallaştırma sorunlarıyla negatif yönde; psikolojik kontrolün ise içselleştirme sorun davranışlarıyla pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermişlerdir. Ayrıca Barber ve Xia (2013) psikolojik kontrol ile ilişkili olduğu uyum sorunları arasında doğrusal bir ilişki bulunduğunu ancak söz konusu olan davranışsal kontrol olduğunda bu ilişkinin eğri şeklinde olduğunu ve hem çok az hem de aşırı davranışsal kontrolün sorun yarattığını belirtmektedirler. Steinberg (1990, s. 274) ise *“davranışsal kontrolün çok az olması halinde ebeveynlerin rehberliğinden mahrum kalan gençlerin gelişimleri için riskli ortamlara girebileceklerini ancak psikolojik kontrolün çok fazla olması halinde ise gençlerin psikolojik yeterliklerinin ve kendini yönetme becerilerinin gelişiminin zarar göreceğini”* belirtmektedir.

Soenens ve Vansteenkiste (2010) Kendini Belirleme Kuramından yola çıkarak psikolojik kontrolde psikolojik kontrol ve dışsal kontrol ayırımına gidilmesini önermiştir. Kurama göre ebeveynler çocuklarını dışsal yöntemlerle kontrol edebilirler ya da çocukların kendi kendilerini kontrol etmeleri için psikolojik olarak baskı uygulayıp zorlayabilirler (Grolnick, 2003). Çocukların bir eylemi içsel ilgileri yerine dışsal nedenlerle yerine getirmeleri durumunda dışsal motivasyon kaynağı ortadan kalktığında bu davranışı daha az sergiledikleri (Lepper, 1973; Lepper, Greene ve Nisbett, 1973); farklı bir çalışmada ise sıkı ebeveyn kontrolünün her zaman olumlu sonuçlarla ilişkili olmayabileceği gösterilmiştir (Lewis, 1981). Dışsal kontrol uygulayan ebeveynler çocuklarına somut ödüller vererek, seslerini yükselterek ya da fiziksel şiddet uygulayarak onlar üzerinde dışsal bir baskı kurabilirler. Ancak bunun yanı sıra ebeveynler

çocuklarını utandırarak ve onlarda suçluluk uyandırarak ya da sevgilerini geri çekerek çocuklarının kendilerini içsel olarak kontrol etmeleri yönünde bir baskı da uygulayabilirler. Bu noktadan yaklaşıldığında Barber'ın psikolojik kontrol tanımında yer alan çocuğa dönük kişisel saldırılar dışsal kontrol; utandırma ya da hayal kırıklığını kullanma gibi müdahaleler psikolojik kontrol tanımıyla örtüşmektedir (Barber, 1996; Barber ve ark., 1994). Psikolojik kontrol hayal kırıklığına dair mesajların ebeveyn tarafından açık ifadeler yerine üstü kapalı bir şekilde verilmesi gibi örtük yöntemlerle gerçekleştirilebilir ya da ebeveynin hayal kırıklığını sözelleştirmesiyle açık olarak da ifade edilebilir. Dışsal kontrol ise ödül, ceza ya da fiziksel şiddet gibi somut kontrol araçlarının kullanılması nedeniyle açık bir şekilde gerçekleştirilebilir (Soenens ve Vansteenkiste, 2010). Dışsal ve psikolojik kontrolün iki farklı motivasyonel düzenleme ile ilişkili olacağı belirtilmiştir. Soenens ve Vansteenkiste (2010) her ikisi de çocuğun dışındaki bir aktörden kaynaklandığı için kontrollü motivasyonla ilişkili olacaklarını ancak dışsal kontrolün daha çok dışsal düzenleme; psikolojik kontrolün ise içe yansıtılmış düzenleme ile ilişkili olması gerektiğini vurgulamıştır. Dışsal kontrol dışsal düzenleme ile ilişkili olduğu için dışsal kaynaklar ortadan kalktığında çocukların ebeveyn otoritesinin talepleri dışında davranışlar sergilemesi daha olasıdır. Ancak psikolojik kontrol nedeniyle ebeveyn otoritesinin taleplerini kendi benliğinin az da olsa parçası haline getirmiş olan çocuğun ebeveyn otoritesinin taleplerine uyması otorite ortamda bulunmadığında bile devam edecektir (Soenens ve Vansteenkiste, 2010).

Grolnick ve Pomerantz (2009), Baldwin'den günümüze yapılan ebeveynlik çalışmalarında kontrol kavramının muğlak olduğundan yola çıkarak ebeveyn kontrolü tanımının yeniden ele alınmasını önermişlerdir. Nitekim ebeveyn kontrolü, Baldwin'in çalışmalarında hem baskı hem de rehberlik olarak kendine yer bulmuşken, Baumrind'in çalışmalarında farklı gelişimsel sonuçlarla ilişkili olan yetkeci ve yetkeli ebeveynlik stillerinin her ikisinde de ortak bir özellik olarak nitelendirilmiştir. Günümüzde yaygın kabul gören davranışsal kontrol ve psikolojik kontrol ayrımı da Baumrind'in stillerine benzer şekilde psikososyal uyum değişkenleriyle farklı yönlerde ilişkili olmasına rağmen aynı şekilde yani

“kontrol” olarak adlandırılmaktadır. Bulgulardaki farklılıklardan ve KBK'nın temel varsayımlarından yola çıkarak olumsuz sonuçlarla ilişkili olan boyutların ebeveyn kontrolü olarak tanımlanmasını olumlu sonuçlarla ilişkili olan boyutların ise çocuğa yapı sağlama olarak tanımlanmasını önermişlerdir (Grolnick ve Pomerantz, 2009; Pomerantz ve Grolnick, 2009). Çocuğun yeterlik hissini desteklemesi beklenen yapı sağlama altı bileşeniyle tanımlanmaktadır (Farkas ve Grolnick, 2010). İlk bileşen, açık ve tutarlı kurallar ve beklentiler sunma, rehberlik etmedir. İkinci bileşen ise, sonuçların yordanabilirliğidir. Buna göre; ebeveynler, çocuklarının davranışlarına karşılık önceden belirtilmiş ve tutarlı sonuçlar ortaya koymalıdır. Üçüncü bileşen olan görev odaklı geri bildirim, çocuğa, beklentileri karşılayıp karşılamadığına dönük geri bildirim vermeyi içerir. Dördüncü bileşen çocuğa beklentileri karşılayabileceği fırsatlar yaratmadır. Bunlar, çocuğun ders çalışması için zaman, ortam ve kaynak sağlama olabilir. Beşinci bileşen, çocuğa kurallar ve beklentiler için mantıklı açıklama sağlamadır. Mantıklı açıklamalar çocuğa davranışlarının başkalarını ve çevreyi nasıl etkileyeceği hakkında bilgi sağlar. Altıncı bileşen ise bakım verenin evde lider rolünde olması ve yetkeli bir şekilde davranmasıdır. Bakım verici, destekleyici ve çocuklarına psikolojik ve fiziksel kaynak sağlayan ilgili ebeveynlerin ergen çocuklarının ilişkisellik ihtiyacını karşılayabileceği belirtilmiştir (Farkas ve Grolnick, 2010).

Ancak bu ayrıma bazı itirazlar gelmiştir. Örneğin yapı sağlama olarak adlandırılan boyutun da aslında kontrolü içinde barındırdığı belirtilmektedir (R. D. Conger, 2009). Nitekim ebeveynin, evinde, yetkeli bir şekilde davranması da bir çeşit kontroldür. Baumrind ise bu ayrışmayı ebeveyn ve çocuğun ilişkisinde gücün rolü üzerinden eleştirmiştir (Baumrind, 2012, 2013; Baumrind ve ark., 2010). Her şeyden önce ebeveyn kontrolü ebeveyn ve çocuk arasında var olan güç ilişkisine dayanır. İlk çocukluk yıllarında asimetric bir karakteri olan bu güç ilişkisi zamanla değişiklik göstermektedir. Özellikle ergenlik dönemiyle birlikte güç ilişkisi daha eşitlikçi bir yapıya evrilir. Bu nedenle ebeveynlerin kontrol uygulamalarını nasıl gerçekleştirdikleri, ne kadar kontrol uyguladıklarından daha önemli bir hale gelmektedir. Baumrind ebeveynin güç kullanımını yüzleşme ve

müdahaleci olarak ikiye ayırmaktadır (Baumrind, 2012; Baumrind ve ark., 2010). Yüzleşmeyi esas alan güç kullanımı mantığa dayalıdır, tartışılabilir, sonuç odaklıdır ve çocuğun davranışlarının düzenlenmesiyle ilişkilidir. Müdahaleci güç kullanımı ise keyfi ve buyurgandır ayrıca aile içindeki hiyerarşiyi korumayı hedeflemektedir. Temel olarak tehdit ve mantıksal dayanaklardan yoksun emirler kullanılmaktadır. Her iki güç kullanımında da ebeveynler koydukları kuralları sıkı bir şekilde takip eder. Ancak müdahaleci güç kullanımında çocuğun sadece itaat etmesi beklenirken yüzleşmeçi güç kullanımında çocuk ebeveyni ile tartışabilir, onun söylediğini kabul edebilir ya da sonuçlarına katlanmak şartıyla söylenene itaat etmeyebilir. Baumrind (2012), yetkeli ebeveynlerin daha çok yüzleşmeyi esas alan bir güç kullandığını yetkeci ebeveynlerin ise daha çok müdahaleci şekilde güç kullandığını belirtmektedir. Müdahaleci güç kullanımı ile birlikte kullanılmaması halinde yüzleşmeçi güç kullanımının çocuklar için yaralı olduğu belirtilmektedir (Baumrind ve ark., 2010).

Genel olarak ele alındığında ebeveyn kontrolü kavramının ebeveynlik çalışmalarının en başından beri yerini koruduğu ancak kavramsallaştırılmasındaki tartışmaların halen sürdüğü söylenebilir. Bugün geldiğimiz noktada ebeveyn kontrolünün ebeveyn beklenti ve taleplerinin açık iletişimini içeren davranışsal kontrol, çocuğun benliğine müdahale eden psikolojik kontrol ve ödül, ceza ya da fiziksel şiddeti içeren dışsal kontrol olarak ayrıştırıldığı görülebilir. Özellikle davranışsal kontrol söz konusu olduğunda Grolnick'in (2003) belirttiği üzere kontrolün nasıl uygulandığı, yaratacağı sonuçlar açısından önemli olabilir.

Daha öncede belirtildiği üzere bu çalışmada ebeveyn kontrolünün ergenin sonuç davranışlarıyla ilişkisinde ergene ait özelliklerin rolünün incelenmesidir. Söz konusu olan ebeveyn kontrolü olduğunda farklı kontrol uygulamalarının ergenin psikososyal işlevselliği ile ilişkisinde rol oynaması beklenen psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı kavramları ergenin özellikleri olarak alınmıştır.

1.4. PSİKOLOJİK TEPKİSELLİK VE EVLATLIK İNANCI

Çocuklarda sosyalleştirme süreci üzerine yapılan ilk çalışmalar incelendiğinde ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkinin ebeveynden çocuğa tek yönlü olarak ele alındığı görülmektedir. Bu görüş, çocukları, toplum tarafından kabul edilen belirli davranış kalıplarını edinmesi; kabul edilmeyenleri ise edinmemesi gereken pasif bireyler olarak değerlendirmekteydi. Ebeveyn davranışları “öncül”, çocuklarda görülen davranışsal çıktılar ise “sonuç” olarak kabul ediliyordu. İlerleyen zamanlarda ebeveyn-çocuk ilişkisindeki tek yönlü anlayış yerini ebeveyn ve çocuk arasında karşılıklı etkileşimi kabul eden yeni bir anlayışa bıraktı (Maccoby, 1992, 2015). O dönemde John Locke’un “tabula rasa” görüşünün alanyazında genel kabulü ve davranışçı ekolün alandaki yaygınlığı sosyalleştirme sürecindeki çocuğu bir birey olarak kabul etmiyordu. Bell’e (1968) göre, insanın bebeklik döneminde yardıma duyduğu ihtiyacın diğer hayvanlara göre uzun sürmesi, geçmişte çocukların ebeveynler tarafından eğitilmesi gerektiği görüşünün kolayca kabulüne yol açtı. (Bell, 1968, 1971), çocukların özelliklerine bağlı olarak ebeveynlerin davranışlarının da değişebileceğini ilk kez belirten araştırmacılardan biridir. Örneğin hiperaktif çocukların ebeveynlerinin daha çok kontrol uyguladığını bulmuştur (Bell, 1968). İlerleyen yıllarda çocuğun kendi özellikleriyle aktif bir birey olarak sosyalleştirme sürecine dâhil olduğunun kabul edilmesiyle birlikte ebeveyn davranışlarının incelenmesinde çocuğun özelliklerini de dikkate alan çalışmalar geliştirilmeye başlanmıştır. Bates ve Pettit (2015), gözden geçirme çalışmasında, hem ebeveynliğin hem de çocuğa ait özelliklerin tek başına sonuçlar üzerinde etkili olduğunu ancak bu tekil etkilere ek olarak iki yönlü etkilerin ve etkileşimlerin de çocukların sonuç davranışları ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Stice ve Gonzales (1998) anne kontrolü ve ergenin anti sosyal davranışları arasındaki ilişkide ergenin davranışını kontrol edememesinin (dürtüsellik vb. ile tanımlanmıştır) ve anne kontrolü ile madde kullanımı arasındaki ilişkide ise olumsuz duygulanımın (negative affect) düzenleyici rolü olduğunu bulmuştur. Bulgular özellikle olumsuz ergen özellikleri yüksek olduğunda yüksek anne kontrolünün en düşük olumsuz sonuçlarla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Ergenlerde gerçekleştirilen boylamsal bir çalışmada ise daha pozitif olarak kabul edilen kişilik özelliklerine (daha az dışa dönük, yardımsever ve vicdanlı) sahip ergenlerde aşırı müdahaleci ebeveynliğin diğer ergenlere göre daha fazla saldırganlık ve suça karışma ile sonuçlandığı De Haan, Prinzie ve Deković (2010) tarafından gösterilmiştir. De Clercq, Van Leeuwen, De Fruyt, Van Hiel ve Mervielde (2008) ise uyumsuz (disagreeableness) ve duygusal açıdan dengesiz (emotional instability) kişilik özellikleri olan ergenlerin ve çocukların olumsuz ebeveyn uygulamaları ile karşılaşmaları halinde daha fazla dışsallaştırma sorun davranışı, uyumsuz kişilik özelliği olanların ise olumlu ebeveyn uygulamaları ile karşılaşmaları halinde ise daha fazla içselleştirme sorun davranışı gösterdiklerini bulmuştur. Son olarak yine oldukça kapsamlı bir gözden geçirme çalışması neticesinde Kiff, Lengua ve Zalewski (2011) engellenmişlik (frustration) ve dürtüsellik gibi olumsuz özelliklerin yüksek ya da çaba gerektiren kontrol gibi olumlu özelliklerin düşük olduğu çocukların ve ergenlerin olumsuz ebeveyn uygulamalarının sonuçlarına daha açık olduğunu belirtmişlerdir.

Farklı çalışmaların bulguları tarafından da işaret edildiği üzere hem ergenin özellikleri ve ebeveynlik arasında iki yönlü bir ilişki bulunmaktadır hem de ebeveynlik ile ergenin sonuç davranışları arasındaki ilişkide ergene ait özellikler düzenleyici bir rol oynamaktadır. Bu tez çalışmasında ise kısaca ergenin ebeveyn kontrolü karşısında kontrol amacının tam tersi yönünde harekete geçme olarak tanımlanabilecek ve Batı kültüründe ortaya atılmış olan psikolojik tepkisellik ile kısaca ergenin iyi bir evlat olmaya dönük bilişlerini içeren ve Doğu kültüründen kaynaklanan evlatlık inancı ergene ait özellikler olarak ele alınacaktır.

1.4.1. Psikolojik Tepkisellik

Psikolojik tepkisellik Brehm ve Brehm (1981) tarafından geliştirilmiş bir kuramdır. Kuram çerçevesinde psikolojik tepkisellik kavramı, *“bir özgürlük ortadan kaldırıldığında ya da ortadan kalkması yönünde bir tehdit olduğunda ortaya çıkan motivasyonel bir durum”* (Brehm ve Brehm, 1981, s. 37) olarak

tanımlanır. Kurama göre bireyler özgürlükleri ellerinden alındığında onu tekrar elde edebilmek için harekete geçerler. Bu harekete geçme durumu da genellikle özgürlüğü tehdit eden baskının tersi yönde hareket etme şeklinde kendini gösterir. Psikolojik tepkiselliğin dört temel bileşeni vardır. Bunlar özgürlük, tehdit, tepkisellik ve özgürlüğün yeniden kazanılmasıdır (Brehm ve Brehm, 1981; Quick, Shen ve Dillard, 2012).

1.4.1.1. Özgürlük

Özgürlük, psikolojik tepkisellik kuramının en temel bileşenidir. Özgürlük bireyin nasıl davranabileceğine ilişkin inançlarıdır (Quick ve ark., 2012). Daha geniş bir tanımına göre özgürlük duygu ve tutumları da kapsar (Brehm, 1966, akt. Quick ve ark., 2012). Kuram özgürlük ve kontrol kavramlarını birlikte ele almıştır. Birey kontrol edebildiği şeylerde kendisini özgür hisseder (Brehm ve Brehm, 1981). Daha önce de belirtildiği üzere kuramın özgürlüğü ele alış biçimi Kendini Belirleme Kuramının özerkliğe bakış açısı ile bazı yönlerden benzerlik göstermektedir. Her iki kuram da bireyin kendi iradesinin ve olaylar üzerindeki kontrolünün önemini belirtir. Eğer bireyler kendilerinin bir durumda özgür olduğunu bilmiyorsa psikolojik tepkisellik ortaya çıkmaz. Örneğin bir ortaokul çocuğu okuldan sonra eve gelmek yerine arkadaşlarıyla gezebileceği bilgisine sahip değilse bu konuda özgür olup olmamasından söz edilemez. Bir konuda özgür olduğu bilgisine sahip olmayanlarda o konuya dair psikolojik tepkisellik ortaya çıkmaz. Nesnel koşullar bireyin özgür olmadığını gösteriyor olsa da birey o konuda özgür olduğunu düşünüyorsa özgürdür. Az önceki örnekte yer alan çocuk maddi imkânsızlıklar nedeniyle arkadaşlarıyla okul sonrası gezemiyor olabilir ancak bu alanda özgür olduğunu düşünüyorsa ailesinin okuldan sonra arkadaşlarıyla buluşmasını yasaklaması tepkisellik yaratabilir. Bununla birlikte tepkisellik için bireyin bir konuda özgür olduğuna dair bir bilgiye sahip olmasının yanı sıra kendini o konuda yeterli görmesi de gereklidir (Brehm ve Brehm, 1981; Quick ve ark., 2012). Aynı örneği genişletmek gerekirse aynı çocuğun okul sonrası arkadaşlarıyla buluşması için herhangi bir maddi engeli olmamasına ve kendisi de istemesi halinde arkadaşlarıyla buluşabileceğini bilmesine rağmen

sosyal ilişkilerini sürdürme konusunda kendini yeterli görmüyorsa ailesinin bu konuda yasak getirmesi tepkisellik yaratmayacaktır.

Bir birey bir konuda özgür olduğunu bilmesine ve kendini o konuda yeterli hissetmesine rağmen bütün özgürlükler aynı derecede ulaşılabilir değildir. Örneğin istediğimizi düşünmek konusunda özgürüzdür. Bunlar mutlak özgürlüklerdir. Mutlak özgürlükler şu anda da ve gelecekte de var olacaklardır. Bunun yanında bazı özgürlükler koşullara bağlıdır. Örneğin dışarda sigara içebilirsiniz ancak kapalı alanda içemezsiniz. Bunlara koşullu özgürlükler denir. Koşullu özgürlükler mutlak özgürlüklerden daha az özgür olma anlamı taşımaz sadece kapsamı daha sınırlıdır. “Facebook’a odanı toplamadan giremezsin” “Facebook’a giremezsin” kadar tepkisellik ortaya çıkarmaz. Birey, koşulun karşılanması halinde özgürlüğün oluşacağını bildiğinden koşul karşılandıktan sonra özgür olacağını bilir, ancak özgürlük sağlanmaz ve engelleme olursa tepkisellik ortaya çıkar (Brehm ve Brehm, 1981). İstendik bir şeye ulaşmayı engellemek kadar bireyi istemediği bir şeyi elde etmeye zorlamak da psikolojik tepkisellik yaratır (Wicklund, 1974).

1.4.1.2. Tehdit

Tehdit, bireyin özgürlüğünü ortadan kaldırma olasılığı bulunan durumlar olarak tanımlanmıştır. Bireyin kendini özgür olarak hissettiği herhangi bir durumda özgürlüğünü kullanmasını engelleyecek ya da güçleştirecek her türlü güç tehdit olarak değerlendirilebilir (Brehm ve Brehm, 1981).

Tehdidin kaynağı içsel ya da dışsal olabilir. İki alternatif arasında kalıp birini tercih ettiğimizde içsel bir tehdit oluşturmuş oluruz. Dışsal tehdidin ise iki farklı alt boyutu vardır. İlk boyutuna göre tehdit bireyin kendisine dönük olabilir ya da olmayabilir. Bireye dönük tehditlerde “niyet” açıkça bellidir. Bireye dönük olmayan tehditlerde ise niyet açık olmadığı ve tehdit doğrudan kendisine yönelmediği için birey tehdidi algılamada güçlük çekebilir. Devletler ya da çeşitli organizasyonlar özgürlükleri çeşitli şekillerde sürekli olarak kısıtlarlar fakat bu

durum bireylerde tehdidin doğrudan kendilerine dönük olduğu algısı oluşturmaz (Brehm ve Brehm, 1981).

1.4.1.3. Tepkisellik

Daha önce de belirtildiği üzere, *“bir özgürlük ortadan kaldırıldığında ya da ortadan kaldırılmakla tehdit edildiğinde özgürlüğü yeniden tesis edebilmek için motivasyonel bir durum olan psikolojik tepkisellik ortaya çıkar”* (Brehm ve Brehm, 1981, s. 37). Bu motivasyonel durum, sonrasında özgürlüğü yeniden tesis etmek üzere sergilenen davranışları tetikler. Bireylerin psikolojik tepkiselliğinin ne kadar yüksek olacağı farklı ilkelere bağlıdır. Bu ilkelerden ilki özgür olduğunu bilmektir. Eğer bir birey bir konuda özgür olduğunu bilmiyorsa ya da düşünmüyorsa o konuda özgürlüğe dönük bir tehdit algılamayacağı için tepkisellik geliştirmez. Tehdit edilen özgürlüğün önemi arttıkça tepkisellik artar. Birey için daha az öneme sahip özgürlüklerin tehdit edilmesi daha önemli özgürlüklerin tehdit edilmesi kadar büyük tepkisellik oluşturmaz. Tehdit edilen özgürlük sayısı arttıkça tepkisellik artar. Birey, birden fazla özgürlüğü tehdit ediliyorsa daha fazla tepkisellik gösterir. Tehdit alanı genişleme eğilimindeyse tepkisellik artar. Eğer bir özgürlüğün kısıtlanması ileride daha fazla özgürlüğün kısıtlanmasına neden olacaksa bireyler daha fazla tepkisellik gösterir (Brehm ve Brehm, 1981; Quick ve ark., 2012).

1.4.1.4. Özgürlüğü Yeniden Tesis Etme

Özgün kurama göre birey, özgür olduğunu bildiği bir durumda karşılaştığı tehdit sonrasında özgürlüğünü yeniden tesis etmek için farklı davranışlar sergileyebilir. Bununla birlikte özgürlüğe dönük tehdidin olası sonuçlarının değerlendirilmesinde bireysel farklılıklar oluşabilir (Brehm ve Brehm, 1981; Quick ve ark., 2012). Herhangi bir özgürlüğün tehdit edildiği durumda en doğrudan tepki tehdidin belirttiğinin tam tersini yapmaktır. Örneğin bir ergen ailesi dışarı çıkmasına izin vermediğinde kapıyı çarpıp çıkabilir ya da annesi ders çalış dediğinde çalışmak yerine bilgisayar oyunu oynayabilir. Ancak bireyler her durumda bu şekilde tepki vermeyebilir. Kuram ilk oluşturulduğunda

özgürlüğün tamamen elden gitmesi halinde özgürlüğün yeniden elde edilme ihtimali olmasa bile psikolojik tepkiselliğin en yüksek düzeyde ortaya çıkacağı öngörülmüştür. Ancak, böyle bir tepkinin sağlıklı bir davranış şekli olarak nitelendirilmesinin güç olmasından yola çıkarak kuram, yeniden gözden geçirilmiştir. Eğer bireyler özgürlüklerini hiçbir şekilde yeniden oluşturabileceklerini düşünmüyorsa öğrenilmiş çaresizlik kavramına uygun olacak şekilde özgürlüklerinden vazgeçebilirler (Worthman ve Brehm, 1975, akt. Brehm ve Brehm, 1981)

Özellikle ilk dönem çalışmalarda psikolojik tepkisellik durumsal olarak ele alınmıştır. Bu çalışmalar çoğunlukla deneysel ortamlarda gerçekleştirilmiş ve bireylerin belirli özgürlükleri engellenerek verdikleri tepkiler incelenmiştir (Ayrıntılı bir gözden geçirme için bkz. Brehm ve Brehm, 1981). Bununla birlikte Brehm ve Brehm (1981) bireylerin psikolojik tepkisellik gösterme eğiliminin olduğunu ve bunun durumsal olmanın ötesinde kalıcı bir özellik olabileceğini belirtmiştir.

Daha önce de değinildiği üzere bireyler, özerklik ihtiyacı açısından farklılık gösterebilir (Wicklund, 1974). Buna bağlı olarak psikolojik tepkisellik gösterme eğilimleri de farklı olabilir (Quick ve ark., 2012). Psikolojik tepkiselliği duruma özgü ve bireysel bir yatkınlık olarak ele alan iki farklı bakış açısı araştırma sorularının modellenmesinde de farklılığa yol açmıştır. Bazı araştırmacılar, daha çok durumsal olarak değerlendirdikleri psikolojik tepkiselliğin herhangi bir alandaki kontrol ile sonuç değişkenler arasındaki ilişkide aracı rolünü incelemiştir (Quick ve Stephenson, 2008; Van Petegem ve ark., 2012; Van Petegem, Soenens, Vansteenkiste ve Beyers, 2015; Van Petegem, Vansteenkiste ve Beyers, 2013). Psikolojik tepkiselliği bireylerin genel bir eğilimi olarak gören çalışmalar ise bu eğilimin düzenleyici rolünü incelemiştir (Dillard ve Shen, 2005). Bazı durumlarda düzenleyici rol, örneklem, yüksek ya da düşük psikolojik tepkisellik eğilimi gösterenler olmak üzere iki gruba bölünerek ele alınmıştır (Miller ve Quick, 2010; Quick ve Stephenson, 2008). Bu konudaki bulgular farklılık göstermekle birlikte yüksek tepkisellik eğilimine sahip bireylerin tehdit içerikli mesajları zihinsel olarak daha farklı işledikleri düşünülmektedir

(Quick ve ark., 2012). Araştırmacılar, psikolojik tepkiselliğin, özellikle ergenlik döneminde yükseldiğini gösteren çalışmalardan (Woller, Buboltz ve Loveland, 2007) yola çıkarak özellikle bu yaş grubunda psikolojik tepkiselliğin düzenleyici bir rolünün olabileceğini belirtmişlerdir (Quick ve ark., 2012). Ergenlik söz konusu olduğunda bireylerin artan özerklik talebi karşısında kontrolcü ebeveynlik uygulamaları psikolojik tepkisellik yaratabilir. Nitekim Brehm ve Brehm (1981) çocukların özgürlüklerinin tehdit edilmesi durumunda sergiledikleri tepkisellik davranışlarının, onların özerkliklerinin geliştiğini gösteren gelişimsel bir gösterge olduğunu belirtmiştir. Kuram, özellikle süreklilik arz etmeyen ve patolojik boyutta olmayan karşı gelme davranışlarını çocukların artan özerkliği ile ilişkili olumlu bir gelişimsel olay olarak değerlendirmektedir. Bunun yanında psikolojik tepkiselliğin bireylerin özerkliklerini kazanmak için kullandıkları bir yol olduğu da belirtilmektedir. Fakat bu yolun önemli bir bedeli kişilerarası ilişkileri bozma potansiyelidir (Brehm ve Brehm, 1981; Quick ve ark., 2012).

Kurama göre psikolojik tepkisellik yaygın ve evrensel bir olgu olarak farklı kültürlerde, farklı yaş gruplarında ve her iki cinsiyette de görülür. Örneğin kuram bireyci bir kültür olan ABD'de geliştirilmiş ve ilk çalışmalar burada yapılmış olmasına karşın toplulukçu bir kültür olan Japonya'da da tepkiselliğin ortaya çıktığı gözlenmiştir (Imajo, 2002). Farklı yaş gruplarından bireylerle yapılan bir çalışmada cinsiyet farkı olmaksızın gençlerin yaşlılardan daha fazla psikolojik tepkisellik gösterdiği bulunmuştur (Hong, Giannakopoulos, Laing ve Williams, 1994). Başka bir çalışmada ise yaş ve tepkisellik arasında eğrisel bir ilişki bulunmuştur. Buna göre 18-24 yaş arası katılımcılar ve 45-54 yaş arası katılımcılar 35-44 yaş aralığındaki katılımcılardan daha fazla tepkisellik göstermektedir. Gençlerden orta yaşa gidildikçe tepkiselliğin azalması ilerleyen yaşla birlikte bireylerin tepkisellik yaratacak durumlarla farklı şekillerde başa çıkma becerilerinin artmasıyla açıklanırken ileri yaşlarda orta yaşa göre daha yüksek bulunan tepkisellik şöyle açıklanmıştır. İleri yaş grubundaki bireyler yaşamlarının kontrolünü yitirmekte oldukları yönünde bir algıya sahip oldukları için daha tepkisel olabilirler. Ayrıca aynı çalışmada erkeklerin kadınlardan ve

Afrikalı Amerikalıların beyaz Amerikalılardan daha fazla tepkisellik gösterdiği bulunmuştur (Woller ve ark., 2007). Dowd ve Wallbrown (1993) danışanlarla yaptıkları çalışmalarında tepkiselliği yüksek olan kişilerin daha savunmacı, saldırgan ve özerk olduğunu bulmuştur. Benzeri bir şekilde Dowd, Wallbrown, Sanders ve Yesenosky (1994) tepkisel bireylerin başkalarının görüşlerine tahammülsüz olduğunu, başkalarının gözünde iyi bir izlenim bırakmayı önemsemediklerini ve daha özerk olduklarını bulmuştur. Ayrıca Dowd (1999), pek çok çalışmada tepkiselliğin erkek olma ve içsel kontrol odağı ile ilişkili olduğunun bulunduğunu belirtmiştir (akt. Dowd, Pepper ve Seibel, 2001). Farklı bir çalışmada ise kontrolcü ebeveyn uygulamalarının temel ihtiyaçların engellenmesi yoluyla ergenin tepkiselliğini arttırdığı bunun da içselleştirme ve dışsallaştırma sonuç davranışları ile ilişkili olduğu farklı örneklerde gerçekleştirilen analizlerde görülmüştür (Van Petegem ve ark., 2015). Aynı çalışmada erkeklerin psikolojik tepkisellik eğilimlerinin kızlardan daha yüksek olduğu da bulunmuştur. Vansteenkiste, Soenens, Van Petegem ve Duriez (2014) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmanın bulguları ise ergenin tepkiselliği ile tanımlanan karşı gelmenin ahlaki konularda özerk kendini düzenlemeyle negatif yönde; dışsal düzenlemeyle ise pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Aynı boylamsal çalışmada annenin, çocuğuna bir şeyleri yasaklamasının değil bu yasakları özerk ya da kontrolcü bir stilde ifade etmesinin karşı gelme ile ilişkili olduğu gösterilmiştir. Özerk stil karşı gelme ile negatif yönde ilişkilirken kontrolcü stil pozitif yönde ilişkilidir. Ergenin psikolojik tepkiselliğinin, ergenlerin anneleriyle daha çok çatışması ve daha az uyma davranışı göstermesiyle ilişkili olduğu da boylamsal olarak ortaya konmuştur (Missotten, Luyckx, Branje ve Van Petegem, 2017). Yine aynı çalışmada erkeklerin daha çok tepkisellik bildirdiği ve tepkiselliğin annenin özerklik desteği ve ilgisi ile negatif yönde; psikolojik kontrol ve sert kontrol uygulamalarıyla pozitif yönde ilişkili olduğu da gösterilmiştir.

Brehm ve Brehm (1981) tarafından da belirtildiği üzere ergenler her zaman ebeveynin kontrol girişiminin tam tersi yönde davranarak özerkliklerini yeniden oluşturmazlar. Tepkiselliğin ortaya çıkmasında kontrolü uygulayan kişinin sosyal

etki gücü de önemli bir yere sahiptir. KBK'da ise benzeri şekilde içselleştirme sürecinde ilişkiselliğin ve anlamlı kişilerin önemli bir rolü olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmada ebeveyn kontrolünün ergen üzerindeki etkilerinde ebeveynin sosyal etkisinin gücü ya da ergen için ne derece anlam ifade ettiği evlatlık inancı kavramı ile incelenmiştir.

1.4.2. Evlatlık İnancı

Evlatlık inancı (xiao, filial piety), Çin'de çocukların anne babalarına karşı nasıl evlatlık yapmaları gerektiğini söyleyen ve Konfüçyüs öğretisinden kaynaklanan bir kavramdır (Yeh ve Bedford, 2003). Evlatlık inancı kavramı, bağlılık, sevgi, anne babaya itaat, aile onurunu koruma, aileyi küçük düşürmekten kaçınma, ailenin devam etmesini sağlama, aileye duygusal, ekonomik ve fiziksel olarak destek olmayı içerir (Ho, 1994). Buna göre çocuğa yüklenen görevler çocuk anne babasını kaybetse bile sürer. Anne babanın ölümü sonrasında çocuğun aile mirasını uygun şekilde sürdürmesi bu tür bir görevdir. Çocuklara evlatlık inançlarını öğretmek Çin'de öğretmenler ve anne babalar tarafından oldukça önemsenmektedir (Yeh ve Bedford, 2003). Evlatlık inancı ebeveynin mutlak otoritesini ve kuşak sıralaması açısından üstte olanın altta olana karşı otoritesini savunur. Bununla birlikte ebeveyn otoritesine açıkça karşı gelme ya da isyan etmeye çok nadir durumlarda göz yumulur (Ho, 1996). Doğu Asya ülkelerinde yapılan bir çalışma eğitim düzeyinin evlatlık inancıyla negatif yönde ilişkili olduğunu ve bu ilişkinin diğer değişkenlerin ilişkilerinden daha belirgin olduğunu göstermiştir. Yine aynı çalışmada, düşük sosyoekonomik düzeydeki bireylerin, kadınların ve yaşlıların daha fazla evlatlık tutumu gösterdiği bulunmuştur. Bunun yanında Batı kültürünün ve özellikle Hristiyanlığın etkisinin evlatlık tutumlarını zayıflattığı görülmüştür (Ho, 1993, akt. Ho, 1996). Türkiye nüfusunun temsili bir örneğinde 12.208 haneden 18 yaş üstü 23.279 kişi ile 2006 ve 2011 yıllarında gerçekleştirilen Türkiye Aile Yapısı Araştırmasının (TAYA) bulguları bu kavramın ülkemiz kültürüne uzak olmadığını göstermektedir. 2006 yılı bulgularına göre katılımcıların %88'i "Çocuk, yaşlandıklarında anne babasına bakmalıdır" ifadesine katıldığını belirtmiştir. 2011 yılında toplanan

veride ise bu ifadeye katılanların oranı %80'e gerilemiştir. Yine evlatlık inancı kavramına yakın olan "Çocuk, büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır" ifadesine katılanların oranı 2006 yılında %77 iken 2011'de % 74 olarak bulunmuştur. Her iki yılda toplanan veride de katılımcıların yaşları arttıkça bu ifadeye katıldığını belirtenlerin oranı artmaktadır. Eğitim durumu ile ise tersi bir ilişki söz konusudur. Eğitim durumu arttıkça bu ifadeye katılma oranı azalmaktadır. Bulgulardan yola çıkılarak çocuğun Türkiye'de halen kendi başına bir değer olarak kabul görmediği, aileye katkısının ve yaşlılıktaki desteğinin önemini koruduğu yorumu yapılmıştır (Aybars, 2014).

Evlatlık inancının daha düşük kuşaklar arası çatışma (Yeh, 1999, akt. Yeh, 2003), aile uyumu (Cheung, Lee ve Chan, 1994), yetişkin çocuğun ebeveyne bağlanması ve onlara destek vermesi ile pozitif (Cicirelli, 1983); çocuğun bilişsel esnekliği ile negatif yönde ilişkili olduğu görülmüştür (Ho, 1994, 1996). Bunun yanında evlatlık inancının çocukların öğrenmeye karşı pasif bir tutum almalarıyla, yaratıcı ve eleştirel olmamasıyla ilişkilidir (Ho, 1996). Bu hem olumlu hem olumsuz sonuçlarla ilişkili bulgulardan ve kavramın kuramsal alt yapısından yola çıkarak Yeh (2003), evlatlık inancın karşılıklı ve otoriter evlatlık inancı olarak iki alt boyuta ayırmıştır. Karşılıklı evlatlık inancı boyutu anne babayı sevme, onlara saygı duyma, onları destekleme ve anmayı içerir. Bireyler anne babalarına onları yetiştirdikleri için sevgi göstermeli ve saygı duymalıdır. Yine onları yetiştirirken gösterdikleri çabaların karşılığında yaşlandıklarında onlara maddi olarak destek olmalı ve ölümlerinden sonra da onları anmalıdırlar. Sevgi ve saygı daha çok duygusal ve manevi olarak, destek ve anma daha çok fiziksel ve maddi olarak gösterilir. Otoriter evlatlık inancı boyutu ise kişinin kendini bastırması ve anne babasını yüceltmesini içerir. Bireyler anne babaları kendilerinden yaşça büyük oldukları için onların isteklerine saygı göstermeli ve kendi isteklerinden vazgeçebilmelidir. Bununla birlikte rol gereklilikleri nedeniyle bireyler ailenin soyunu devam ettirerek ve saygınlığını koruyarak ailesini yüceltmelidir (Yeh, 2003; Yeh ve Bedford, 2004). Çinli ergenlerde karşılıklı evlatlık inancının açıklık, cinsiyet eşitliği, eşitlikçilik, duygu merkezlilik, empati, başkasının bakış açısını alma ve kendini açma ile pozitif yönde ilişkili olduğu;

otoriter evlatlık inancının ise erkek egemen bakış açısı, otoriteye itaat ve bakış açısı alamama ile pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür (Yeh ve Bedford, 2003). Farklı bir çalışmada karşılıklı evlatlık inancının otoriter evlatlık inancına göre daha az ebeveyn çocuk çatışmasıyla ilişkili olduğu görülmüştür (Yeh ve Bedford, 2004). Hong Kong'da 5. ve 6. sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilen bir çalışmada ise karşılıklı evlatlık inancının öğrencilerin yaşam doyumu ve sosyal yeterliği ile pozitif yönde otoriter evlatlık inancının ise sosyal yeterlik ve benlik saygısı ile negatif yönde ilişkili olduğu görülmüştür (Leung, Wong, Wong ve McBride-Chang, 2010). Aynı çalışmada kızların erkeklerden daha fazla karşılıklı evlatlık inancı bildirdiği ve her iki evlatlık inancının da 6. sınıf öğrencilerinde 5. sınıf öğrencilerine göre daha düşük olduğu bulunmuştur. Hong Kong'da yapılan başka bir çalışmada ise cinsiyet, annenin eğitim düzeyi ve anneden algılanan yakınlık kontrol edilmiş ve anneden algılanan davranışsal kontrol ile evlatlık inancının etkileşimi incelenmiştir (Wong, Leung ve McBride-Chang, 2010). Çalışmanın bulguları özellikle evlatlık inancı yüksek olduğunda davranışsal kontrolün anneden algılanan desteği en güçlü şekilde ve pozitif yönde yordadığını göstermektedir. Aynı etkileşim ebeveyn çocuk arasındaki çatışma için tekrarlandığında ise evlatlık inancı düşük olduğunda davranışsal kontrol ile çatışma arasındaki ilişkinin en güçlü ve pozitif yönde olduğu görülmüştür. Üniversite öğrencileriyle Çin'de gerçekleştirilen bir çalışmada ise benzeri şekilde yalnızca kadınlarda ebeveynin izlemesi ile evlatlık inancı etkileşiminin anlamlı olduğu ve kadınlarda en düşük öznel iyilik halinin ebeveyn izlemesinin en yüksek evlatlık inancının ise en düşük olduğu durumda elde edildiği bulunmuştur (Kirschner, 2013). Bu çalışmada sevgiyi geri çekme gibi psikolojik kontrolle ilişkili ölçümler de alınmasına rağmen anlamlı etkileşim yalnızca izleme ile elde edilmiştir. Çin'de gerçekleştirilen diğer bir çalışmada ise ebeveynlerin karşılıklı evlatlık inançlarının, özerklik desteği sağlamaları üzerinden ergenin özerk motivasyonu ile pozitif yönde, otoriter evlatlık inançlarının ise psikolojik kontrol üzerinden ergenin özerk motivasyonu ile negatif yönde ilişkili olduğu görülmüştür (Pan, Gauvain ve Schwartz, 2013). Çin'de gerçekleştirilen başka bir çalışmada ise evlatlık inancının ilişkisellik ve yeterlik ihtiyacının tatmin edilmesi ve hem kontrolcü hem de özerk motivasyonu

birlikte içeren akademik alanda motivasyonla da pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur (Hui, Sun, Chow ve Chu, 2011). Aynı çalışmada herhangi bir cinsiyet farkı elde edilememişken 8. sınıfa giden öğrencilerin 10. sınıfa gidenlerden daha fazla evlatlık inancı bildirdikleri görülmüştür. Tayvan'da ortaokul ve lise öğrencileri ile gerçekleştirilen boylamsal bir çalışmada ise otoriter ve karşılıklı evlatlık inançlarının her ikisinin de ilişkisel özerklik ve bağımsız özerklik olarak adlandırılan yapılarla pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür (Liu, 2013). Yine Çin'de Chow ve Chu (2007) tarafından gerçekleştirilen başka bir çalışmada ise evlatlık inancı alt boyutlarına ayrılmış ve kendi isteklerinden aile için vazgeçme boyutu evlatlık inancının temsili olarak alınmıştır. Bu çalışmada kendi isteklerinden aile için vazgeçmenin akademik motivasyonu artırdığı hatta ailenin gelecekte çocuğundan yardım istemeyeceğini belirtmesinin akademik olarak başarılı olmaya dönük motivasyonlarını zedelediği bulunmuştur.

Kağıtçıbaşı ve Ataca'nın (2005) da gösterdiği üzere geçtiğimiz yıllar içinde ülkemizde ortaya çıkan şehirleşme sonucunda ebeveynlerin çocukların özerkliklerine dönük kabulü artmaktadır. Ancak ülkemizde özellikle modernleşme etkilerinin daha zayıf olduğu geleneksel ailelerde aile içi ilişkilerin halen daha hiyerarşik doğada olduğu da görülmüştür (Okman-Fişek, 1991). Bu durumda aynı toplum yapısının içerisinde ebeveyn-çocuk ilişkileri açısından farklı alt kültürler olduğundan söz edilebilir. Daha önce değinilen TAYA çalışmasının bulguları da ülkemizde aile ilişkilerinin tanımlanmasının farklılaşabildiğine, farklı alt kültürlerin olduğuna işaret etmektedir. Hatırlanacağı üzere eğitim düzeyi ve yaş arttıkça evlatlık inancı ile ilişkili olan ifadelere katıldığını belirten kişi sayısı azalmaktadır (Aybars, 2014). Bu durum, aile ilişkilerinin kültürel anlamda kavramsallaştırılmasında anne babanın eğitim düzeyi ve yaşının etkili olduğunu göstermektedir. Bu noktada kültürün nasıl ölçüleceği başka bir sorunu oluşturmaktadır. Chen, Fu, Zhao (2015) kültürün farklı yöntemlerle ölçüldüğünü bunlardan birinin de kültürün birey düzeyinde bir yapı olarak ölçülmesi olduğunu belirtmiştir. Bu yöntem, kültürlerarası çalışmalarda sıklıkla karşılaşılan bireycilik-toplulukçuluk ölçümlerinde

kullanılmaktadır. Evlatlık inancı farklı çalışmalarda kültürün ebeveynlerin sosyalleştirme hedeflerini etkileyen bir parçası olarak ele alınmıştır (Pan ve ark., 2013). Bu kavram farklı sosyoekonomik düzeylerden ergenlerde farklı düzeyleri olan kültür temelli bir özellik olarak ebeveyn kontrolünün ergende ortaya çıkardığı sonuçları etkileyebilir.

1.5. PSİKOSOSYAL İŞLEVSELLİK

Genel olarak psikososyal işlevselliğin; sosyal açıdan yeterli ve gelişimsel görevlerde başarılı olma ile tanımlandığı görülür. Araştırmacıların kullandıkları değişkenler açısından incelendiğinde psikososyal işlevselliğin üç farklı şekilde ele alındığı görülmektedir. Bunlardan ilki uyumu, bireyin içinde yaşadığı kültürdeki gelişimsel görevlerde başarılı olması ve sosyal yeterlik olarak ele almaktadır (Luthar ve Cicchetti, 2000; Masten, 2001; Masten ve ark., 1995; Masten ve Reed, 2002). İkinci tür çalışmalar ise belirli bir psikopatolojinin ya da belirtinin yokluğunu işlevselliğin göstergesi olarak almıştır (Fergus ve Zimmerman, 2005). Son grupta ise her iki türden işlevsellik göstergelerini birlikte ele alan çalışmalar bulunmaktadır (Masten, 2001). Araştırmacılar, her bireyin her alanda aynı düzeyde başarılı olamayabileceğini bu yüzden de seçilecek uyum değişkenlerinin tek bir alanı kapsamaması yerine davranışsal, sosyal, ilişkisel ve akademik başarı ya da iş başarısı gibi farklı alanları kapsamasının daha gerçeğe yakın sonuçlar verebileceğini vurgulamaktadırlar (Olsson, Bond, Burns, Vella-Brodrick ve Sawyer, 2003).

Batı toplumlarında okula giden ergen için sosyal açıdan yeterlik, akademik açıdan başarılı olma, okulda ve evde kurallara uyma ve arkadaşlarıyla iyi ilişkilere sahip olmayla tanımlanmaktadır (Luthar ve Cicchetti, 2000; Masten, 2001; Masten ve ark., 1995; Masten ve Reed, 2002). Benzeri şekilde Masten ve Coatsworth (1998) orta çocukluk dönemindeki bir bireyin gelişimsel görevlerini okula uyum, akademik başarı, arkadaşlarla iyi geçinme ve toplumun kurallarına uygun davranışlar sergileme (olumlu sosyal davranışlar ve ahlaki davranışlar) olarak tanımlarken; ergenlik dönemindeki bir bireyin gelişimsel görevlerini yeni

başlanan okula uyum, akademik başarı, ders dışı aktivitelere katılım, her iki cinsiyetten de yakın arkadaşlara sahip olma ve bir kimlik oluşturma olarak tanımlamaktadır.

Bu çalışmada psikososyal işlevselliğin farklı göstergeleri değerlendirilmiştir. Bunlardan biri, ergenin davranışlarının toplumsal norm ve beklentilere uygunluğunun bir ölçüsü olan davranışlarından hoşnut olma düzeyi; diğerleri ise benlik değeri, depresif belirtiler ve akademik olarak da ders çalışmaya olan istekliliktir.

1.6. ÇALIŞMANIN AMACI

Daha önce de belirtildiği üzere ebeveynler çocuklarının toplum içinde “yetkin” yetişkinler haline gelmeleri için çeşitli uygulamalarla onları şekillendirmeye çalışırlar. Ebeveynliğin başlıca iki boyutundan biri olan kontrol, sadece kabul- ilgi/sıcaklık boyutlarıyla gösterdiği farklı kombinasyonlar nedeniyle değil, kendi içinde de farklılıklar içeren ve bu farklı tanımlamalara göre etkileri de değişen tartışmalı bir boyuttur. Ebeveyn kontrolünün farklı kavramlaştırılmalarına ve ergenin “yetkin” bir birey haline gelmesine olan katkısında ergenin kontrolü nasıl algıladığı ve tepki verdiği ile evlat olmaya dair inançlarının rolüne olan ilgi yeni yeni artmaktadır. Özellikle doğu kültürlerinden kaynaklanan evlatlık inancının Türkiye gibi hem doğu hem de batı kültürüne ait öğeleri barındıran bir bağlamda ele alınacak olması elde edilecek bulgular açısından merak uyandırıcıdır.

Bu meraktan yola çıkılarak araştırmada, çok tanımlı bir uygulama olarak ebeveyn kontrolünün ergenin psikososyal işlevselliği ile ilişkisinde ergenin evlat olmayla ilgili bilişlerinin ve ergenin mizaç özelliği olarak değerlendirilebilecek olan psikolojik tepkiselliğin rolleri farklı araştırma yöntem ve istatistik analiz tekniklerinden yararlanılarak çok yönlü olarak incelenmiştir. Çalışmanın asıl amacı farklı ebeveyn kontrollerinin ergenin psikososyal işlevselliğiyle ilişkisinin kontrole maruz kalan ergenin biliş ve tepkilerini de dikkate alarak ayrıntılı bir resmini ortaya koymaktır.

Birinci çalışmanın yöntemi korelasyoneldir. Bu çalışmada ergenler, anneden algılanan farklı kontrol düzeylerini, kendi psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı düzeyleri ile davranışlarından hoşnut olma, benlik saygısı ve depresif belirtilerini bildirmişlerdir. Ele alınan değişkenler arasındaki ilişkiler, öngörülen hipotezler çerçevesinde genel olarak incelenmiştir. İkinci çalışmada ise ebeveyn kontrolü “durumsal” olarak yaratılmıştır. Kontrol, bir öyküyle manipüle edilmiştir. Annesinin kontrolcü davranışı karşısında ergenin kendini düzenlemesi ve akademik işlevselliği incelenmiştir. Bu çalışmada ergenler, beklediklerinden daha düşük bir not almalarına annelerinin verdiği kontrolcü bir tepkiyi içeren öykü karşısında temel ihtiyaçlarının ve motivasyonlarının bundan nasıl etkileneceğine ve bunun sonucunda daha fazla ve farklı çalışma niyetlerinin ne olacağına ilişkin soruları yanıtlamışlardır.

Her iki çalışmada da psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancının rolleri farklı istatistik tekniklerden yararlanılarak incelenmiştir. Her bir çalışmanın spesifik amacı ve hipotezlerine aşağıda ayrıntılı olarak değinilmiştir.

1.6.1. Çalışma 1'in Amacı ve Hipotezleri

Bu çalışmada farklı ebeveyn kontrolü türleri ile psikososyal işlevsellik arasındaki ilişkide psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu çalışmanın hipotezleri giriş bölümünde verilen ilgili yazın doğrultusunda oluşturulmuştur. Psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı kavramları bizim kültürümüzde ilk kez ele alındığı için öncelikle bu iki değişkenin araştırma değişkenleriyle ilişkisini yordayan hipotezlere yer verilmiştir.

- 1- Psikolojik tepkisellik ile evlatlık inancı arasında negatif yönde bir ilişki olması; ergenlerin iyi bir evlat olmaya dair inançları arttıkça daha az tepkisel olmaları beklenmektedir.
- 2- Psikolojik tepkiselliğin psikolojik kontrol ve dışsal kontrol ile pozitif yönde ilişkili olması beklenmektedir. Her iki kontrol türü de ergenin psikolojik tepkiselliğini artıracak müdahaleler içermektedir. Öte yandan her ne

kadar bir kontrol türü olarak kabul edilse de davranışsal kontrol için benzeri bir varsayım da bulunmak güçtür. Bu kontrol türü ergenle açık iletişimi de içerdiği için ergen de koşullu özgürlük algısı yaratıyor olabilir. Bu nedenle de her zaman tepkiselliği tetiklemesi beklenemez.

- 3- Evlatlık inancı açısından bakıldığında da psikolojik ve dışsal kontrolün evlatlık inancıyla negatif yönde ilişkili olması beklenmektedir. Her iki kontrol türü de ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkiyi bozucu nitelikte olduğu için bu yolla ergenin evlat olmaya dönük inançlarının da azalacağı yordamaktadır. Davranışsal kontrol söz konusu olduğunda ise ergen ile açık bir iletişimin olması, ergenin ebeveynin değerlerini içselleştirmesini kolaylaştırabilir ve bu yolla evlatlık inancı, davranışsal kontrolle pozitif yönde ilişkili olabilir.
- 4- Psikolojik tepkisellik özellikle aşırı boyutlarda olduğunda uyum sorunlarını artırmaktadır. Bu nedenle psikolojik tepkisellik ile ergenin davranışından hoşnut olması arasında ve benlik değeri arasında negatif yönde bir ilişki olması; depresif belirtilerle ise pozitif yönde ilişkili olması beklenmektedir. Evlatlık inancının bu değişkenlerle ilişkisinin ise psikolojik tepkisellik için beklenin tersi yönde olacağı düşünülmektedir.

Psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı arasında beklenen negatif ilişkiye rağmen ikisi de farklı yönleri olan kavramlardır. Bu nedenle her iki özellik de ergende farklı düzeylerde yer alabilir. Bu nedenle de örneklemdaki ergenlerin psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı düzeylerine göre farklı gruplara ayrışıp ayrışmadığı incelenmiştir. Oluşacak gruplara dair temel beklenti aralarındaki negatif ilişki nedeniyle tepkisellik ve evlatlık inancı düzeyleri birbirine zıt olan en az iki grubun ayrışması yönündedir. Ancak kullanılan yöntemin açıklayıcı doğası ve iki değişken arasındaki negatif ilişkinin gücü nedeniyle bu iki uç grup dışında bu iki özellik yönünden farklı düzeylere sahip ara gruplar da elde edilebilir. Bu kapsamda olası psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı gruplarına dair ise şu hipotezler öne sürülebilir.

- 1- Psikolojik tepkiselliğin yüksek evlatlık inancının düşük olduğu bir grup elde edilmesi halinde ebeveyn kontrolü ve depresif belirti ortalamalarının diğer gruplara göre en yüksek, benlik değeri ve davranıştan hoşnut olma ortalamalarının ise en düşük düzeyde olması beklenmektedir.
- 2- Psikolojik tepkiselliğin düşük evlatlık inancının yüksek olduğu bir grup elde edilmesi halinde ebeveyn kontrolü ve depresif belirti ortalamalarının diğer gruplara göre en yüksek, benlik değeri ve davranıştan hoşnut olma ortalamalarının ise en düşük düzeyde olması beklenmektedir.

Psikolojik tepkisellik ebeveynlerin kontrol uygulamalarının olumsuz etkilerini artıran bir rol oynuyor olabilir. Bu tür bir eğilimi olan ergenlerin kontrolden daha olumsuz olarak etkilenmesi beklenmektedir. Özellikle psikolojik tepkiselliğin yüksek olduğu ergenlerde özerkliğin önemi daha çok olacağından alanyazında özerkliği daha az zedelediği belirtilen davranışsal kontrolün psikolojik tepkisellekle etkileşimi de tepkiselliği yüksek ergenler kontrol karşısından daha duyarlı olacağından olumsuz sonuçlarla ilişkili olabilir. Evlatlık inancı düşünülecek olursa anne babanın taleplerine uymayı içerdiğinden evlatlık inancının yüksek olması halinde ebeveyn kontrolünün olumsuz sonuçlarının daha az olması beklenebilir. Bu kapsamda geliştirilen hipotezler şunlardır:

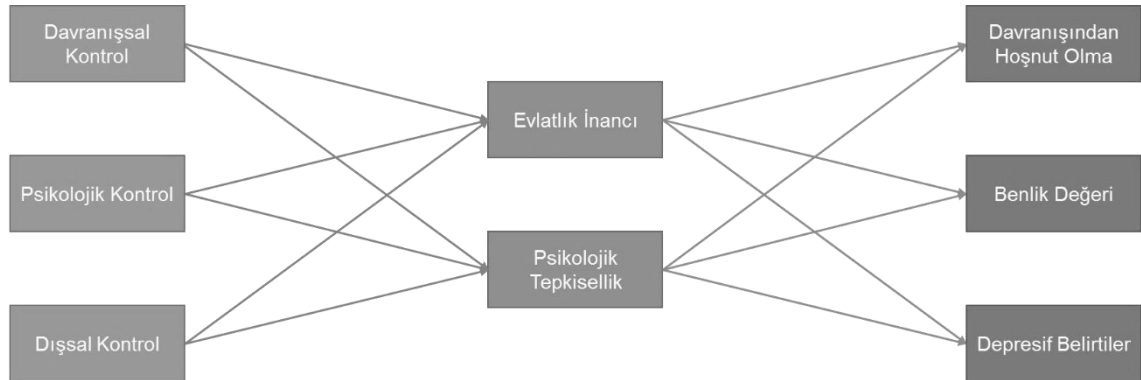
- 1- Psikolojik tepkiselliğin ebeveyn kontrolü ile etkileşimi sonucunda psikolojik tepkisellik arttıkça ebeveyn kontrolü ile davranıştan memnun olma ve benlik değeri arasındaki ilişki negatif yönde güçlenecektir. Ebeveyn kontrolü ve depresif belirtiler arasındaki ilişki ise pozitif yönde güçlenecektir.
- 2- Evlatlık inancının ebeveyn kontrolü ile etkileşimi sonucunda evlatlık inancı arttıkça ebeveyn kontrolü ile davranıştan memnun olma ve benlik değeri arasındaki ilişki ise negatif yönde ancak daha zayıf; depresif belirtilerle olan ilişkisi ise pozitif yönde ancak daha zayıf hale gelecektir.

Birinci çalışmada son olarak Şekil 2’de belirtilen model sınanacaktır. Buna göre ebeveyn kontrolü ile sonuç değişkenler arasındaki ilişkide psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancının aracı bir rol oynaması beklenmektedir.

1- Bu modelde daha önce değişkenler arası ilişkiler için belirtilen beklentiler çerçevesinde psikolojik kontrol ve dışsal kontrolün psikolojik tepkiselliği artırmak suretiyle depresif belirtileri artıracığı, benlik değeri ve davranıştan hoşnut olmayı ise azaltacağı beklenmektedir.

2- Evlatlık inancı için ise psikolojik kontrol ve dışsal kontrolün evlatlık inancını azaltmak suretiyle depresif belirtileri artıracığı, benlik değeri ve davranıştan hoşnut olmayı ise azaltacağı beklenmektedir.

Daha önce de açıklandığı üzere davranışsal kontrolün bir “kontrol” uygulaması olarak tartışmalı olması nedeniyle diğer değişkenlerle olan ilişkilerin yönüne dair hipotezler verilmemiştir.

Şekil 2. Ebeveyn kontrolünün ergenin psikososyal işlevselliği ile ilişkisinde psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancının aracı rolü

1.6.2. Çalışma II'nin Amacı ve Hipotezleri

İkinci çalışmada ise ergenler varsayımsal bir ders başarısızlığı senaryosuna annelerinin verdiği kontrolcü tepkiyi okumuşlar ve böyle bir durumla karşılaşmaları halinde temel psikolojik ihtiyaçlarının ne kadar tatmin edildiğini ne kadar engellendiğini, bu durumdaki motivasyonel düzenlemelerini ve bahsi geçen dersteki durumlarını iyileştirmek üzere daha fazla ve farklı olarak çalışıp çalışmayacaklarını belirtmişlerdir. Bu çerçevede değişkenler arası ilişkilere dair aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

- 1- Psikolojik tepkiselliğin temel ihtiyaç tatmini ile negatif ihtiyacın engellenmesi ile pozitif yönde ilişkili olması beklenmektedir. Psikolojik tepkisellik ile kontrollü düzenleme arasında pozitif, özerk düzenleme ile ise negatif yönde bir ilişki olacağı yordandığıdır.
- 2- Evlatlık inancının temel ihtiyaç tatminiyle pozitif, ihtiyacın engellenmesiyle ise negatif yönde ilişkili olması beklenmektedir. Evlatlık inancı ile kontrollü düzenleme arasındaki ilişkinin yönüne dair net bir varsayımda bulunmak mümkün değildir. Evlatlık inancı otoriteye inançtan dolayı yüksek ise kontrollü düzenlemeyle pozitif yönde ilişkili olması beklenebilir. Özerk düzenleme söz konusu olduğunda ise evlatlık inancının özerk düzenleme ile pozitif yönde ilişkili olması beklenmektedir. Ebeveynlere layık olmak bu inancın bir parçası olduğundan onların kontrolcü uygulamaları sonucunda harekete geçmeyi evlatlık inancı arttıkça ergenler kendilerini daha özerk olarak düzenlediklerini bildireceklerdir.
- 3- Temel psikolojik ihtiyaçların tatmini ile özerk düzenleme arasında pozitif; kontrollü düzenleme ile ise negatif yönde bir ilişki olması beklenmektedir. Yine bu değişkenin daha fazla ve farklı çalışmayla pozitif yönde ilişkili olması beklenmektedir. Temel psikolojik ihtiyaçların engellenmesi söz konusu olduğunda ise bu ilişkilerin tam tersi yönde olması beklendiktir.

İhtiyaç tatmini ile ihtiyaçların engellenmesi arasında ise negatif yönde bir ilişki olması beklenmektedir.

- 4- Hem özerk hem de kontrollü düzenlemenin daha fazla ve farklı çalışmaya olan niyet ile pozitif yönde ilişkili olması beklenmektedir. Ancak özerk düzenlemenin ilişki düzeyinin daha yüksek olması gerekir.

Birinci çalışmadaki ile benzer şekilde olası psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı grupları arasındaki farklılıklara dair bu çalışmanın değişkenleri için aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

- 1- Psikolojik tepkiselliğin yüksek; evlatlık inancının düşük olduğu bir grup elde edilmesi halinde bu grupta psikolojik ihtiyaçların engellenmesi ve kontrollü düzenleme ortalamalarının en yüksek görülmesi beklenmektedir. Aynı zamanda bu grup, psikolojik ihtiyaçların tatmin edilmesi ve özerk düzenleme ortalamalarında en düşük değerlere sahip grup olacaktır. Bu gruptaki katılımcılar daha fazla ve farklı çalışmaya niyet ortalaması açısından da en düşük grup olacaktır.
- 5- Evlatlık inancının yüksek; psikolojik tepkiselliğin düşük olduğu bir grup elde edilmesi halinde ise bu grupta en yüksek ihtiyaç tatmini ve özerk düzenleme ile en düşük ihtiyacın engellenmesi ve kontrollü düzenleme ortalamalarının görülmesi beklenmektedir. Daha fazla ve farklı çalışmaya niyet açısından bakıldığında ise en yüksek ortalamanın bu grupta görülmesi beklenmektedir.

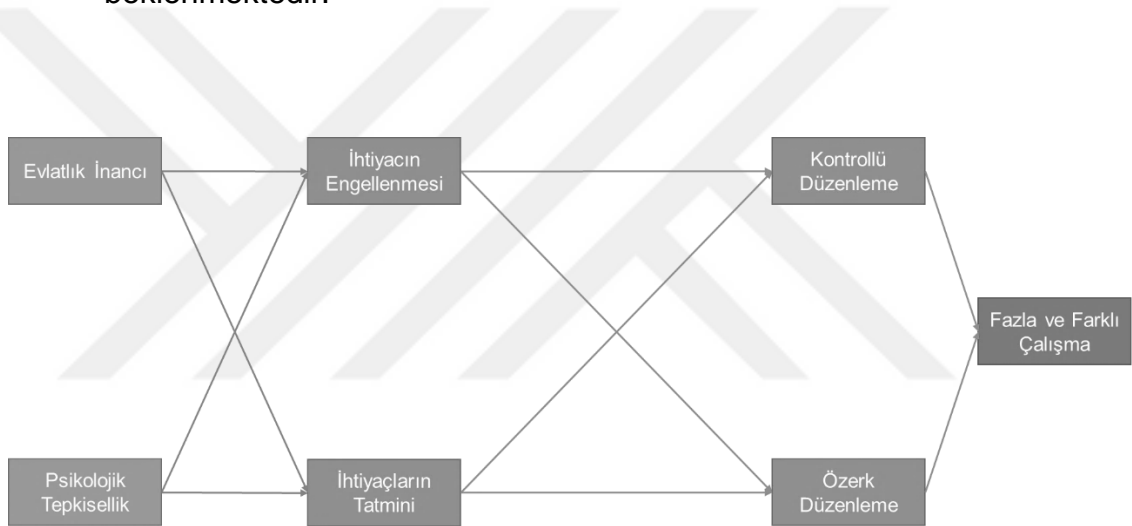
İkinci çalışmada son olarak psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancının temel psikolojik ihtiyaçlar ve motivasyonel düzenlemeler aracılığıyla daha fazla ve farklı çalışmaya niyet ile ilişkisi incelenecektir. Belirtilen model Şekil 3'te verilmiştir.

- 1- Bu modelde kontrolcü bir uygulama ile karşılaşan ergenlerde evlatlık inancının temel ihtiyaç tatminini artıracığı aynı zamanda ihtiyacın

engellenmesini azaltacağı bunun da kontrollü düzenlemeyi azaltıp özerk düzenlemeyi artıracığı beklenmektedir.

2- Psikolojik tepkiselliğin ise temel ihtiyaç tatminini azaltacağı aynı zamanda ihtiyacın engellenmesini artıracığı bunun da kontrollü düzenlemeyi artırıp özerk düzenlemeyi azaltacağı beklenmektedir.

3- Daha önce de belirtildiği üzere hem kontrollü hem de özerk düzenlemenin daha fazla ve farklı çalışma ile pozitif yönde ilişkili olması ancak bu ilişkinin özerk motivasyonda daha yüksek olması beklenmektedir.

Şekil 3. Kontrolcü ebeveyn uygulaması karşısında ergenin psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı düzeyinin ders çalışmaya ilişkin tutumuyla ilişkisinde temel psikolojik ihtiyaçların ve motivasyonel düzenlemenin aracı rolü

2. BÖLÜM

YÖNTEM

Bu tez çalışması, TÜBİTAK tarafından desteklenen (SOBAG 113K208¹) ve 2014-2016 yılları arasında Ankara il merkezinde yürütülen projenin bir parçasıdır. Bahsi geçen projenin konusunu ebeveyn kontrolü ile ergenin özerklik talepleri arasındaki uyumsuzluğun yarattığı çatışmanın taraflarca nasıl kavramsallaştırıldığı ve buna etki eden faktörler ile kontrol ve çatışmanın ergenin gelişiminde ortaya çıkardığı sonuç ve sorunlar oluşturmaktadır. Projenin amaçları çerçevesinde nitel ve nicel iki farklı veri toplanmıştır. Bu tez çalışmasında projenin nicel verisinin bir kısmı kullanılmıştır. Söz konusu veri, projenin araştırma tasarımı gereği dört farklı kitapçık kullanılarak toplanmıştır. Bu dört farklı kitapçık iki ana kitapçık (“kontrolcü” ve “özerkliği destekleyici” ebeveyn uygulamaları öykülerini içeren) ve bu kitapçıkların altında birbirine paralel ölçeklerin yer aldığı iki alt kitapçıktan oluşmuştur. Veri toplama sürecinde kitapçıklar katılımcılara seçkisiz olarak uygulanmıştır. Tez çalışması kapsamında söz konusu projenin nicel kısmından iki ayrı amacı olan iki çalışma kurgulanmıştır. Birinci çalışmada, annenin ergen tarafından algılanan kontrol uygulamaları ile psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı ölçümlerini içeren iki kitapçıktan elde edilen veriler kullanılmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında ebeveyn kontrolünün durumsal olarak ele alınması amaçlandığı için bu iki kitapçıktan yalnızca kontrolcü ebeveyn uygulaması öyküsü içeren kitapçığın verisi kullanılmıştır.

Kurgulanan iki farklı çalışmadan ilkinde ebeveyn kontrolü, algılanan “ebeveynlik özelliği” olarak ikincisinde ise “durumsal bir ebeveyn tepkisi” olarak irdelenmiştir.

¹**Proje Başlığı:** Ana Baba Ergen İlişkilerinde Kontrol, Özerklik ve Çatışmanın Sosyal Alan Kuramı ve Sosyal Değişim Bağlamında İncelenmesi: Ebeveyn ve Ergen Açısından Sonuçlar
Proje No: SOBAG 113K208, **Proje Yürütücüsü:** Prof. Dr. Melike Sayıl, **Dönemi:** 2013-2016

Her iki çalışma için projeden çekilen örneklemelerin özellikleri ve kullanılan veri toplama araçlarının bilgisi aşağıda sırasıyla verilmiştir.

Çalışmada kullanılan ölçme araçlarının psikometrik özellikleri söz konusu proje kapsamında incelenmiştir. Ölçme araçlarına ait psikometrik bilgilere ve bu bilgilerin elde edildiği örneklemin detaylarına **Ek 1'den** ulaşılabilir.

2.1. ÇALIŞMA I

2.1.1. Örneklem

Birinci çalışmanın örneklemini Ankara il merkezinde 8 farklı okula (3 ortaokul, 5 lise) devam eden ortaokul 7. ve 8. sınıf ile lise 9. ve 10. sınıf öğrencisi 516 ergen oluşturmaktadır. Katılımcıların sınıf ve cinsiyete göre dağılımları ve yaşlarına ait betimsel istatistiklere Tablo 1'den, anne eğitim düzeyine göre dağılımlarına Tablo 2'den ulaşılabilir. Analizler gerçekleştirilirken anne eğitim düzeyi öğretim kurumlarının düzeyine göre lise altı (ilköğretim), lise (orta öğretim) ve lise üstü (yükseköğretim) olarak üç grupta ele alınmış ve incelenmiştir.

Tablo 1. Çalışma I katılımcılarının sınıfa ve cinsiyete göre dağılımı ve yaşlarına ait betimsel istatistikler

	Kız		Erkek		Yaş				Toplam	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>	<i>En Az</i>	<i>En Çok</i>	<i>n</i>	%
7. Sınıf	72	47.37	80	52.63	12.31	0.51	11	14	152	29.46
8. Sınıf	73	60.83	47	39.17	13.25	0.46	13	15	120	23.26
9. Sınıf	56	48.70	59	51.30	14.36	0.52	14	16	115	22.29
10. Sınıf	80	62.02	49	37.98	15.73	0.67	15	18	129	25.00
Toplam	281	54.46	235	45.54	13.82	1.42	11	18	516	100

Tablo 2. Çalışma I katılımcılarının anne eğitim düzeyine göre dağılımı

	Sıklık	%	Birikimli %	
Okuma yazma bilmiyor	9	1.81	1.81	
Eğitimi yok. Ancak okuma yazma biliyor	5	1.00	2.81	
İlkokul terk	18	3.61	6.43	Lise Altı
İlkokul mezunu	146	29.32	35.74	<i>n</i> = 275
Ortaokul terk	24	4.82	40.56	%55.22
Ortaokul mezunu	55	11.04	51.61	
Lise terk	18	3.61	55.22	
Lise mezunu	121	24.30	79.52	Lise Mezunu
Meslek yüksekokulu terk	1	0.20	79.72	
Meslek yüksekokulu mezunu	8	1.61	81.33	Lise Üstü
Üniversite terk	7	1.41	82.73	<i>n</i> = 102
Üniversite mezunu	80	16.06	98.80	%20.48
Yüksek lisans ve üstü	6	1.20	100.00	
Belirtilmemiş	18	3.61		
Toplam	516	100		

Tablolar incelendiğinde sınıf düzeylerindeki öğrenci sayılarının birbirine yakın olduğu ve kızların erkeklerden daha fazla sayıda olduğu görülmektedir. Annelerin mezuniyet durumuna bakıldığında lise altı düzeyde eğitim gören anne oranıyla lise ve üstü düzeyde eğitim gören anne oranının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

2.1.2. Veri Toplama Araçları

2.1.2.1. Duyarlık-Destek Ölçeği

Annelerin çocuklarına dönük duyarlık ve desteklerini değerlendirmek amacıyla Schafer'in (1965a) Ebeveyn Davranışları Envanteri (Children's Report on Parent Behavior) temel alınarak geliştirilmiş olan ölçek yedi maddeden ve tek boyuttan oluşmaktadır (Örn. "Annem bana yakın ilgi ve özen gösterir.", 1- Kesinlikle katılmıyorum 5- Tamamen katılıyorum). Barber, Stolz ve Olsen (2005) tarafından belirtildiği üzere bu alt ölçek pek çok ebeveynlik çalışmasında ebeveyn desteğinin bir göstergesi olarak kullanılmıştır. Soenens, Duriez, Vansteenkiste ve Goossens (2007a) tarafından gerçekleştirilen geçerlik güvenirlik çalışmasında Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .90 olarak

bulunmuştur. Tek boyutlu olan ölçeğin bu çalışma kapsamında Temel Bileşenler Analizi ile gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizi sonucunda KMO değeri .89; Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ise .86 olarak bulunmuştur (Bkz. Ek 1’de yer alan Tablo 24).

2.1.2.2. Davranışsal Kontrol

Alanyazında davranışsal kontrolün ölçümü ile ilgili farklı yöntemler mevcuttur. Bu çalışmada Barber (2002) tarafından geliştirilen Anne Babanın Davranış için Beklentileri (Örn. *“Annemin evde ve dışarda nasıl davranmam gerektiğiyle ilgili açık beklentileri vardır.”*) ve Anne Babanın Davranışı İzlemesi (Örn. *“Annem bana dışarda nasıl davrandığım hakkında sorular sorar.”* 1- Kesinlikle katılmıyorum 5- Tamamen katılıyorum) ölçekleri Soenens ve arkadaşları (2006b) tarafından önerildiği şekliyle davranışsal kontrolün göstergeleri olarak kullanılacaktır. Soenens ve arkadaşlarının (2006b) kullandığı toplam 16 maddeden oluşan ölçeğin Cronbach alfa değeri .82 olarak bulunmuştur. Bu çalışmanın örnekleminde Temel Bileşenler Analizi ile gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizi sonucunda da iki ölçeğin ayrıışmadığı ve maddelerin çoğunlukla tek faktör altında yük aldığı görülmüştür. Maddeler incelendiğinde h^2 değeri düşük olarak saptanan 12, 27, 33 ve 36. maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Analiz sonucunda KMO değeri .87 olarak hesaplanmış ve ölçeğin tek boyuttan oluştuğu görülmüştür. Son haliyle 12 madde olarak kalan ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .78 olarak bulunmuştur (Bkz. Ek 1’de yer alan Tablo 25).

2.1.2.3. Psikolojik Kontrol Ölçeği

Anne babaların psikolojik kontrol uygulamalarını değerlendirmek amacıyla Schafer’in (1965a) Ebeveyn Davranışları Envanteri temel alınarak geliştirilmiş olan ölçek sekiz maddeden ve tek boyuttan oluşmaktadır (Psychological Control Scale –Youth Self Report; Barber, 1996; Soenens ve ark., 2006a). Orijinal ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısının .80 - .83 arasında değiştiği farklı çalışmalarda gösterilmiştir (Örn. *“Eğer bazı şeylerde onun gibi düşünmezsem bana soğuk davranır.”*, 1- Kesinlikle katılmıyorum 5- Tamamen katılıyorum).

Türkçeye uyarlama çalışması 11-18 yaşları arasında 777 ergen ile gerçekleştirilmiş (Sayıl ve Kındap, 2010; Sayıl ve ark., 2012) ve Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .77 olarak bulunmuştur. Bu çalışmanın örnekleminde Temel Bileşenler Analizi ile gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizi sonucunda KMO değeri .82 olarak hesaplanmış ve ölçeğin tek boyuttan oluştuğu görülmüştür. Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ise .72 olarak bulunmuştur (Bkz. Ek 1'de yer alan Tablo 26).

2.1.2.4. Dışsal Kontrol

Nelson ve Crick (2002) tarafından Anne Babalık Uygulamaları Soru Formu'nun (Parenting Practices Questionnaire, Robinson, Mandlco, Olsen ve Hart, 1995) sözel düşmanlık ve fiziksel ceza alt boyutları temelinde oluşturulmuştur. Orijinal çalışmada anne ve baba raporu kullanılmıştır. Sözel düşmanlık ve fiziksel ceza alt boyutlarının anneler için Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı sırasıyla .84 ve .68 babalar için ise .75 ve .60'tır. Bu çalışmada bu iki ölçek dışsal kontrol olarak birleştirilmiştir (Örn. *"Annem beni ikna etmeye çalışmaz, daha çok fiziksel olarak cezalandırır."*, 1- Kesinlikle katılmıyorum 5- Tamamen katılıyorum). Buna göre 6 madde üzerinden Temel Bileşenler Analizi ile gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizi sonucunda KMO değeri .78 olarak hesaplanmış ve ölçeğin tek boyuttan oluştuğu görülmüştür. Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ise .77 olarak bulunmuştur (Bkz. Ek 1'de yer alan Tablo 27).

2.1.2.5. Psikolojik Tepkisellik Ölçeği

Psikolojik Tepkisellik Kuramı çerçevesinde bireylerin psikolojik tepkisellik gösterme eğilimini değerlendirmesi amacıyla geliştirilmiş olan ve 14 madde ve tek alt boyuttan oluşan Psikolojik Tepkisellik Ölçeğinin (Psychological Reactance Scale, Hong ve Faedda, 1996) Van Petegem ve arkadaşları (2013) tarafından ergenlere ve anne baba kontrolüne uygun olarak düzenlenmiş halidir (Örn. *"Annem bir şeyi yasakladığında, genellikle içimden gidip onu yapmak gelir."*, 1- Kesinlikle katılmıyorum 5- Tamamen katılıyorum). Orijinal ölçeğin geçerlik güvenirlik çalışması sonucunda Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .89

olarak bulunmuştur. Bu çalışmanın örnekleminde Temel Bileşenler Analizi ile gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizi sonucunda KMO değeri .94 olarak hesaplanmış ve ölçeğin tek boyuttan oluştuğu görülmüştür. Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ise .89 olarak bulunmuştur (Bkz. Ek 1’de yer alan Tablo 28).

2.1.2.6. Evlatlık İnancı Ölçeği

Yeh (2003) tarafından karşılıklı evlatlık ve otoriter evlatlık inancı olmak üzere iki farklı alt boyutu olacak şekilde (Dual Filial Piety, Yeh, 2003; Yeh ve Bedford, 2003) geliştirilmiştir. Orijinal ölçeğin Yeh’in kavramsallaştırmasına dayanan iki alt boyutu ve 16 maddesi vardır. Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı karşılıklı evlatlık için .90 (Örn. *Anne babama beni yetiştirdikleri için minnettar olmak.*) otoriter evlatlık için .79 (Örn. *Anne babamla aynı fikirde olmasam bile onların önerilerini almak, 1- Son derece önemsiz, 6- Son derece önemli*) olarak bulunmuştur. Bu çalışmada katılımcıların yaşına uygun olmayacağı düşünüldüğü için 5 madde ölçekten çıkarılmıştır. Araştırmacılar tarafından eklenen yeni maddelerle oluşan 13 maddelik ölçekte Temel Bileşenler Analizi ile gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizi sonucunda 3, 4, 1 ve 10. maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Tekrar gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda ölçeğin KMO değeri .90 olarak hesaplanmış ve ölçek maddelerinin tek bir faktör altında yük aldığı görülmüştür. Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ise .80 olarak bulunmuştur (Bkz. Ek 1’de yer alan Tablo 29).

2.1.2.7. Benlik Değeri ve Davranıştan Hoşnut Olma

Harter’ın (1988) Ergenler için Benlik Algısı Ölçeğinin 10 maddeden oluşan Benlik Değeri (Örn. “Kendimden/kim olduğumdan memnunum.”) ve Davranıştan Hoşnut Olma Ölçeği (Örn. “Çoğunlukla benden beklenen şekilde davranırım.” 1- Kesinlikle katılmıyorum 5-Tamamen katılıyorum) alt boyutlarından oluşmaktadır. Harter’ın Ergenler için Benlik Algısı Ölçeğinin daha önce gerçekleştirilen 2 farklı Türkçe uyarlama çalışmasında da ölçeğin diğer alt boyutları da dahil tüm maddeleri için Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .88 olarak hesaplanmıştır (Şahin ve Güvenç, 1996; Yılmaz, 2001). Sayıl, Güre ve Uçanok (2002)

tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada ise bu iki alt ölçek ayrılmamış ve birlikte değerlendirildiklerinde Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .67 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmanın örnekleminde Temel Bileşenler Analizi ile gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizi sonucunda h^2 değeri düşük olan 9. Madde ölçekten çıkarılmıştır. 9 madde ile gerçekleştirilen analiz sonucunda KMO değeri .84 olarak hesaplanmış ve ölçeğin iki alt boyuta ayrıldığı görülmüştür. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı Benlik Değeri için .78, Davranıştan Hoşnut Olma için .68 olarak bulunmuştur (Bkz. Ek 1’de yer alan Tablo 30).

2.1.2.8. Depresif Belirtiler

Radloff (1977) tarafından geliştirilen Epidemiyolojik Çalışmalar Merkezi Depresyon Ölçeği bireylerin son bir haftada 12 depresif belirtinin her birini (Örn. *“Aklımı yaptığım işe vermekte zorluk çektim.”*, 0- Nadiren ya da hiçbir zaman (1 günden az) 1- Seyrek ya da kısa bir süre (1-2 gün) 2- Bazen ya da arada sırada (3-4 gün) 3- Çoğunlukla ya da her zaman (5-7 gün)) ne kadar deneyimlediklerini değerlendirmektedir. Orijinal ölçeğin geçerlik güvenirlik çalışması sonucunda Spearman Brown iki yarı iç tutarlık katsayısı .85 olarak bulunmuştur. Bu çalışmanın örnekleminde Temel Bileşenler Analizi ile gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizi sonucunda KMO değeri .85 olarak hesaplanmış ve tek boyuttan oluştuğu görülmüştür. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .79 olarak hesaplanmıştır (Bkz. Ek 1’de yer alan Tablo 31).

2.2. ÇALIŞMA II

2.2.1. Örneklem

Yöntem bölümünün başlangıcında da açıklandığı üzere ikinci çalışmanın örneklemini, birinci çalışmanın örnekleminde yer alan katılımcılardan kontrolcü ebeveyn uygulaması öyküsü verilmiş olan 265 ergen oluşturmuştur. Bu katılımcılar ile birinci çalışmanın örneklemindeki diğer katılımcılar arasında

cinsiyet, sınıf ve anne eğitim düzeyi açısından anlamlı farklılıklar olup olmadığı Pearson χ^2 testi ile psikolojik tepkisellik, evlatlık inancı ve yaş açısından bir fark olup olmadığı ise bağımsız gruplar için t test ile değerlendirilmiştir. Analizler sonucunda her iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > .05$).

2.2.2. Veri Toplama Araçları

İkinci çalışmada psikolojik tepkisellik, evlatlık inancı ve annenin duyarlılık-desteğine ek olarak aşağıdaki ölçme araçları kullanılmıştır.

2.2.2.1. Kontrolcü Ebeveyn Uygulaması Öyküsü

Bu çalışmada kullanılan öyküler Van Petegem, Soenens, Vansteenkiste ve Beyers (2015) tarafından geliştirilmiştir. Öykülerde öncelikle ergenden okuldaki bir dersten beklediğinden ve annesine söylediğinden daha düşük bir not aldığı varsayımsal bir durumda olduğunu kabul etmesi istenmektedir. Öykünün devamında ise annenin çocuğa notunu düzeltmesi için söylediklerinden oluşan kontrolcü bir tepki yer almaktadır (Bkz. Ek 1'de yer alan). Öykünün ardından çocuğun böyle bir durum karşısında temel ihtiyaçlarının ne ölçüde tatmin edileceğini, akademik alanda kendini nasıl düzenleyeceğini ve farklı ve daha fazla çalışmaya niyetinin ne olacağını anlamak amacıyla sorular sorulmuştur.

2.2.2.2. Temel İhtiyaç Tatmini ve İhtiyacın Engellenmesi

Alanyazındaki 12 maddelik ihtiyaç tatmini (Gagné, 2003) ve 12 maddelik ihtiyacın engellenmesi (Sheldon ve Gunz, 2009) ölçeklerinden oluşur. Her biri özerklik, yeterlik ve ilişkisellik ihtiyaçlarının tatmini veya engellenmesinden oluşan 3 alt boyuta sahiptir (Örn. *Özerklik Tatmini*: “Seçme şansım olduğunu ve özgürlüğümü hissederdim.”, *Özerkliğin Engellenmesi*: “Yapmak istemediğim şeyleri yapmaya zorlanıyordum gibi hissederdim.”, *İlişkisellik Tatmini*: “Anneme güvendiğimi hissederdim.”, *İlişkiselliğin Engellenmesi*: “Annem benden hoşlanmıyormuş gibi hissederdim.”, *Yeterlik Tatmini*: “Bu derse çalışacak kapasitede olduğumu hissederdim.”, *Yeterliğin Engellenmesi* “Yaptığım

hatalardan dolayı kendimi başarısız hissederdim.” , 1- Kesinlikle katılmıyorum 5-Tamamen katılıyorum). Ergen kontrolcü ebeveyn uygulaması öyküsünü okuduktan sonra bu durumun temel ihtiyaçları üzerindeki etkisini rapor eder. Ölçeğin geçerlik güvenirlik çalışması ihtiyaç tatmini ve ihtiyacın engellenmesi boyutları için ayrı ayrı yapılmıştır. İhtiyaç tatmini maddelerinde Temel Bileşenler Analizi ile gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizi sonucunda KMO değeri .88 olarak hesaplanmış ve ölçeğin özerklik, ilişkisellik ve yeterlik tatmini boyutlarına ayrıştığı görülmüştür. Yeterlik tatmini alt ölçeğinde yer alması gereken bir maddenin ilgili faktörde düşük yük aldığı görülmüş ve madde çıkarılmıştır. Özerklik, ilişkisellik ve yeterlik boyutlarının Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları sırasıyla, .70, .78, .83 olarak bulunmuştur (Bkz. Ek 1’de yer alan Tablo 32). Tüm ölçek için hesaplandığında ise .85 olarak bulunmuştur.

İhtiyacın engellenmesi maddelerinde Temel Bileşenler Analizi ile gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizi sonucunda KMO değeri .83 olarak hesaplanmış ve ölçeğin özerklik, ilişkisellik ve yeterlik ihtiyaçlarının engellenmesi boyutlarına ayrıştığı görülmüştür. Yalnızca, ilişkisellik ihtiyacının engellenmesi alt ölçeğinde yer alması gereken bir madde, ilgili faktörde düşük yük aldığı için atılmıştır. Özerklik, ilişkisellik ve yeterlik boyutlarının Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları sırasıyla, .80, .66, .66 olarak bulunmuştur (Bkz. Ek 1’de yer alan Tablo 33). Tüm ölçek için hesaplandığında ise .82 olarak bulunmuştur.

2.2.2.3. Akademik Alanda Kendini Düzenleme Ölçümü

Ryan ve Connell (1989) tarafından geliştirilen Akademik Alanda Kendini Düzenleme Ölçeğinin (Academic Self-Regulation Questionnaire) Vansteenkiste, Sierens, Soenens, Luyckx ve Lens (2009) tarafından gözden geçirilmiş halidir. Ergen kontrolcü ebeveyn uygulaması öyküsünü okuduktan sonra bu durumun kendini nasıl düzenleyeceğine dönük etkisini rapor etmektedir. Dışsal, içe yansıtılmış, özdeşimsel ve dışsal düzenleme alt boyutlarında toplam 16 maddeden oluşmaktadır (Örn. *“Bu benim hayatımda önemli bir hedeftir.” 1- Kesinlikle katılmıyorum 5-Tamamen katılıyorum.*). Ölçek bu alt boyutların her biri ayrı ayrı hesaplanarak kullanılabilmesi gibi kontrollü motivasyon (dışsal ve

içe yansıtılmış düzenleme boyutları birlikte) ve özerk motivasyon (özdeşimsel ve dışsal düzenleme birlikte) olarak da kullanılabilir. Bu çalışmanın örneğinde gerçekleştirilen promax rotasyonu ile temel bileşenler analizi sonuçlarında ölçeğin dört faktöre ayrışmadığı görülmüştür. Bununla birlikte ölçeğin kontrollü motivasyon ve özerk motivasyon olarak iki faktöre zorlanması halinde kontrollü motivasyon için (5. madde atıldığında) .70, özerk motivasyon için ise .86 Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı hesaplanmıştır (Bkz. Ek 1'de yer alan Tablo 34).

2.2.2.4. Daha Fazla ve Farklı Çalışmaya Niyet

Kontrolcü ebeveyn uygulaması öyküsü sonrasında eğer annesi böyle (kontrolcü) bir tepki verseydi ergenin ders çalışmaya dönük tutumlarında nasıl bir değişim olacağını anlamak amacıyla Van Petegem, Soenens, Vansteenkiste ve Beyers (2015) tarafından üç maddeden oluşan bir soru seti hazırlanmıştır: *Bir dahaki sefere daha çok çalışırım, Bir dahaki sefere daha farklı şekilde çalışırım, Bir dahaki sefere daha ayrıntılı çalışırım (1- Kesinlikle katılmıyorum 5- Tamamen katılıyorum)*. Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .79'dur.

2.3. İŞLEM

Mevcut tez çalışmasının üretildiği projenin başvurusu öncesinde Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulundan ve Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır. Projenin bu tez çalışmasında kullanılan verileri 2014 yılı bahar döneminde farklı sosyoekonomik düzeylerin temsil edilmesine dikkat edilerek üç ortaokul ve beş liseden toplanmıştır. Veri toplamaya geçmeden önce okulların idarecilerinden izin alınmış ve veriler onların uygun gördüğü ders saatlerinde sınıf ortamında yaklaşık olarak iki ders saati süresi içinde tek seferde toplanmıştır.

3. BÖLÜM

BULGULAR

3.1. ÇALIŞMA I

Çalışmanın veri analizi aşaması gerçekleştirilmeden önce veri seti içerisindeki değişkenlerde uç değerler, kayıp veriler ve değişkenlerin dağılımları incelenmiş gerekli müdahaleler gerçekleştirilmiştir.

Birinci çalışmanın örneklemini 516 kişi oluşturmaktadır. İlk incelemede 24 katılımcının yaşını belirtmediği görülmüştür. Bu katılımcılar kaçınıcı sınıfa devam ediyorlarsa veride o sınıfa devam etmekte olan öğrencilerin yaşları ortalaması hesaplanıp kayıp veri yerine koyularak analize dahil edilmiştir. Ardından annenin eğitim düzeyi incelenmiştir. Anne eğitim düzeyini belirtmeyen 15 öğrenci analiz dışında bırakılmıştır. Son olarak araştırma değişkenlerinin ham puanları z puana dönüştürülerek her bir değişkendeki uç değerler incelenmiştir. Bu işlem sonucunda 14 kişinin daha analiz dışında bırakılmasına karar verilmiştir. Sonuç olarak analizler 487 kişilik bir ergen örnekleminde gerçekleştirilmiştir.

3.1.1. Temel İstatistiksel Varsayımların İncelenmesi ve Betimleyici İstatistikler

3.1.1.1. Temel İstatistiksel Varsayımlar

Veride gerçekleştirilen ön temizliğin ardından betimleyici istatistikler, değişkenler arası ilişkiler ve değişkenlerin dağılımı incelenmiştir. Tablo 3'te değişkenlere ait betimleyici istatistikler verilmiştir. Buradan da görülebileceği gibi değişkenlerin basıklık ve çarpıklık değerleri genel olarak istendik düzeydedir. Bu değerleri +/- 1 değerinin üstünde olan değişkenler olmakla birlikte örneklem büyüklüğü dikkate alındığında dışsal kontrol değişkeni hariç önemli bir sorun

olmadığına karar verilmiştir. Ancak ardından değişkenlerin dağılımları kutu çizgi grafikleri (Ek 2'de yer alan Şekil 11) ile incelenmiş ve bazı değişkenlerde çarpıklığın sürdüğü ve uç değerlerin yer aldığı görüldüğünden veride Box-Cox dönüşümü yapılmasına karar verilmiştir. λ değerleri ve dönüşüm işlemine ilişkin detaylar Ek 2'de verilmiştir.

Tablo 3. Değişkenlere ait betimsel istatistikler

Değişkenler	Ort	SS	En az	En çok	Çarpıklık	Basıklık
Yaş	13.86	1.42	11.00	18.00	0.37	-0.84
Psikolojik Tepkisellik	2.39	0.93	1.00	4.92	0.44	-0.64
Evlalık İnancı	5.20	0.72	2.33	6.00	-1.04	0.73
Duyarlık-Destek	4.30	0.73	1.71	5.00	-1.27	1.12
Davranışsal Kontrol	3.80	0.68	1.70	5.00	-0.59	0.07
Psikolojik Kontrol	2.17	0.78	1.00	4.71	0.63	-0.16
Dışsal Kontrol	1.69	0.65	1.00	4.40	1.35	1.98
Benlik Değeri	4.04	0.87	1.00	5.00	-0.98	0.44
Davranıştan Hoşnut Olma	4.12	0.75	1.75	5.00	-0.80	0.06
Depresif Belirtiler	1.22	0.59	0.29	3.11	0.88	0.28

3.1.1.2. Değişkenler Arası İlişkiler

Öncelikli olarak değişkenler arasındaki tüm ilişkilerin beklendiği yönde olduğu belirtilmelidir (Bkz. Tablo 4). Buna göre yaşın psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancıyla negatif yönde ilişkili olduğu görülmektedir. Yaş değişkeni, benzeri şekilde anneden algılanan duyarlık-destek ve davranışsal kontrol ile negatif yönde ilişkili iken psikolojik kontrol ve davranışsal kontrol ile pozitif yönde ilişkilidir. Ancak bu ilişkilerin büyüklüğüne bakıldığında yaşın değişkenler üzerinde çok büyük bir etkisi olmadığı görüldüğü için analizlerde kontrol değişkeni olarak yer almasına karar verilmiştir.

Ebeveynin kontrol uygulamalarına karşı çıkmayı içeren psikolojik tepkisellik ile ergenin iyi bir evlat olmaya dönük inançlarını içeren evlatlık inancı arasındaki ilişki incelendiğinde bu iki yapının birbirleriyle negatif yönde ve anlamlı olarak ilişkili olduğu görülmektedir. Büyüklükleri farklı olmakla birlikte iki değişkenin

diğer değişkenlerle olan ilişkilerinin yönü de beklendiği gibi birbirlerinden genel olarak farklıdır. Bu durum, bu iki değişkenin sonuç değişkenler üzerinde farklı şekillerde etkili olabileceğine işaret etmektedir.

Ebeveynliğe ait değişkenler incelendiğinde duyarlık-desteğin, davranışsal kontrol ve ergenin uyumuna işaret eden sonuç değişkenlerle pozitif; diğer ebeveyn kontrolleri ve depresif belirtilerle negatif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Davranışsal kontrol ise psikolojik ve dışsal kontrolle pozitif yönde ilişkiliyken sonuç davranışlardan yalnızca davranıştan hoşnut olma ile pozitif yönde ve anlamlı olarak ilişkilidir. Psikolojik kontrolün dışsal kontrolle ve depresif belirtilerle pozitif; olumlu sonuç değişkenlerle ise negatif yönde ilişkili olduğu görülmüştür.

Tablo 4. Çalışma l'e ait değişkenler arası ilişkileri gösteren Pearson korelasyon katsayıları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.Yaş	-								
2.Psikolojik Tepkisellik	.14**	-							
3.Evlatlık İnancı	-.13**	-.35***	-						
4.Duyarlılık Destek	-.17***	-.41***	.32***	-					
5. Dav. Kontrol	-.19***	-.05	.21***	.22***	-				
6. Psikolojik Kontrol	.17***	.52***	-.17***	-.52***	.16***	-			
7. Dışsal Kontrol	.11*	.42***	-.15**	-.34***	.15**	.55***	-		
8.Kendilik Değeri	-.12**	-.44***	.24***	.39***	.05	-.42***	-.34***	-	
9.Dav. Hoşnut Olma	-.20***	-.45***	.46***	.29***	.21***	-.26***	-.24***	.38***	-
10.Depresif Belirtiler	.14**	.44***	-.28***	-.43***	-.05	.40***	.39***	-.68***	-.40***

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

3.1.1.3. Cinsiyet ve Anne Eğitim Düzeyine Göre Gruplar Arası Farklılıklar

Çalışmada yer alan cinsiyet ve anne eğitim düzeyi değişkenlerinin çalışma değişkenleri üzerindeki etkisi bağımsız gruplar için t test ve tek yönlü varyans analizi kullanılarak incelenmiştir.

Kız ve erkek ergenler arasında anneden algılanan duyarlık-destek ($t_{(485)} = 2.32$, $p < .05$, $\eta = .11$), benlik değeri ($t_{(485)} = -2.34$, $p < .05$, $\eta = .11$), davranıştan

hoşnut olma ($t_{(485)} = 2.25, p < .05, \eta = .10$) ve depresif belirtiler ($t_{(485)} = 3.41, p < .001, \eta = .15$) açısından anlamlı farklılıklar olmakla birlikte eta katsayılarının (η) düşük olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 5). Buna göre kızların daha fazla duyarlık-destek algıladıkları, benlik değerlerinin daha düşük olduğu, davranışlarından daha fazla hoşnut oldukları ve daha fazla depresif belirtilere sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 5. Cinsiyete göre değişkenlere ait betimleyici istatistikler ve t test sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet				$t_{(485)}$	η
	Kız ($n = 270$)		Erkek ($n = 217$)			
	Ort	SS	Ort	SS		
Yaş	13.91	1.40	13.79	1.45	0.90	.04
Psikolojik Tepkisellik	2.40	0.94	2.37	0.92	0.44	.02
Evlatlık İnancı	5.23	0.68	5.17	0.76	0.48	.02
Duyarlık-Destek	4.34	0.77	4.24	0.69	2.32*	.11
Davranışsal Kontrol	3.81	0.68	3.78	0.68	0.57	.03
Psikolojik Kontrol	2.16	0.78	2.19	0.78	-0.69	.02
Dışsal Kontrol	1.70	0.66	1.69	0.65	0.01	.00
Benlik Değeri	3.95	0.92	4.15	0.78	-2.34*	.11
Davranıştan Hoşnut Olma	4.19	0.72	4.04	0.77	2.25*	.10
Depresif Belirtiler	1.30	0.63	1.11	0.52	3.41***	.15

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Lise altı, lise ve lise üstü eğitim düzeyine sahip annelerin çocukları arasında araştırma değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Anlamlı analiz bulgularında farklılığın kaynağını bulmak üzere varyansların homojenliği varsayımı sağlanamayan değişkenlerde Dunnett C, varsayımın sağlandığı durumlarda ise Tukey HSD testinden yararlanılmıştır. Analizler öncesinde değişkenlere ait varyansların gruplar arasında homojen olup olmadığı Levene testi ile incelenmiş yalnızca yaş değişkeninde gruplar arasındaki varyansın homojen olmadığı görülmüştür. Ancak örneklem büyüklüğü göz önünde bulundurularak herhangi ek bir işlem yapılmadan analize devam edilmiştir. Analiz sonucunda yaş ($F_{(2, 484)} = 16.66, p < .001, \eta^2 = .06$), psikolojik tepkisellik ($F_{(2, 484)} = 4.57, p < .05, \eta^2 = .02$), evlatlık inancı ($F_{(2, 484)} = 5.41, p < .01, \eta^2 = .02$), ve dışsal kontrol ($F_{(2, 484)} = 3.06, p < .05$,

$\eta^2 = .01$), değişkenlerinde gruplar arası anlamlı farklılıklar olduğu ancak etki büyüklüklerinin yaş hariç düşük olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 6). Yaşın etki büyüklüğünün orta düzeyde olduğu söylenebilir. Buna göre çocukların yaşı arttıkça anne eğitim düzeyi azalmaktadır. Lise eğitim düzeyinden annelerin çocukları lise altı eğitim düzeyinden annelere göre daha çok psikolojik tepkisellik gösterirken daha düşük evlatlık inancına sahiptir. Son olarak, lise üstü eğitim düzeyinden annelerin çocukları, lise altı eğitim düzeyinden annelerin çocuklarına göre daha az dışsal kontrol bildirmiştir.

Tablo 6. Anne eğitim düzeyine göre araştırma değişkenlerine ait betimleyici istatistikler ve ANOVA sonuçları

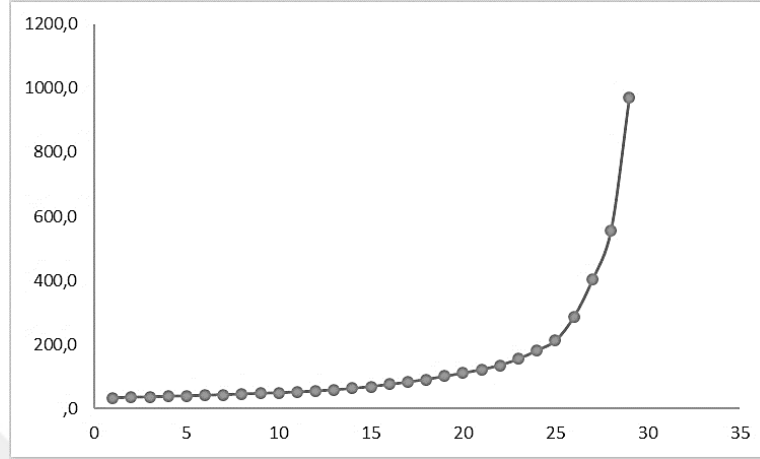
Değişkenler	Anne Eğitimi						F	η^2	Gruplar Arası Anlamlı Farklılıklar
	Lise Altı (n = 268)		Lise (n = 116)		Lise Üstü (n = 103)				
	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS			
Yaş	14.14	0.08	13.78	0.13	13.22	0.14	16.66***	.06	1-2, 1-3, 2-3†
Psikolojik Tepkisellik	2.27	0.90	2.55	0.95	2.50	0.96	4.57*	.02	1-2◊
Evlatlık İnancı	5.28	0.72	5.07	0.74	5.15	0.68	5.41**	.02	1-2◊
Duyarlılık-Destek	4.29	0.70	4.25	0.80	4.38	0.73	1.40	.01	-
Davranışsal Kontrol	3.87	0.64	3.74	0.65	3.69	0.80	2.48	.01	-
Psikolojik Kontrol	2.21	0.79	2.16	0.77	2.09	0.77	1.13	.00	-
Dışsal Kontrol	1.73	0.64	1.70	0.66	1.59	0.66	3.06*	.01	1-3◊
Benlik Değeri	4.02	0.89	4.01	0.86	4.12	0.83	0.58	.00	-
Davranıştan Hoşnut Olma	4.15	0.76	4.10	0.75	4.07	0.70	0.90	.00	-
Depresif Belirtiler	1.21	0.57	1.28	0.67	1.17	0.57	0.77	.00	-

† Dunnet C testi sonucu, ◊ Tukey HSD testi sonucu. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

3.1.2. Psikolojik Tepkisellik ve Evlatlık İnancına Ait Kümeleme Analizi Sonuçları ve Kümeler Arası Farklılıklar

Psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı arasında negatif bir ilişki olmakla birlikte her katılımcıda bu iki değişken birbirlerine göre aynı düzeyde olmayabilir bu nedenle psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı değişkenlerinin veri içerisinde anlamlı ve homojen alt gruplar oluşturup oluşturmadığı açıklayıcı bir yöntem olan kümeleme analizi ile incelenmiştir. Kümeleme analizi birleştirici aşamalı bir

yöntem olan Ward'un en küçük varyans yöntemi ile z puan ile standartlaştırılmış veride Öklit uzaklıklarının karelerinin matrisi ile gerçekleştirilmiştir.

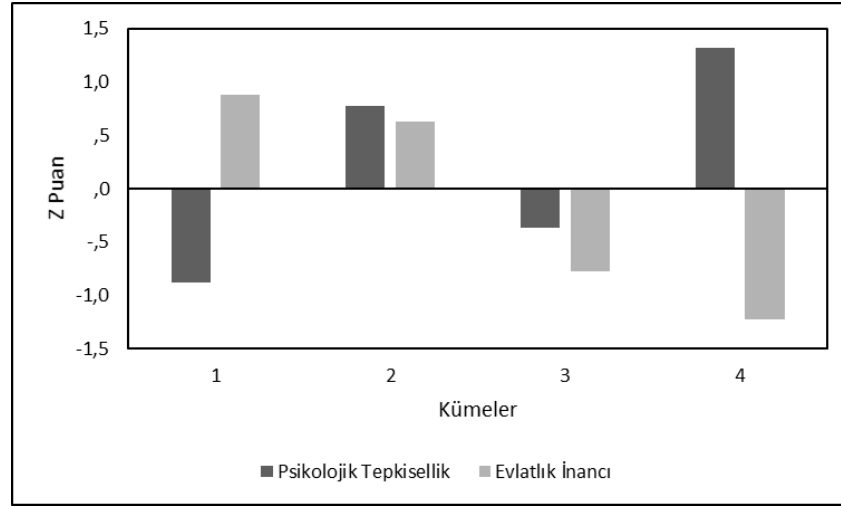

Şekil 4. Ward yöntemi ile aşamalı kümeleme analizi sonucu elde edilen birleştirme katsayıları

Kümeleme analizi sonucunda elde edilen birleştirme süreci tablosundaki katsayılardan yola çıkarak (Bkz. Şekil 4) verinin psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı değişkenleri aracılığı ile dört kümeye ayrılabilmesine karar verilmiştir. Ardından bu kümeleri oluşturmak için k ortalama kümeleme yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen sonuç küme merkezleri Tablo 7'den incelenebilir. Bu tablo üzerinden oluşturulan Şekil 5'te ise psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı değişkenlerinin kümelerdeki düzeyi gösterilmiştir.

Tablo 7. Z puan ile standartlaştırılmış veride sonuç küme merkezleri ve küme sıklıkları

	Kümeler			
	1	2	3	4
Psikolojik Tepkisellik	-0.88	0.77	0.37	1.32
Evlatlık İnancı	0.89	0.62	-0.77	-1.23
n	160	107	136	84

Şekil 5. Kümelerin sonuç merkez değerlerine göre her bir kümede psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancının durumu

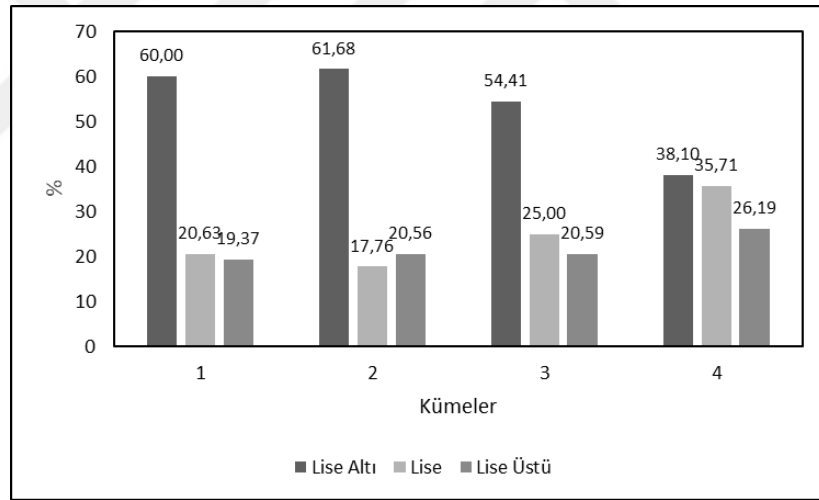
Analiz sonucunda elde edilen sonuç küme merkezleri incelendiğinde birinci kümeyi oluşturan grubun evlatlık inancı yüksek psikolojik tepkiselliği düşük; ikinci kümeyi oluşturanlarda her ikisinin de yüksek; üçüncü kümede psikolojik tepkiselliğin ortalamaya yakın evlatlık düzeyinin düşük; son kümede ise psikolojik tepkiselliğin yüksek evlatlık inancının düşük olduğu görülmüştür.

Oluşturulan kümeler arasında cinsiyet ve anne eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık olup olmadığı çok gözlü ki kare testleri ile incelenmiştir (bkz. Tablo 8). Analiz sonucunda kümeler arasında cinsiyetlerin dağılımı açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır ($\chi^2_{(3)} = 3.42$, $p > .05$, *Cramer V* = .08). Anne eğitimi açısından incelendiğinde ise hücrelerin gözlenen değerleri ile beklenen değerleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($\chi^2_{(6)} = 14.66$, $p < .05$, *Cramer V* = .12). *Cramer V* sayısı, anne eğitim düzeyinin gruplar üzerinde küçük bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra düzeltilmiş artıklar incelendiğinde ki kare değerine en çok katkısı, dördüncü kümede, lise altı eğitim düzeyinden annelerin çocuklarının beklenenden az; ikinci sıradaki katkısı ise yine aynı kümede lise eğitim düzeyinden annelerin çocuklarının beklenenden çok olması yapmaktadır. Bu durum, psikolojik tepkiselliği yüksek ve evlatlık inancı düşük olan ergenlerden oluşan grupta düşük eğitim düzeyinden kişi sayısının anlamlı olarak daha az olduğunu göstermektedir (Her bir kümedeki

kişilerin anne eğitim düzeyine göre dağılımı için bkz. Şekil 6). Bu bulgu, daha önce ele alınan ANOVA sonuçları ile de tutarlık göstermektedir.

Tablo 8. Cinsiyet ve anne eğitim durumunun kümelerdeki dağılımı ve beklenen değerleri

		Kümeler								Toplam
		1		2		3		4		
		G. Sıklık	B. Sıklık	G. Sıklık	B. Sıklık	G. Sıklık	B. Sıklık	G. Sıklık	B. Sıklık	
Cinsiyet	Kızlar	89	88.7	67	59.3	70	75.4	44	46.6	270
	Erkekler	71	71.3	40	47.7	66	60.6	40	37.4	217
	Toplam	160		107		136		84		487
Annenin Eğitim Durumu	Lise Altı	96	88	66	58.9	74	74.8	32	46.2	268
	Lise	33	38.1	19	25.5	34	32.4	30	20	116
	Lise Üstü	31	33.8	22	22.6	28	28.8	22	17.8	103
	Toplam	160		107		136		84		487

Şekil 6. Anne eğitim durumunun kümelerdeki dağılımı

Oluşturulan kümeler arasında ergenlerin yaşı açısından bir fark olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Levene testi sonuçları varyansların homojen olduğunu göstermektedir. Tablo 9'da verilmiş olan ANOVA sonuçlarından da görülebileceği üzere gruplar arasında yaş açısından anlamlı bir farkın olduğunu göstermekle birlikte farkın etki büyüklüğü oldukça düşüktür ($F_{(3, 483)} = 3.22, p < .05, \eta^2 = .02$). Farkın hangi ortalamalar arasında olduğunu bulmak amacıyla gerçekleştirilen Tukey HSD testi yalnızca birinci ve dördüncü

kümeler arasında yaş açısından anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir. Birinci küme evlatlık inancının en yüksek psikolojik tepkiselliğin ise en düşük olduğu gruptur. Dördüncü küme ise psikolojik tepkiselliğin en yüksek olduğu evlatlık inancının ise en düşük olduğu gruptur. Bu bulgu psikolojik tepkiselliğin yaş ile arttığına, evlatlık inancının ise azaldığına işaret etmektedir. Ayrıca bu bulgu, daha önce elde edilmiş olan korelasyon bulgularıyla benzerdir.

Tablo 9. Her bir kümede ergenin yaşına ait betimleyici istatistikler ve ANOVA sonuçları

Küme	Ort	SS	n	F	η^2
1+	13.66	1.42	160	3.22*	.02
2	13.96	1.38	107		
3	13.79	1.43	136		
4+	14.22	1.42	84		

+ Tukey testi sonucunda anlamlı farklılık bulunan iki grup. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Kümeler arasında anneden algılanan duyarlık-destek açısından bir fark olup olmadığı da tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Levene testi sonuçları varyansların homojen olmadığını göstermektedir. Tablo 10'da verilen ANOVA sonuçları gruplar arasında anlamlı bir farkın olduğunu ve etki büyüklüğünün yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir ($F_{(3, 483)} = 34.91$, $p < .05$, $\eta^2 = .18$). Farkın hangi ortalamalar arasında olduğunu bulmak amacıyla gerçekleştirilen Dunnet C analizi yalnızca ikinci ve üçüncü gruplar arasında anlamlı farklılık bulamamıştır. Buna göre duyarlık-destek algısı en düşük olan küme psikolojik tepkiselliğin en yüksek olduğu, duyarlık-destek algısı en yüksek olan küme ise evlatlık inancının en yüksek olduğu kümedir.

Tablo 10. Her bir kümede anneden algılanan duyarlık-desteğe ait betimleyici istatistikler ve ANOVA sonuçları

Küme	Ort	SS	n	$F_{(3, 483)}$	η^2
1	4.66	.47	160	34.91***	.18
2	4.15	.76	107		
3	4.29	.65	136		
4	3.81	.88	84		

Dunnet C testi sonucunda yalnızca 2 .ve 3. kümeler arasında **fark bulunmamıştır**.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Çalışmanın bu bölümündeki değişkenlerde kümeler arasında fark olup olmadığı cinsiyet, yaş, anne eğitim düzeyi ve anneden algılanan duyarlılık-destek kontrol edilerek tek yönlü kovaryans analizi (ANCOVA) ile incelenmiştir (bkz. Tablo 11). Öncelikli olarak Levene testi sonuçları incelendiğinde benlik değeri ve davranıştan hoşnut olma dışındaki değişkenlerde varyansların homojen dağıldığı görülmüştür. Davranışsal kontrol ortalamaları açısından kümeler arasında anlamlı farklılıklar olmakla beraber bu farkın etki büyüklüğü düşüktür ($F_{(3, 479)} = 3.24, p < .05, \eta^2 = .02$). Düzeltilmiş ortalamalar arası farklar incelendiğinde birinci ve üçüncü küme ile ikinci ve üçüncü küme arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmüştür. Buna göre farkın gruplardaki evlatlık inancı farkından kaynaklandığı düşünülebilir. Psikolojik kontrol ($F_{(3, 479)} = 21.34, p < .05, \eta^2 = .12$) ve dışsal kontrolde ($F_{(3, 479)} = 14.62, p < .05, \eta^2 = .08$) kümeler arasında görülen farkın yönü benzerdir. Etki büyüklüğünün psikolojik kontrolde orta ile yüksek düzey arasında; dışsal kontrolde ise orta düzeyde olduğu söylenebilir. Gruplar arası farklılıklar incelendiğinde farkın kümelerdeki psikolojik tepkisellik düzeyindeki farklılıktan kaynaklandığı düşünülebilir. Psikolojik tepkiselliği yüksek kümeler her iki değişkende de daha yüksek kontrol rapor etmişlerdir. Benlik değeri ($F_{(3, 479)} = 17.51, p < .05, \eta^2 = .10$) ve davranıştan hoşnut olma ($F_{(3, 479)} = 36.62, p < .05, \eta^2 = .18$) değişkenleri için kümeler arasında görülen farklılığın yönü de oldukça benzerdir. Etki büyüklüğünün benlik değerinde orta ile yüksek düzey arasında, davranıştan hoşnut olmada ise yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Psikolojik tepkiselliği düşük olan kümelerde, benlik değeri daha yüksekken yüksek olan gruplarda davranıştan hoşnut olma daha düşüktür. Son olarak depresif belirtilerde elde edilen gruplar arası farklılıkların etki büyüklüğünün orta düzeyde olduğu görülmüştür ($F_{(3, 479)} = 9.74, p < .05, \eta^2 = .06$). Kümeler arasındaki farklar incelendiğinde psikolojik tepkisellik düzeyi yüksek olan kümelerin daha yüksek depresif belirti rapor ettiği görülmektedir. Depresif belirti düzeyi en düşük küme ise evlatlık inancının yüksek olduğu birinci kümedir.

Tablo 11. Kümelere göre değişkenlere ait betimleyici istatistikler ve ANCOVA sonuçları

Değişkenler	Kümeler								$F_{(3, 479)}$	η^2	Grup Farklılıkları (Düzeltilmiş Ort. Göre)
	1		2		3		4				
	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS			
Davranışsal Kontrol	3.96	.65	3.89	.55	3.65	.71	3.62	.77	3.65*	.02	1-3, 2-3
Psikolojik Kontrol	1.80	.60	2.57	.77	1.99	.64	2.68	.81	21.34***	.12	1-2, 1-4, 2-3, 3-4
Dışsal Kontrol	1.44	.50	1.93	.69	1.57	.52	2.07	.78	14.62***	.08	1-2, 1-4, 2-3, 3-4
Benlik Değeri	4.49	.60	3.67	.86	4.08	.82	3.59	.96	17.51***	.10	1-2, 1-3, 1-4, 2-3, 3-4
Davranıştan Hoşnut Olma	4.54	.49	4.12	.72	4.08	.69	3.40	.69	36.61***	.18	1-2, 1-3, 1-4, 2-4, 3-4
Depresif Belirtiler	.95	.46	1.36	.60	1.18	.54	1.59	.64	9.74***	.06	1-2, 1-4, 3-4

Not: Cinsiyet, yaş, anne eğitim düzeyi ve annenin duyarlılık-desteği kontrol edilmiştir.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

3.1.3. Ebeveyn Kontrolünün Ergenin Sonuç Değişkenleri ile İlişkinde Psikolojik Tepkisellik ve Evlatlık İnancının Düzenleyici Rolü

Psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancının düzenleyici rolünü incelemek amacıyla gerçekleştirilen aşamalı çoklu doğrusal regresyon analizinde düzenleyici rol Aiken ve West'in (1991) önerileri çerçevesinde incelenmiştir. Bu çerçevede bir değişkenin düzenleyici rolünün incelenmesi için düzenleyici değişken ve yordayıcı değişkenin çarpımından oluşan bir etkileşim terimi oluşturulur. Ancak yazarlar, oluşturulacak bu değişkenin yaratabileceği olası çoklu bağlantısallık sorunlarından kaçınmak için yordayıcı değişkenlerdeki her bir değerden o değişkene ait ortalamanın çıkarılarak değişkenin merkezileştirilmesini ve etkileşim teriminin bu değişkenlerin çarpımlarından elde edilmesini önermektedir.

Daha önce gerçekleştirilen analiz sonuçlarını da dikkate alarak aşamalı çoklu doğrusal regresyon modelinin birinci basamağında yaş, cinsiyet, anne eğitimi ve anneden algılanan duyarlılık-desteğin kontrol edilmesine ikinci basamakta psikolojik kontrol, dışsal kontrol ve davranışsal kontrol, üçüncü basamakta

düzenleyici değişkenin dördüncü basamakta ise etkileşim terimlerinin analize dahil edilmesine karar verilmiştir.

3.1.3.1. Psikolojik Tepkiselliğin Düzenleyici Rolü

Benlik değerinin yordandığı regresyon sonuçları incelendiğinde kontrol değişkenlerinin varyansın %19'unu açıkladığı ve cinsiyet ($\beta = .13, p < .05$) ve anneden algılanan duyarlık-desteğin ($\beta = .41, p < .05$) yordanan değişkenle pozitif yönde ve anlamlı olarak ilişkili olduğu görülmüştür. İkinci basamakta analize dahil edilen değişkenler, açıklanan varyansa %8'lik bir katkı sağlarken psikolojik kontrol ($\beta = -.24, p < .05$) ve dışsal kontrol ($\beta = -.16, p < .05$) benlik değeriyle negatif yönde ve anlamlı olarak ilişkilidir. Üçüncü basamakta analize girilen psikolojik tepkisellik ($\beta = -.26, p < .05$) ise yordanan değişken ile negatif yönde ilişkilidir ve %4'lük bir katkı sağlayarak açıklanan varyansı %31'e yükseltmiştir. Son basamakta analize girilen etkileşim terimlerinin hiç biri yordanan değişken ile anlamlı düzeyde ilişkili değildir. Tüm analiz sonucunda kontrol değişkenleri, psikolojik, dışsal ve davranışsal kontrol ve psikolojik tepkisellik ve etkileşim terimlerinin birlikte benlik değerindeki varyansın %32'sini açıkladığı görülmüştür (bkz. Tablo 12).

Davranıştan hoşnut olmanın yordandığı regresyon sonuçları incelendiğinde kontrol değişkenlerinin varyansın %13'ünü açıkladığı ve yordanan değişkenle yaş ($\beta = -.18, p < .05$), cinsiyet ($\beta = -.09, p < .05$) ve anne eğitim düzeyinin ($\beta = -.10, p < .05$) negatif, duyarlık-desteğin ise ($\beta = .27, p < .05$) pozitif yönde ve anlamlı olarak ilişkili olduğu görülmüştür. İkinci basamakta analize dahil edilen değişkenler açıklanan varyansa %7'lik bir katkı sağlarken; yordanan değişken ile davranışsal kontrol ($\beta = .21, p < .05$) pozitif, psikolojik kontrol ($\beta = -.14, p < .05$) ve dışsal kontrol ($\beta = -.19, p < .05$) ise negatif yönde ve anlamlı olarak ilişkilidir. Üçüncü basamakta analize girilen psikolojik tepkisellik ($\beta = -.34, p < .05$) ise davranıştan hoşnut olma ile negatif yönde ilişkilidir ve %7'lik bir katkı sağlayarak açıklanan varyansı % 27'ye yükseltmiştir. Son basamakta analize girilen etkileşim terimlerinin hiç biri yordanan değişken ile anlamlı düzeyde ilişkili değildir. Tüm analiz sonucunda kontrol değişkenleri, psikolojik, dışsal ve

davranışsal kontrol ve psikolojik tepkisellik ve etkileşim terimlerinin birlikte davranıştan hoşnut olmadaki varyansın %28'ini açıkladığı görülmüştür (bkz. Tablo 12).

Son olarak **depresif belirtilerin** yordandığı regresyon sonuçları incelendiğinde kontrol değişkenlerinin varyansın %23'ünü açıkladığı ve yordanan değişkenle yaşın ($\beta = .09, p < .05$) pozitif, cinsiyet ($\beta = -.18, p < .05$) ve anneden algılanan duyarlılık-desteğin ($\beta = -.44, p < .05$) ise negatif yönde ve anlamlı olarak ilişkili olduğu görülmüştür. İkinci basamakta analize dahil edilen değişkenler açıklanan varyansa %8'lik bir katkı sağlarken yordanan değişkenle hem psikolojik kontrol ($\beta = .19, p < .05$) hem de dışsal kontrol ($\beta = .19, p < .05$) pozitif yönde ve anlamlı olarak ilişkilidir. Üçüncü basamakta analize girilen psikolojik tepkisellik ($\beta = .23, p < .05$) ise yordanan değişken ile pozitif yönde ilişkilidir ve %3'lük bir katkı sağlayarak açıklanan varyansı % 34'e yükseltmiştir. Son basamakta analize girilen etkileşim terimlerinin hiç biri yordanan değişken ile anlamlı düzeyde ilişkili değildir. Tüm analiz sonucunda kontrol değişkenleri, psikolojik, dışsal ve davranışsal kontrol ve psikolojik tepkisellik ve etkileşim terimlerinin birlikte depresif belirtilerdeki varyansın %35'ini açıkladığı görülmüştür (bkz. Tablo 12).

Analiz sonuçları psikolojik tepkiselliğin ebeveyn kontrolü ile sonuç değişkenler arasında düzenleyici bir rolü olmadığını göstermektedir. Ancak cinsiyet, yaş, anne eğitim düzeyi ve annenin kontrol uygulamaları ve desteği kontrol edildiğinde psikolojik tepkiselliğin ergenin işlevselliği üzerinde temel etkisi gözlenmektedir.

Tablo 12. Psikolojik tepkisellik için düzenleyici çoklu doğrusal regresyon sonuçları

Yordanan Değişken:						
Benlik Değeri	R²	Düz. R²	ΔR²	F	β	t
1 Yaş	.19	.18		27.96	-.05	-1.14
Cinsiyet					.13	3.14**
Anne Eğitim Düzeyi					.02	0.54
Duyarlık - Destek					.41	9.77***
2 Davranışsal Kontrol	.27	.26	.08	25.66	.08	1.85
Psikolojik Kontrol					-.24	-4.44***
Dışsal Kontrol					-.16	-3.34***
3 Psikolojik Tepkisellik	.31	.30	.04	27.28	-.26	-5.33***
4 DKxPT	.32	.30	.01	20.19	-.05	-1.17
PKxPT					.03	0.72
DışKxPT					.04	0.90
Yordanan Değişken:						
Davranıştan Hoşnut Olma	R²	Düz. R²	ΔR²	F	β	t
1 Yaş	.13	.12		18.27	-.18	-4.13***
Cinsiyet					-.09	-2.06*
Anne Eğitim Düzeyi					-.10	-2.37*
Duyarlık - Destek					.27	6.22***
2 Davranışsal Kontrol	.20	.19	.07	17.40	.21	4.49***
Psikolojik Kontrol					-.14	-2.45*
Dışsal Kontrol					-.19	-3.74***
3 Psikolojik Tepkisellik	.27	.26	.07	22.66	-.34	-6.90***
4 DKxPT	.28	.26	.01	16.82	.00	0.02
PKxPT					.03	0.70
DışKxPT					.05	1.06
Yordanan Değişken:						
Depresif Belirtiler	R²	Düz. R²	ΔR²	F	β	t
1 Yaş	.23	.23		36.62	.09	2.20*
Cinsiyet					-.18	-4.45***
Anne Eğitim Düzeyi					.03	0.66
Duyarlık - Destek					-.44	-10.73***
2 Davranışsal Kontrol	.31	.30	.08	30.61	-.05	-1.24
Psikolojik Kontrol					.19	3.56***
Dışsal Kontrol					.19	3.97***
3 Psikolojik Tepkisellik	.34	.33	.03	30.95	.23	4.83***
4 DKxPT	.35	.33	.01	22.94	.05	1.41
PKxPT					-.03	-0.66
DışKxPT					-.04	-0.98

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

3.1.3.2. Evlatlık İnancının Düzenleyici Rolü

Benlik değeri, davranıştan hoşnut olma ve depresif belirtilere ait analizlerde de ilk iki basamakta analize girilen değişkenler yukarıdaki başlıkta yer verilen analizlerle aynı sonuçları verdiği için bu kısımda analize sadece düzenleyici değişken olan evlatlık inancı, dahil edildikten sonraki bulgular verilmiştir.

Benlik değerinin yordandığı regresyon sonuçları incelendiğinde üçüncü basamakta analize girilen evlatlık inancının ($\beta = .13, p < .05$) yordanan değişken ile pozitif yönde ilişkili olduğu ve % 1'lik bir katkı sağlayarak açıklanan varyansı %29'a yükselttiği görülmüştür. Son basamakta analize girilen etkileşim terimlerinin hiç biri yordanan değişken ile anlamlı düzeyde ilişkili değildir. Tüm analiz sonucunda kontrol değişkenleri, psikolojik, dışsal ve davranışsal kontrol, evlatlık inancı ve etkileşim terimlerinin birlikte benlik değerindeki varyansın % 29'unu açıkladığı görülmüştür (bkz. Tablo 13).

Davranıştan hoşnut olmanın yordandığı regresyon sonuçları incelendiğinde üçüncü basamakta analize girilen evlatlık inancının ($\beta = .36, p < .05$) yordanan değişken ile pozitif yönde ilişkili olduğu ve % 11'lik bir katkı sağlayarak açıklanan varyansı %31'e yükselttiği görülmüştür. Son basamakta analize girilen etkileşim terimlerinin hiç biri yordanan değişken ile anlamlı düzeyde ilişkili değildir. Tüm analiz sonucunda kontrol değişkenleri, psikolojik, dışsal ve davranışsal kontrol, evlatlık inancı ve etkileşim terimlerinin birlikte davranıştan hoşnut olmadaki varyansın % 31'ini açıkladığı görülmüştür (bkz. Tablo 13).

Son olarak **depresif belirtilerin** yordandığı regresyon sonuçları incelendiğinde üçüncü basamakta analize girilen evlatlık inancının ($\beta = -.16, p < .05$) yordanan değişken ile negatif yönde ilişkili olduğu ve % 2'lik bir katkı sağlayarak açıklanan varyansı %33'e yükselttiği görülmüştür. Son basamakta analize girilen etkileşim terimlerinin hiç biri, yordanan değişken ile anlamlı düzeyde ilişkili değildir. Tüm analiz sonucunda kontrol değişkenleri, psikolojik, dışsal ve davranışsal kontrol, evlatlık inancı ve etkileşim terimlerinin birlikte depresif belirtilerdeki varyansın % 33'ünü açıkladığı görülmüştür (bkz. Tablo 13).

Tablo 13. Evlatlık inancı için düzenleyici çoklu doğrusal regresyon sonuçları

Yordanan Değişken:						
Benlik Değeri	R²	Düz. R²	ΔR²	F	β	t
1 Yaş	.19	.18		27.96	-.05	-1.14
Cinsiyet					.13	3.14**
Anne Eğitim Düzeyi					.02	0.54
Duyarlık - Destek					.41	9.77***
2 Davranışsal Kontrol	.27	.26	.08	25.66	.08	1.85
Psikolojik Kontrol					-.24	-4.44***
Dışsal Kontrol					-.16	-3.34***
3 Evlatlık İnancı	.29	.28	.01	24.06	.13	3.10**
4 DKxEI	.29	.28	.00	17.72	.02	0.47
PKxEI					.04	0.92
DışKxEI					-.07	-1.54
Yordanan Değişken:						
Davranıştan Hoşnut Olma	R²	Düz. R²	ΔR²	F	β	t
1 Yaş	.13	.12		18.27	-.18	-4.13***
Cinsiyet					-.09	-2.06*
Anne Eğitim Düzeyi					-.10	-2.37*
Duyarlık - Destek					.27	6.22***
2 Davranışsal Kontrol	.20	.19	.07	17.40	.21	4.49***
Psikolojik Kontrol					-.14	-2.45*
Dışsal Kontrol					-.19	-3.74***
3 Evlatlık İnancı	.31	.30	.11	27.39	.36	8.82***
4 DKxEI	.31	.30	.00	19.84	.00	0.03
PKxEI					-.03	-0.58
DışKxEI					.01	0.15
Yordanan Değişken:						
Depresif Belirtiler	R²	Düz. R²	ΔR²	F	β	t
1 Yaş	.23	.23		36.62	.09	2.20*
Cinsiyet					-.18	-4.45***
Anne Eğitim Düzeyi					.03	0.66
Duyarlık - Destek					-.44	-10.73***
2 Davranışsal Kontrol	.31	.30	.08	30.61	-.05	-1.24
Psikolojik Kontrol					.19	3.56***
Dışsal Kontrol					.19	3.97***
3 Evlatlık İnancı	.33	.32	.02	29.46	-.16	-3.89***
4 DKxEI	.33	.32	.00	21.44	-.03	-0.90
PKxEI					.01	0.28
DışKxEI					-.02	-0.49

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Genel olarak değerlendirildiğinde psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancının sonuç değişkenlerle ilişkileri açısından birbirlerine göre ters yönde ilişkileri olan iki yapı olduğu söylenebilir. Ancak ergenlerin ebeveynlerinden algıladıkları kontrol ile uyumlarına ilişkin göstergeler olan benlik değeri, davranıştan hoşnut olma ve depresif belirtiler arasındaki ilişkiyi düzenleyici bir rollerinin olmadığı görülmüştür.

3.1.4. Ebeveyn Kontrolünün Ergenin Psikososyal İşlevsellik Değişkenleri ile İlişkisinde Psikolojik Tepkisellik ve Evlatlık İnancının Aracı Rolü

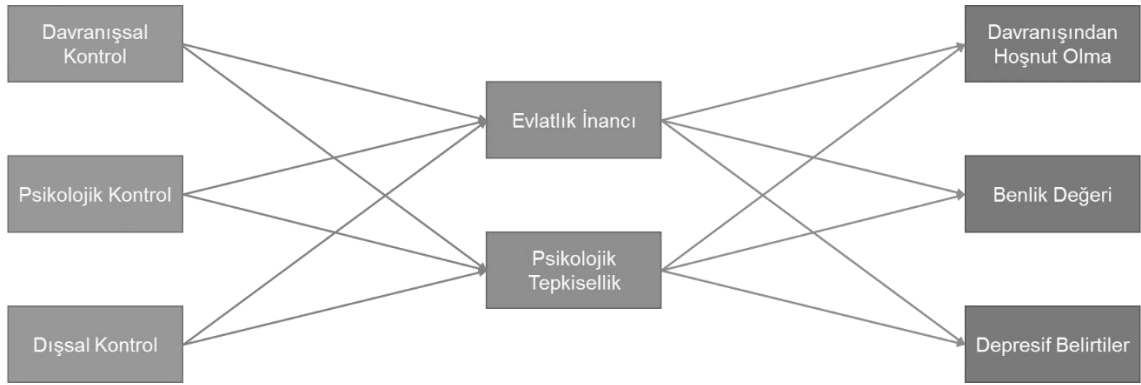
Son olarak psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancının aracı rolü yol analizi ile incelenmiştir.

Analize geçilmeden önce cinsiyet, yaş, anne eğitim düzeyi ve anneden algılanan duyarlık-destek kontrol edilerek çalışma değişkenleri arasındaki ilişkilerin kısmi korelasyon katsayıları hesaplanmış ve analizler, bu korelasyon matrisi ile gerçekleştirilmiştir (bkz. Tablo 14). Ardından önerilen model (bkz. Şekil 7) test edilmiş ve analiz sonucunda paket programın önerdiği düzenlemeler gerçekleştirilerek model son haline getirilmiştir. Modelde gerçekleştirilen her bir düzenleme sonrası değişim χ^2 farklılık testi ile incelenmiştir (bkz. Tablo 15). Modelin uyum iyiliği χ^2 , RMSEA, CFI, NNFI, AGFI ve GFI değerleri üzerinden incelenmiştir.

Tablo 14. Değişkenler arası kısmi ve sıfır sıralı korelasyonlar

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Psikolojik Tepkisellik	-	-.35***	-.05	.52***	.44***	-.45***	-.45***	.45***
2. Evlatlık İnancı	-.20***	-	.23***	-.17***	-.16***	.26***	.46***	-.30***
3. Davranışsal Kontrol	.10*	.13**	-	.17***	.13**	.06	.21***	-.06
4. Psikolojik Kontrol	.39***	.03	.38***	-	.58***	-.43***	-.28***	.43***
5. Dışsal Kontrol	.34***	-.03	.25***	.47***	-	-.37***	-.29***	.39***
6. Benlik Değeri	-.32***	.13**	-.05	-.26***	-.24***	-	.41***	-.67***
7. Davranıştan Hoşnut Olma	-.34***	.38***	.11*	-.12**	-.18***	.33***	-	-.43***
8. Depresif Belirtiler	.30***	-.16***	.07	.24***	.25***	-.57***	-.34***	-

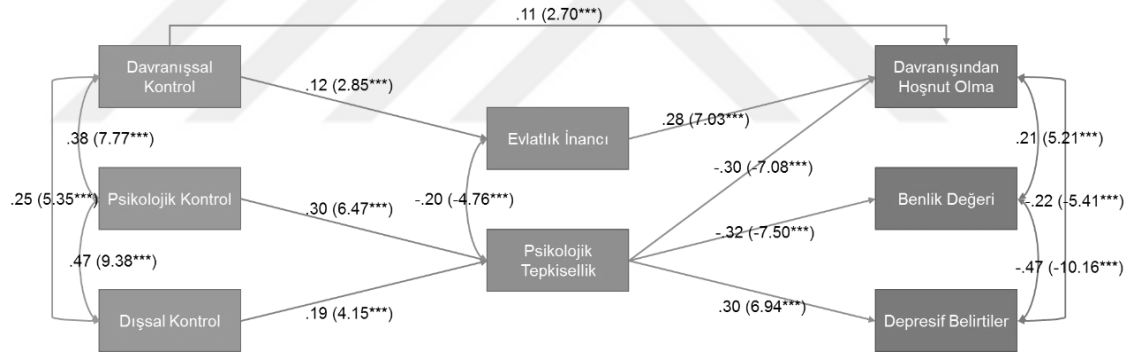
Not: Tablonun alt yarısı kısmi korelasyon katsayılarını (cinsiyet, yaş, anne eğitim düzeyi ve anneden algılanan duyarlık - destek kontrol edilmiştir), üst yarısı (grı alan) ise sıfır sıralı korelasyonları içermektedir.
* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Şekil 7. Çalışma I'de önerilen model

Şekil 7'de gösterilen model sınandığında modelin uyum iyiliği değerlerinin düşük olduğu ($\chi^2 (13, n = 487) = 259, p < .001, GFI = .88, AGFI = .67, NNFI = .49, CFI = .76, RMSEA = .20$) görülmüş anlamsız olan yollar çıkarılarak değişikliklere gidilmiştir. Buna göre psikolojik kontrol ve dışsal kontrolden evlatlık inancına giden yollar, davranışsal kontrolden psikolojik tepkiselliğe giden yol ve son olarak evlatlık inancından benlik değerine giden yol çıkarılarak analiz tekrarlanmıştır. Modelin χ^2 ve serbestlik derecelerindeki değişimin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ancak bazı uyum değerlerinin daha iyi olduğu görüldüğü için analizlere bu model üzerinden devam edilmiştir ($\chi^2 (17, n = 487) = 263.52, p < .001, GFI = .88, AGFI = .75, NNFI = .60, CFI = .76, RMSEA = .17$). Değişikliklere rağmen uyum iyiliği değerleri yeterince yükselmediği için düzenleme indekslerinin önerileri çerçevesinde benlik değeri ile depresif belirtilerin ve psikolojik tepkisellik ile evlatlık inancının hataları arasındaki korelasyon, model analizine eklenmiştir. Bu model ile bir önceki modelin χ^2 ve serbestlik dereceleri arasındaki farkın anlamlı olduğu ve yeni modelin veriye daha iyi uyum gösterdiği bulunmakla birlikte elde edilen değerler yine de yeterli değildir ($\chi^2 (15, n = 487) = 80.79, p < .001, GFI = .96, AGFI = .90, NNFI = .88, CFI = .93, RMSEA = .10$). Hatalar arası korelasyonların eklenmesiyle anlamsız hale gelmiş olan evlatlık inancından depresif belirtilere giden yolun çıkarılması ve öneriler çerçevesinde depresif belirtiler ile davranıştan hoşnut olmanın hataları arasındaki ilişkinin serbest bırakılmasının ardından analiz tekrarlanmıştır. Analiz sonucunda bir önceki model ile bu model arasında serbestlik derecesi

açısından bir farklılık olmadığı için χ^2 değerinde ortaya çıkan değişim test edilmemiştir. Bu modelde de uyum indekslerinde yeterince iyi değerler elde edilememiştir ($\chi^2 (15, n = 487) = 75.03, p < .001, GFI = .96, AGFI = .91, NNFI = .89, CFI = .94, RMSEA = .09$). Son olarak modele davranışsal kontrolden davranıştan hoşnut olmaya giden doğrudan bir yol eklenerek ve davranıştan hoşnut olma ile benlik değerinin hataları arasındaki ilişki serbest bırakılarak analiz tekrarlanmıştır. Son model ile bir önceki modelin χ^2 değerleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür (Tablo 15). Analiz sonucunda elde edilen modelin uyum iyiliği değerlerinin yeterli olduğu görüldüğünden analiz burada sonlandırılmıştır ($\chi^2 (13, n = 487) = 37.29, p < .001, GFI = .98, AGFI = .95, NNFI = .95, CFI = .98, RMSEA = .06$). Modelin son hali ve değişkenler arası ilişkiler Şekil 8'de verilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen χ^2 değeri anlamlı olmakla birlikte alan yazından kabul edilen 1:5 χ^2 serbestlik derecesinin altında olduğu görülmüştür.

Not: Şekilde gösterilmiş olan sayılar β katsayıları, parantez içinde yer alan sayıları ise t değerleridir.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Şekil 8. Çalışma l'de elde edilen son model

Tablo 15. Modeller arasındaki χ^2 farklılıklarının anlamlılığı

Model	χ^2	Serbestlik Derecesi	χ^2 Farkı	Serbestlik Derecesi Farkı	p
Önerilen	259	13			
1	263.52	17	4.52	4	0.34
2	80.79	15	182.73	2	0.00
3	75.03	15	5.76	0	-
4	37.05	13	37.98	2	0.00

Değişkenler arası ilişkiler incelendiğinde psikolojik kontrol ve dışsal kontrolün sonuç değişkenlerle ilişkisinde psikolojik tepkiselliğin aracı bir rol oynadığı ve davranışsal kontrolün davranıştan hoşnut olma ile ilişkisinde ise evlatlık inancının kısmi bir aracı rolü olduğu görülmüştür. Buna göre psikolojik kontrol ve dışsal kontrol ergenlerin psikolojik tepkiselliği üzerinden davranıştan hoşnut olma ve benlik değerinde düşüş ve depresif belirtilerde ise artışla ilişkilidir. Davranışsal kontrol ise yalnızca ergenin davranışlarından hoşnut olması ile pozitif yönde ilişkilirken bu ilişkide evlatlık inancı aracı bir rol oynamaktadır. Analiz sonucunda modelde evlatlık inancındaki varyansın % 2'sinin davranışsal kontrol, psikolojik tepkisellikteki varyansın % 18'inin psikolojik kontrol ve dışsal kontrol tarafından açıklandığı görülmüştür. Benlik değerindeki varyansın %10'unun, davranıştan hoşnut olmadaki varyansın %21'inin ve depresif belirtilerdeki varyansın %9'unun açıklandığı görülmüştür.

3.2. ÇALIŞMA II

Bu çalışma kapsamındaki analizlere geçmeden önce kontrol değişkenlerinden biri olan anne eğitimi bilgisi eksik olan 13 kişi analizden çıkarılmıştır. Değişkenler kayıp veriler için incelendiğinde yalnızca psikolojik tepkisellikte bir tane kayıp veri olduğu görülmüş ve bu kayıp veri psikolojik tepkisellik ortalaması ile doldurulmuştur.

Hatırlanacağı gibi bu çalışma, bir ders başarısızlığı durumunda gerçekleştirilen kontrolcü ebeveyn uygulamasının ergenlerin temel psikolojik ihtiyaçlarını ne kadar tatmin ettiği ve ne kadar engellediği; bunlarla ergenin motivasyonel düzenlemeleri ve daha fazla ve farklı ders çalışmaya olan niyetleri arasındaki ilişkilerde psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancının rolü incelenmekteydi. Belirtilen amaç doğrultusunda aşağıda, betimsel analizlerle başlamak üzere ilgili hipotezlere yanıt arayan analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

3.2.1. Temel İstatistiksel Varsayımların İncelenmesi ve Betimleyici İstatistikler

3.2.1.1. Temel İstatistiksel Varsayımlar

Bu kısımdaki değişkenlere ait betimleyici istatistikler Tablo 16'da verilmiştir. Buradan da görülebileceği gibi değişkenlerin basıklık ve çarpıklık değerleri çoğunlukla istendik düzeydedir.

Tablo 16. Çalışma II'de değişkenlere ait betimsel istatistikler

Değişkenler	Ort	SS	En az	En çok	Çarpıklık	Basıklık
1. Yaş	13.93	1.41	12.00	18.00	0.30	-0.82
2. Duyarlık-Destek	4.23	.84	1.00	5.00	-1.33	1.34
3. Evlatlık İnancı	5.20	.72	2.33	6.00	-1.25	1.51
4. Psikolojik Tepkisellik	2.44	.99	1.00	4.92	0.46	-0.69
5. İhtiyaç Tatmini	3.43	.88	1.08	5.00	-0.63	-0.07
6. İhtiyacın Engellenmesi	2.89	.81	1.17	5.00	0.22	-0.41
7. Kontrollü Düzenleme	3.76	.78	1.00	5.00	-1.00	1.34
8. Özerk Düzenleme	3.75	.86	1.13	5.00	-0.56	-0.22
9. Daha Fazla ve Farklı Çalışmaya Niyet	4.25	.89	1.00	5.00	-1.36	1.72

Ancak çarpıklık ile basıklık değerlerinin yanı sıra değişkenlere ait dağılımlar da incelendiğinde (Bkz. Ek 3 Şekil 13) duyarlık-destek, evlatlık inancı, ihtiyaç tatmini, kontrollü düzenleme, özerk düzenleme ve daha fazla ve farklı çalışmaya niyet değişkenlerinde Box-Cox dönüşümü gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. λ değerleri ve dönüşüm işlemine ilişkin detaylar Ek 3'te verilmiştir.

3.2.1.2. Değişkenler Arası İlişkiler

Psikolojik tepkiselliğin, ihtiyaç tatmini ile negatif ihtiyacın engellenmesi ile pozitif yönde ve anlamlı olarak ilişkili olduğu ayrıca özerk düzenleme ve daha fazla ve farklı çalışma niyetiyle de negatif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Evlatlık inancının ise ihtiyaç tatmini ile pozitif yönde anlamlı olarak ilişkili olduğu ancak ihtiyacın engellenmesi ile anlamlı olarak ilişkili olmadığı görülmektedir. Buna ek olarak evlatlık inancının, kontrollü ve özerk düzenleme ile ilişkisinin pozitif yönde

ve anlamlı olduğu görülmektedir. Son olarak evlatlık inancı, daha fazla ve farklı çalışma niyetiyle de pozitif yönde ilişkilidir (Bkz. Tablo 17).

Tablo 17. Çalışma II'ye ait değişkenler arası ilişkileri gösteren Pearson korelasyon katsayıları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Yaş	-							
2. Duyarlık Destek	-.22***	-						
3. Evlatlık İnancı	-.12*	.38***	-					
4. Psikolojik Tepkisellik	.19**	-.49***	-.29**	-				
5. İhtiyaç Tatmini	.11	.30***	.32***	-.21**	-			
6. İhtiyaçların Engellenmesi	-.05	-.27***	-.03	.40***	-.40***	-		
7. Kontrollü Düzenleme	-.05	.06	.34***	.05	.23***	.21**	-	
8. Özerk Düzenleme	-.10	.36***	.48***	-.38***	.52***	-.27***	.31***	-
9. Daha Fazla ve Farklı Çalışmaya Niyet	-.17**	.35***	.35***	-.32***	.27***	-.04	.31***	.56***

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

3.2.1.3. Cinsiyet ve Anne Eğitim Düzeyine Göre Gruplar Arası Farklılıklar

Çalışmada yer alan cinsiyet ve anne eğitim düzeyi değişkenlerinin çalışma değişkenleri üzerinde bir etkisinin olup olmadığı bağımsız gruplar için t test ve tek yönlü varyans analizi kullanılarak incelenmiştir.

Kız ve erkek ergenler arasında ihtiyaç tatmini ($t_{(250)} = -2.84$, $p < .05$, $\eta = .18$) ve daha fazla ve farklı çalışma niyeti ($t_{(250)} = 2.20$, $p < .05$, $\eta = .14$) açısından anlamlı farklılıkların bulunduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 18). Buna göre kızların, öyküdeki anne uygulamasından erkeklere göre daha fazla kontrol algıladıkları ve daha çok çalışacaklarını bildirdikleri ancak daha az ihtiyaç tatmini rapor ettikleri görülmüştür.

Tablo 18. Cinsiyete göre değişkenlere ait betimleyici istatistikler ve t test sonuçları

	Cinsiyet				$t_{(250)}$	η
	Kız (n = 142)		Erkek (n = 110)			
	Ort	SS	Ort	SS		
1. Yaş	13.89	1.40	13.99	1.42	-0.52	.03
2. Duyarlık-Destek	4.30	.82	4.13	.86	1.88	.12
3. Evlatlık İnancı	5.20	.70	5.21	.76	-0.46	.03
4. Psikolojik Tepkisellik	2.49	1.00	2.39	.96	0.78	.05
5. İhtiyaç Tatmini	3.27	.97	3.62	.70	-2.84**	.18
6. İhtiyacın Engellenmesi	2.92	.89	2.85	.69	0.70	.04
7. Kontrollü Düzenleme	3.75	.79	3.77	.77	-0.20	.01
8. Özerk Düzenleme	3.73	.91	3.78	.80	-0.32	.02
9. Fazla ve Farklı Çalışma Niyeti	4.34	.86	4.13	.91	2.20*	.14

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Lise altı, lise ve lise üstü eğitim düzeyine sahip annelerin çocukları arasında araştırma değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir (Bkz. Tablo 19). Analizin anlamlı çıkan sonuçlarında farklılığın kaynağını bulmak üzere varyansların homojenliği varsayımı sağlanamayan değişkenlerde Dunnett C, varsayımın sağlandığı durumlarda ise Tukey HSD testinden yararlanılmıştır. Analizler öncesinde değişkenlere ait varyansların gruplar arasında homojen olup olmadığı Levene testi ile incelenmiş yalnızca yaşta gruplar arasındaki varyansın homojen olmadığı görülmüştür. Bu değişkene ait Welch F istatistiği de rapor edilmiştir. Analiz sonucunda yaş ($Welch F_{(2, 127.26)} = 11.77, p < .05, \eta^2 = .06$), ihtiyaç tatmini ($F_{(2, 249)} = 7.12, p < .05, \eta^2 = .02$), ihtiyaç engellenmesi ($F_{(2, 249)} = 4.10, p < .05, \eta^2 = .03$) ve özerk düzenleme ($F_{(2, 249)} = 7.21, p < .06, \eta^2 = .01$) değişkenlerinde gruplar arası anlamlı farklılıklar olduğu ancak etki büyüklüklerinin yaş ve özerk düzenleme hariç düşük olduğu görülmüştür. Yaşın ve özerk düzenlemenin etki büyüklüğünün orta düzeyde olduğu söylenebilir. Buna göre görece daha küçük yaşlardaki çocukların annelerinin eğitim düzeyi daha yüksektir. Lise altı eğitim düzeyinden annelerin çocukları, lise üstü eğitim düzeyine sahip annelerin çocuklarından ihtiyaç tatminini daha fazla, ihtiyacın engellenmesini ise daha az bildirmişlerdir. Son olarak bu çocuklar, diğer iki gruba göre kontrolcü bir ebeveyn uygulaması karşısında daha çok özerk düzenleme bildirmişlerdir.

Tablo 19. Anne eğitim düzeyine göre değişkenlere ait betimleyici istatistikler ve ANOVA sonuçları

	Anne Eğitimi						$F_{(2, 249)}$	η^2	Gruplar Arası Anlamlı Farklılıklar
	Lise Altı ($n = 141$)		Lise ($n = 62$)		Lise Üstü ($n = 49$)				
	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS			
1. Yaş ¹	14.19	1.51	13.89	1.26	13.26	1.02	8.51***	.06	1-3, 2-3 [†]
2. Duyarlık-Destek	4.17	.87	4.23	.82	4.38	.74	1.26	.01	-
3. Evlatlık İnancı	5.26	.72	5.09	.74	5.20	.71	1.57	.01	-
4. Psikolojik Tepkisellik	2.36	.91	2.57	1.09	2.51	1.02	1.15	.01	-
5. İhtiyaç Tatmini	3.61	.80	3.17	.94	3.23	.89	7.12**	.05	1-2, 1-3 [◊]
6. İhtiyaç Eng.	2.76	.81	3.01	.81	3.09	.73	4.10*	.03	1-3 [◊]
7. Kontrollü Düz.	3.80	.71	3.66	.84	3.76	.88	0.53	.004	-
8. Özerk Düz.	3.93	.81	3.51	.92	3.56	.85	7.21**	.06	1-2, 1-3 [◊]
9. Fazla ve Farklı Çalışmaya Niyeti	4.24	.90	4.30	.92	4.21	.82	0.33	.003	-

¹ Welch $F_{(2, 127.26)} = 11.77^{***}$, [†] Dunnett C testi sonucu, [◊] Tukey HSD testi sonucu.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

3.2.2. Psikolojik Tepkisellik ve Evlatlık İnancına Ait Kümeleme Analizi Sonuçları ve Kümeler Arası Farklılıklar

Çalışmanın bu kısmında kullanılan örneklem ilk çalışmanın bir alt örneklemini olmasına rağmen bu alt örneklemin psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı açısından benzeri kümelerin elde edilip edilmediği kümeleme analizi tekrarlanarak incelenmiştir. Bulgular benzeri kümelerin elde edildiğini göstermektedir. Kümeleme analizine ait detaylara Ek 4'ten ulaşılabilir. Bu nedenle bu kısımda ergenlerin tepkisellik ve evlatlık inançları puanlarına göre oluşturulan kümeler için sadece bu çalışmaya ait değişkenlerin sonuçları verilmiştir.

Çalışmanın bu bölümündeki değişkenlerde kümeler arasında fark olup olmadığı cinsiyet, yaş, anne eğitim düzeyi ve anneden algılanan duyarlık-destek kontrol edilerek tek yönlü kovaryans analizi (ANCOVA) ile incelenmiştir (bkz. Tablo 20). Öncelikli olarak Levene testi sonuçları incelendiğinde yalnızca daha fazla ve farklı çalışma değişkeninde varyansların homojen dağılmadığı görülmüştür. İhtiyaç tatmininde gruplar arasında düşük bir etki büyüklüğü olan anlamlı fark

bulunmakla birlikte ($F_{(3, 248)} = 3.77, p < .05, \eta^2 = .04$) düzeltilmiş marjinal ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. İhtiyaç engellenmesinde kümeler arasında anlamlı farklılıklar elde edilmiştir ($F_{(3, 248)} = 7.87, p < .05, \eta^2 = .09$). Düzeltilmiş marjinal ortalamalar arasındaki farklar incelendiğinde psikolojik tepkiselliği yüksek olan kümelerin daha fazla engellenme rapor ettikleri görülmüştür. Kontrollü düzenleme için yapılan analiz sonucunda da kümeler arasında etki büyüklüğü yüksek olan anlamlı farklılıklar elde edilmiştir ($F_{(3, 248)} = 11.61, p < .05, \eta^2 = .12$). Buna göre evlatlık inancı yüksek olan gruplar en yüksek kontrollü düzenlemeyi rapor etmiştir.

Benzeri şekilde özerk düzenleme değişkeninde de kümeler arasında etki büyüklüğü yüksek olan anlamlı farklılıklar elde edilmiştir ($F_{(3, 248)} = 16.69, p < .05, \eta^2 = .17$). Kümeler arasındaki farklılıklar en yüksek özerk düzenlemenin psikolojik tepkiselliği en düşük olan ve evlatlık inancı en yüksek olan ikinci kümedeki katılımcılar tarafından rapor edildiği, yine evlatlık inancı yüksek olan dördüncü kümedeki katılımcıların da birinci ve üçüncü kümeye göre daha yüksek özerk düzenleme rapor ettiği görülmüştür. Son olarak daha fazla ve farklı çalışmaya niyet değişkeninde de kümeler arasında orta düzeyde etki büyüklüğü olan anlamlı farklılıklar elde edilmiştir ($F_{(3, 248)} = 6.56, p < .05, \eta^2 = .08$). Düzeltilmiş marjinal ortalamalar arasındaki farklar birinci kümedeki katılımcıların fazla ve farklı çalışmaya niyetinin en az, ikinci kümedekilerin ise en çok olduğu göstermektedir. Buna göre kontrolcü bir ebeveyn uygulaması karşısında psikolojik tepkiselliği yüksek, evlatlık inancı düşük olan ergenlerin daha fazla ve farklı çalışma niyeti en az, tepkiselliği en düşük evlatlık inancı en yüksek olan ergenlerin ise en yüksektir.

Tablo 20. Kümelere göre değişkenlere ait betimleyici istatistikler ve ANCOVA sonuçları

Değişkenler	Kümelere								$F_{(3, 248)}$	η^2	Grup Farklılıkları (Düzeltilmiş Ort. Göre)
	1 (n = 44)		2 (n = 85)		3 (n = 68)		4 (n = 55)				
	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS			
İhtiyaç Tat.	2.98	.92	3.69	.83	3.30	.79	3.53	.87	3.77*	.04	-
İhtiyaç Eng.	3.21	.82	2.65	.79	2.66	.71	3.27	.71	7.87***	.09	1-3, 2-4, 3-4
Kontrollü Düz.	3.42	.89	3.89	.61	3.51	.85	4.15	.61	11.61***	.12	1-2, 1-4, 2-3, 3-4
Özerk Düz.	3.07	.86	4.29	.62	3.52	.84	3.76	.71	16.69***	.17	1-2, 1-4, 2-3, 2-4
Fazla Çalışmaya Niyet	3.68	1.08	4.64	.52	4.09	.92	4.29	.85	6.56***	.08	1-2, 1-4, 2-3

Not: Cinsiyet, yaş, anne eğitim düzeyi ve annenin duyarlılık-desteği kontrol edilmiştir.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

3.2.3. Kontrolcü Ebeveyn Öyküsüne Maruz Kalan Ergenin Psikolojik Tepkisellik ve Evlatlık İnancı Düzeyinin Daha Fazla Ders Çalışmaya Olan Niyetiyle İlişkisinde Temel Psikolojik İhtiyaçların ve Motivasyonel Düzenlemenin Aracı Rolü

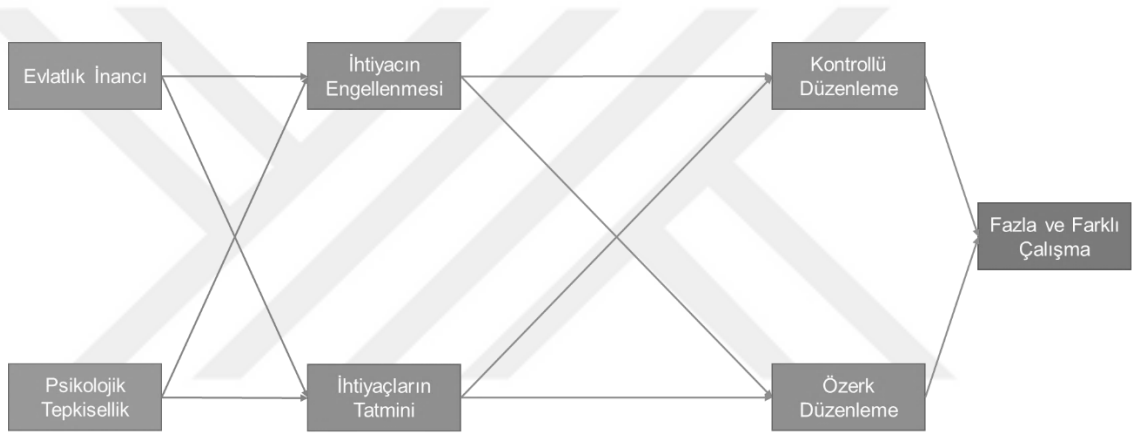
Çalışmanın bu kısmında akademik alandaki ebeveyn kontrolü ile karşılaşmaları durumunda ergenlerin sahip oldukları özelliklerin motivasyonel süreçler üzerinden ergenin ders çalışmaya dönük tutumu ile ilişkili olup olmadığının incelenmesi amacıyla bir model sınanmıştır.

Analize geçilmeden önce cinsiyet, yaş, anne eğitim düzeyi ve anneden algılanan duyarlılık-destek kontrol edilerek çalışma değişkenleri arasındaki ilişkilerin kısmi korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Analizler bu korelasyon matrisi ile gerçekleştirilmiştir (bkz. Tablo 21). Ardından önerilen model (bkz. Şekil 9) test edilmiş ve analiz sonucunda paket programın önerdiği düzenlemeler gerçekleştirilerek model son haline getirilmiştir. Modelde gerçekleştirilen her bir düzenleme sonrası değişim χ^2 farklılık testi ile incelenmiştir (bkz. Tablo 22). Modelin uyum iyiliği χ^2 , RMSEA, CFI, NNFI, AGFI ve GFI değerleri üzerinden incelenmiştir.

Tablo 21. Değişkenler arası kısmi ve sıfır sıralı korelasyonlar

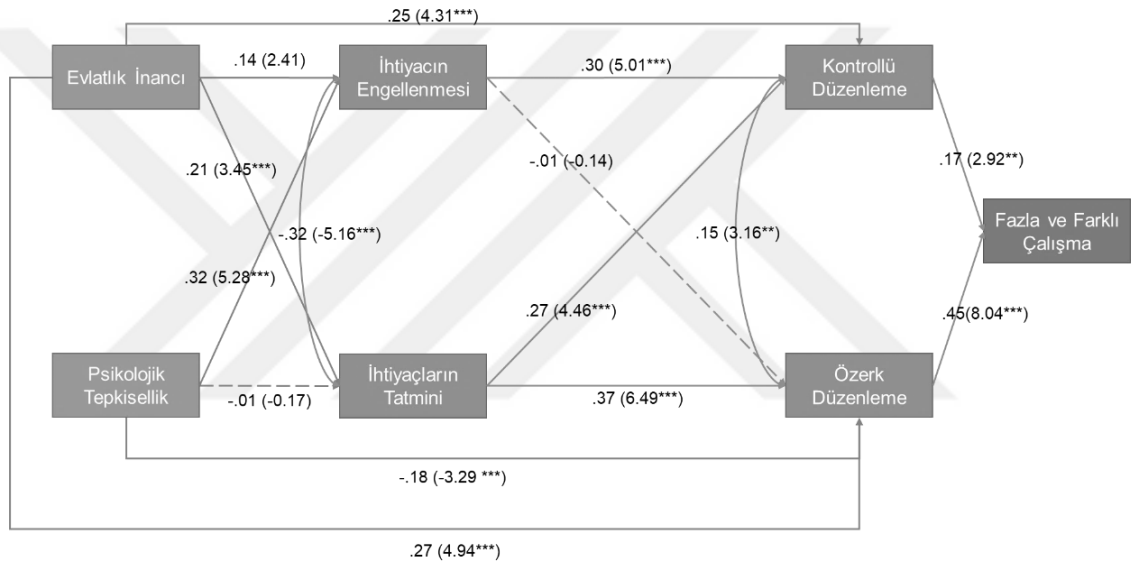
Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1. Psikolojik Tepkisellik	-	-.29***	-.21**	.40***	.06	-.38***	-.31***
2. Evlatlık İnancı	-.09	-	.32***	-.03	.34***	.48***	.35***
3. İhtiyaç Tat.	-.03	.21**	-	-.40***	.23***	.52***	.27***
4. İhtiyaç Eng.	.30***	.12	-.30***	-	.21**	-.27***	-.04
5. Kontrollü Düz.	.12	.34***	.24**	.25***	-	.31***	.31***
6. Özerk Düz.	-.21**	.37***	.44***	-.14*	.31***	-	.56***
7. Çalışmaya Niyet	-.17*	.25***	.22***	.06	.31***	.51***	-

Not: Tablonun alt yarısı kısmi korelasyon katsayılarını (cinsiyet, yaş, anne eğitim düzeyi ve anneden algılanan duyarlılık-destek kontrol edilmiştir), üst yarısı (gri alan) ise sıfır sıralı korelasyonları içermektedir. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Şekil 9. Çalışma II'de önerilen model

Şekil 9'da gösterilen model analize girildiğinde modelin uyum iyiliği değerlerinin yeterli olmadığı görülmüştür ($\chi^2_{(10, n=252)} = 107.31, p < .001, GFI = .89, AGFI = .70, NNFI = .42, CFI = .72, RMSEA = .20$). Düzenleme indeksindeki öneriler çerçevesinde modelde ihtiyacın engellenmesi ile tatmini ve kontrollü ve özerk düzenlemenin hataları arasındaki ilişki serbest bırakılarak yeni model sınanmıştır. Bir önceki model ile yeni modelin ki kare farklılık testi sonucunda yeni modelde gerçekleştirilen düzenlemelerin modelin ki kare değerine yaptığı katkının anlamlı olduğu görülmüştür ($p < .001$). Yeni modelin uyum değerlerinin daha iyi olduğu ancak modelin, yine de veriye yeterince uyum göstermediği görülmüştür ($\chi^2_{(8, n=252)} = 55.15, p < .001, GFI = .94, AGFI = .79, NNFI = .62,$

CFI = .86, RMSEA = .15). Bu modeldeki düzenleme indekslerinin önerileri incelenerek evlatlık inancından özerk düzenlemeye ve kontrollü düzenlemeye psikolojik tepkisellikten ise yalnızca özerk düzenlemeye doğrudan birer yolun eklenerek analizin tekrarlanmasına karar verilmiştir. Son model ile bir önceki model arasında χ^2 ve serbestlik derecelerindeki değişimin anlamlı olduğu görülmüştür. Şekil 10'da gösterilmiş olan son modelde χ^2 değerinin anlamsız olduğu ayrıca uyum iyiliği değerlerinin de oldukça iyi bir uyuma işaret ettiği bulunmuştur ($\chi^2 (5, n = 252) = 9.99, p > .05, GFI = .99, AGFI = .94, NNFI = .94, CFI = .99, RMSEA = .06$).

Not: Şekilde gösterilmiş olan sayılar β katsayıları, parantez içinde yer alan sayıları ise t değerleridir.
* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Şekil 10. Çalışma II'de elde edilen son model

Tablo 22. Modeller arasındaki χ^2 farklılıklarının anlamlılığı

Model	χ^2	Serbestlik Derecesi	χ^2 Farkı	Serbestlik Derecesi Farkı	p
Önerilen	107.31	10			
1	55.15	8	52.16	2	0.00
2	9.99	6	45.16	2	0.00

Modelde elde edilen ilişkiler incelendiğinde ihtiyacın engellenmesindeki varyansın % 11'inin evlatlık inancı ve psikolojik tepkisellik tarafından açıklandığı görülmektedir. Ancak modelde evlatlık inancının ihtiyacın engellenmesi ile olan pozitif yöndeki anlamlı ilişkisinin sıfır sıralı korelasyonlarda elde edilen negatif yönde ve anlamsız ilişki ile ters olması nedeniyle bu ilişkinin anlamsız kabul edilmesi ihtiyacın engellenmesindeki varyansın %9'unun psikolojik tepkisellik tarafından açıklandığının kabul edilmesi daha doğru olacaktır. İhtiyaçların tatmin edilmesine baktığımızda ise varyansın %5'inin evlatlık inancı tarafından açıklandığı görülmektedir. Kontrollü düzenlemede ise evlatlık inancı, ihtiyacın engellenmesi ve ihtiyacın tatmin edilmesinin etkisinin olduğu ve bu üç değişkenin varyansın %22'sini açıkladığı görülmüştür. Özerk düzenlemedeki varyansın %30'u ise evlatlık inancı, psikolojik tepkisellik ve ihtiyaç tatmini tarafından açıklanmaktadır. Son olarak her iki motivasyonel düzenleme türü de birlikte daha fazla ve farklı çalışmaya niyetteki varyansın % 28'ini açıklamaktadır.

Tüm model değerlendirildiğinde kontrolcü bir ebeveyn tepkisi karşısında ergenin psikolojik tepkiselliği arttıkça temel ihtiyaçlarının engellendiği algısı ve bu yolla kontrollü düzenleme de artmakta; özerk düzenleme ise doğrudan azalmaktadır. Evlatlık inancı ise hem doğrudan hem de ihtiyaç tatmini üzerinden benliğin düzenlenmesiyle ilişkilidir. Kontrolcü ebeveyn tepkisi karşısında ergenlerin evlatlık inancı arttıkça ihtiyaç tatminleri de artmakta ve (kontrolcü tepkiye rağmen) daha fazla özerk düzenleme bildirmektedirler. Evlatlık inancı aynı zamanda kontrollü düzenleme ile de pozitif yönde anlamlı olarak ilişkilidir. Son olarak her iki düzenleme türü de daha fazla ve farklı çalışmaya niyetle pozitif yönde ilişkiliyken özerk düzenleme için bu ilişkinin daha yüksek olduğu ve tek başına ergenin çalışma niyetindeki varyansın %20'sini açıkladığı görülmektedir.

4. BÖLÜM

TARTIŞMA

Bu çalışmanın temel amacı ebeveyn kontrolünün ergenin psikososyal işlevselliği üzerindeki olası etkisinde ergene ait iki özelliğin, psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancının, rolünü incelemektir. Bu iki bireysel özelliğin ebeveyn kontrolü ve ergenin işlevselliğiyle çoklu bağlantıları, iki ayrı çalışmada irdelenmiştir. Bunlardan ilkinde, sözü edilen özelliklerin, anneden algılanan farklı kontrol türleriyle ve ergenin psikososyal işlevselliğinin farklı göstergeleriyle ilişkileri, ikinci çalışmada ise hipotetik bir akademik başarısızlık durumu karşısında annenin kontrolcü tepkisinin ergenin ders çalışma tutumuna etkisindeki rolleri KBK çerçevesinde incelenmiştir.

Psikolojik tepkiselliğin sosyal psikoloji alanyazınında 1966'lara kadar geriye gittiği, evlatlık inancının ise kavram olarak neredeyse Çin'in tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. Ancak her iki kavram da ergenlik ve ebeveynlik alanyazınında çok kısa bir süredir ele alınmakta olduğu için ergenin demografik özellikleriyle (yaş, cinsiyet ve anne eğitim düzeyi gibi) ilişkilerine ait bilgiler de dahil olmak üzere alanyazın bilgisi çok sınırlıdır. Alanyazındaki boşluğu doldurmak üzere bu bölümde, öncelikle temel betimleyici istatistiklere ilişkin tartışmalara yer verilmiştir. Daha sonra sırayla I. ve II. çalışma kapsamında elde edilen bulguların tartışılmasına yer verilmiştir.

4.1. PSİKOLOJİK TEPKİSELLİK VE EVLATLIK İNANCINA DAİR TEMEL BETİMLEYİCİ BULGULAR VE DEĞİŞKENLER ARASI İLİŞKİLERİN TARTIŞILMASI

Araştırmada betimleyici değişkenlere ait hipotezler geliştirilmemiştir. Ancak psikolojik tepkiselliğin ergenin özerklik gelişimi ile paralel olarak artacağı varsayımından (Brehm ve Brehm, 1981) yola çıkarak ve alanyazında elde edilmiş önceki bulgular çerçevesinde (Missotten ve ark., 2017; Van Petegem ve

ark., 2015; Woller ve ark., 2007) yaş ile pozitif bir ilişki göstermesini beklemek yanlış olmayacaktır. Öte yandan, evlatlık inancı alanyazınında kuşakları kapsayacak kadar geniş bir yaş aralığı söz konusu olduğunda yaş arttıkça evlatlık inancının arttığı gösterilmekle birlikte (Ho,1993, akt. Ho, 1996) bu fark yaştan çok kuşaklar arası farktan kaynaklanmaktadır. Nitekim ülkemizde gerçekleştirilen TAYA çalışmasının bulguları incelendiğinde de katılımcıların yaşı ilerledikçe evlatlık inancına yakın olan ifadelere daha yüksek oranlarda katıldıkları görülmüştür. Ergenlerle yapılan çalışmalar incelendiğinde (Hui ve ark., 2011; Leung ve ark., 2010) ise yaş arttıkça ergenlerin daha düşük evlatlık inancı bildirdikleri görülmüştür. Bu bulguların yanı sıra evlatlık inancının ebeveynin otoritesine itaat gibi ergenin yaşla birlikte gelişen özerkliğine ters düşen boyutları nedeniyle evlatlık inancı ile yaş arasında negatif yönde bir ilişki beklemek uygun olacaktır. Nitekim değişkenler arası ilişkiler incelendiğinde alanyazınla tutarlı bir şekilde yaşla birlikte psikolojik tepkiselliğin arttığı; evlatlık inancının ise azaldığı görülmüştür.

Diğer bir demografik değişken olan cinsiyet ile ilişkileri açısından da psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı karşılaştırılmıştır. Toplumsal cinsiyet rolleri gereği erkeklerden daha bağımsız olmaları kadınlardan ise daha uyumlu ve itaatkâr olmaları beklenmektedir (Noller, 1978). Önceki alanyazından ve toplumsal cinsiyet rollerinden yola çıkarak psikolojik tepkisellikte erkeklerin, evlatlık inancında kızların daha yüksek ortalamalarının olması beklenebilir. Nitekim Dowd (1999, akt. Dowd ve ark., 2001) pek çok çalışmada erkeklerin daha çok tepkisellik gösterdiğini belirtmiştir. Van Petegem ve arkadaşları (2015) tarafından ergenlik döneminde gerçekleştirilen bir çalışmada erkeklerin kızlara göre anlamlı olarak daha fazla psikolojik tepkisellik bildirdikleri belirtilmiştir. Misotten ve arkadaşları da (2017), boylamsal olarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında erkek ergenlerin psikolojik tepkiselliği anlamlı olarak daha yüksek rapor ettiğini bulmuştur. Bu bulgulara rağmen psikolojik tepkisellik kuramı, tepkiselliğin evrensel olduğunu ve her iki cinsiyette de görülmesi gerektiğini belirtmektedir (Brehm ve Brehm, 1981). Farklı yaş gruplarından yetişkinlerle yapılan bir çalışmada psikolojik tepkisellikte cinsiyet açısından

anlamli bir farklılık elde edilmemiştir (Hong ve ark., 1994). Bu çalışmada da psikolojik tepkisellik kuramının varsayımlarına uygun olarak kız ve erkek ergenler arasında anlamlı bir cinsiyet farkına rastlanmamıştır.

Evlalık inancında görülebilecek cinsiyet farklılıklarına dair ise önceki çalışmaların bulguları net bir sonuç vermemektedir. Farklı kuşaklardan bireylerle yapılan bir çalışmada, evlatlık inancının kadınlarda daha yüksek olduğu (Ho,1993, akt. Ho, 1996) bildirilmektedir. Ergenlerle yapılan bir çalışmada Leung ve arkadaşları (2010) kızlarda evlatlık inancının daha yüksek olduğunu bulmuşken başka bir çalışmada Hui ve arkadaşları (2011) cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık elde etmemiştir. Yeh ve Bedford (2004), Çinli ergenlerde yetkili evlatlık inancının cinsiyet eşitliği, otoriter evlatlık inancının ise erkek egemen bakış açısıyla ilişkili olduğunu bulmuştur. Bu çalışmanın bulguları, evlatlık inancı açısından da cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Ho (1993, akt. Ho, 1996) Batı kültürüne maruz kalmanın evlatlık inancının etkilerini azalttığını göstermektedir. Türkiye'nin Çin'e göre Batı etkisine daha uzun süredir açık olan bir kültür olması ve örneklemin kentli olması da evlatlık inancında cinsiyet farkı gözlenmemesini açıklayabilir.

Anne eğitim düzeyi açısından gruplar arası farklılıklar incelendiğinde eğitim düzeyi yüksek olan annelerin çocuklarının anlamlı olarak yaşları daha küçüktür. Türkiye'nin nüfus yapısını temsil eden bir örnekleme 2013 yılında gerçekleştirilen Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014) eğitim düzeyi ile kadınların ilk doğum yaşı arasında pozitif bir ilişki olduğunu bildirmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça kadınlar daha geç çocuk sahibi olmaktadır. Türkiye'deki anne ve çocuklarının yaşları arasındaki ilişkinin bu çalışmadan elde edilen bulgulara da yansımış olduğu söylenebilir. Özellikle lise altı eğitim almış annelerin çocukları ile lise mezunu annelerin çocukları arasında psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı açısından anlamlı farklılıklar vardır. Bulgular düşük eğitim düzeyinden annelerin çocuklarının daha az tepkisellik daha çok evlatlık inancı bildirdiklerini göstermektedir. Evlatlık inancı ile bireyin eğitim düzeyi arasında negatif ilişki olduğu bilinmektedir (Ho,1993, akt. Ho, 1996). TNSA, en düşük hane halkı refah

düzeyinin düşük eğitilmiş annelerde görüldüğü bulunmuştur (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014). Bu nedenle bu çalışmadaki düşük eğitim seviyesinden annelerin düşük sosyal sınıflardan olmaları daha olasıdır. Nitekim Kohn (1969, akt. Kağıtçıbaşı, 2012) alt sınıflardan ebeveynlerin, çocuklarını, kendi sınıflarından insanların mesleklerinin gereklerine uygun biçimde sosyalleştirdiklerini belirtmektedir. Alt sınıf mesleklerde itaat gerekli olduğundan ebeveynler, çocuklarının itaatkâr ve uyumlu olmasını isterken orta sınıf ebeveynler, çocuklarının özerkliklerine önem vermektedirler. Bu çalışmada anne eğitimi açısından elde edilen farkın kaynağı da aslında bu sosyoekonomik düzey farkı olabilir. Alt SED'den anneler çocuklarını daha çok itaat etmeleri yönünde sosyalleştirdikleri için bu gruptan ergenler, daha az psikolojik tepkisellik ve daha çok evlatlık inancı bildirmiş olabilirler.

4.2. ÇALIŞMA I

4.2.1. Kümeleme Analizi Sonuçları ve Küme Farklılıkları

Daha önce de belirtildiği üzere psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı özellikle kontrol ya da özerklikle ilişkileri dikkate alındığında birbirlerine zıt kavramlar olarak değerlendirilebilir. Ancak psikolojik tepkisellik bireye özgü daha genel bir eğilim olarak tanımlanırken evlatlık inancı, ebeveynin ve toplumun sosyalleştirme uygulamaları ile kazanılmaktadır. Nitekim farklı kültürlerde yapılan çalışmalar özerkliğin temel bir insan ihtiyacı olduğu konusunda tutarlı sonuçlar vermektedir (B. Chen ve ark., 2015; B. Chen, Vansteenkiste, Beyers, Soenens ve Van Petegem, 2013; Chirkov ve Ryan, 2001; Chirkov ve ark., 2003; Imamoğlu, 1987, 1998; Kağıtçıbaşı, 2012). Bu durumda özerkliğin tehdit edilmesi halinde her insanının özerkliğini yeniden restore etmek adına psikolojik tepkisellik kuramında belirtilen şekilde davranması beklenir. Ancak kuramda belirtildiği gibi bireyler, her durumda, özerkliklerini yeniden restore etmek için karşıt gelme davranışını sergilemez. Bu noktada özgürlüğü kısıtlayan kişinin sosyal etki gücünün önemli bir rolü vardır. Bilindiği gibi ebeveynler, çocukları üzerinde oldukça büyük bir sosyal etki gücüne sahiptir (Brehm ve Brehm, 1981).

Bu çalışmada, evlatlık inancı, ergenin gözünde ebeveynlerinin sosyal etki gücünü göstermektedir. Evlatlık inancı yüksek bir ergen ebeveynlerine daha çok itaat etmesi gerektiğine inandığından ebeveynin kontrol girişimleri karşısında daha az tepkisel davranıyor olabilir. Bu iki kavramın bireylerde birbirlerine göre farklı düzeylerde bulunması, ergenin uyumunda farklılaşmalara yol açabilir. Bu konuya açıklık getirmek üzere gerçekleştirilen kümeleme analizi sonuçları her iki çalışmada da benzeri kümelerin elde edildiğini göstermektedir.

Analiz sonuçları incelendiğinde örneklemin, dört kümeye ayrıştığı görülmüştür: Psikolojik tepkiselliğin ortalamadan düşük, evlatlık inancının ortalamadan yüksek olduğu küme (evlatlık inancının baskın olduğu küme), her iki değişkenin de ortalamadan yüksek olduğu küme, her ikisinin de ortalamadan düşük olduğu küme ve son olarak psikolojik tepkiselliğin ortalamadan yüksek evlatlık inancının düşük olduğu küme (psikolojik tepkiselliğin baskın olduğu küme). Bu kümelerin özellikleri incelendiğinde özellikle birinci ve dördüncü kümelerin birbirlerinin tersi niteliklere sahip olduğu görülmektedir. Kümeler arasında cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak anne eğitim düzeyi açısından incelendiğinde psikolojik tepkiselliğin baskın olduğu kümede anne eğitim düzeyi lise ve lise üstü olan ergen sayısının, beklenenden daha fazla; anne eğitim düzeyi lise altı olan ergenlerin ise daha az olduğu görülmektedir. Bu bulgu Kohn'un (1969, akt. Kağıtçıbaşı, 2012) az önce bahsedilen varsayımlarını hatırlatmaktadır. Ayrıca evlatlık inancının baskın olduğu kümenin yaş ortalaması tepkiselliğin baskın olduğu kümeye göre anlamlı olarak düşüktür. Bu bulgu yaşın evlatlık inancı ile negatif, psikolojik tepkisellik ile pozitif yönde ilişkili olduğunu gösteren korelasyon sonuçları ile tutarlılık göstermektedir. Annenin duyarlılık-desteği açısından da anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Buna göre yalnızca her ikisi de ortalamadan yüksek olan ve her ikisi de ortalamadan düşük olan gruplar arasında fark bulunmamıştır. Genel olarak incelendiğinde psikolojik tepkiselliğin düşük olduğu gruplarda duyarlılık-destek ortalamaları en yüksektir. Brehm ve Brehm (1981) psikolojik tepkiselliğin en önemli bedellerinden birisinin kişilerarası ilişkileri bozma olasılığı olduğunu belirtmiştir. Her ne kadar bu çalışmada ilişkiler boylamsal olarak incelenmediğinden farka neden olan

sürecin annenin uygulamalarından mı yoksa ergenin psikolojik tepkiselliğinden mi kaynaklandığını söyleyemesek de bu bulgu, psikolojik tepkisellik ve anne çocuk ilişkisi açısından Brehm ve Brehm'in (1981) varsayımlarının doğru olabileceğine işaret etmektedir.

Evlatlık inancının yüksek olduğu birinci ve ikinci kümede ergenlerin davranışsal kontrol algısının, evlatlık inancı ve psikolojik tepkiselliğin düşük olduğu kümeden anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülürken; psikolojik tepkiselliğin yüksek olduğu kümelerde düşük olduğu kümelere göre psikolojik ve dışsal kontrol algısının anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. Brehm ve Brehm (1981) psikolojik tepkisellik kavramını açıklarken bireyin özgürlüğüne dönük açık tehditlerin daha çok psikolojik tepkisellik yaratacağını belirtmiştir. Psikolojik kontrol ve dışsal kontrol ergenin benliğine doğrudan müdahale eden uygulamalar olmaları nedeniyle psikolojik tepkiselliği daha yüksek bildiren kümelerin bu tür müdahaleci ebeveyn kontrolü ortalamalarının da yüksek olması açıklanabilir bir bulgudur. Yakından incelendiğinde tepkiselliğin düşük evlatlık inancının yüksek olduğu küme ve her ikisinin de yüksek olduğu küme arasında psikolojik tepkisellik açısından fark olmasına rağmen davranışsal kontrolde fark olmaması daha önce belirtilen koşullu özgürlük algısıyla ilişkili olabilir. Birey bir durumda koşullu özgürlüğe sahip olduğunu düşündüğünde o koşulun gereklerini yerine getirdiği sürece özgürlüğünü elde etmiş olur; fakat koşulları yerine getirmesine rağmen özgürlüğü elde edemediği zaman tepkisel davranır (Brehm ve Brehm, 1981). Davranışsal kontrol, ebeveynin ergenden beklentilerini ve bunların açıkça konuşulmasını (Soenens ve ark., 2006b) içerdiği için ergenlerde koşullu özgürlük algısı yaratıyor ve bu nedenle tepkiselliği tetiklemiyor olabilir. Diğer bir olasılık ise davranışsal kontrolün benliği hedefleyen bir müdahale olmaması nedeniyle ergende yeterince tehdit algısı yaratmaması olabilir. Buna ek olarak Brehm ve Brehm (1981) psikolojik tepkiselliğin ortaya çıkmasında kontrol uygulayan öznenin sosyal etki gücünün öneminden de bahsetmiştir. Bu kümelerde evlatlık inancının yüksek olması kontrol uygulayan ebeveynin sosyal etki gücünün daha yüksek algılanması nedeniyle davranışsal kontrolün yeterince tehdit algısı yaratmıyor olması ihtimalini artırmaktadır.

Hatırlanacağı üzere alanyazında, benliği tehdit etmeyen ebeveyn kontrol uygulamalarının kontrol olarak adlandırılıp adlandırılmayacağına ilişkin bir tartışma yürütülmektedir (Baumrind ve ark., 2010; R. D. Conger, 2009; Grolnick ve Pomerantz, 2009). Bu çalışmada cinsiyet, yaş, anne eğitimi ve annenin duyarlık desteği kontrol edildikten sonra psikolojik tepkiselliğin en yüksek evlatlık inancının en düşük olduğu küme ile diğer kümeler arasında psikolojik ve dışsal kontrol açısından fark varken davranışsal kontrol açısından anlamlı bir farklılığın elde edilememiş olması da bu tartışmaya katkı sunabilir. Söz konusu kümedeki ergenlerin özerkliklerine yönelik tehditlere karşı hassasiyetleri en yüksek olan ergenler olması beklenmektedir. Bu nedenle eğer davranışsal kontrol özerkliklerine dönük düşük de olsa bir tehdit algısı yaratmış olsaydı psikolojik ve dışsal kontrol gibi onun da bu grupta diğer gruplara göre anlamlı olarak daha düşük olması gerekirdi. Bu açıdan davranışsal kontrolün ergenlerin özerkliğini tehdit etmeyen bir ebeveyn uygulaması olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Ancak bu noktada dikkat çekilmesi gereken diğer bir nokta daha önce vurgulanmış olan ergen ve ebeveyn arasındaki iki yönlü ilişkilidir (Bates ve Pettit, 2015). Maalesef bu çalışmanın yapısı bu kümelerdeki ergenlerin annelerinin geçmişten bugüne çocuklarının özerkliklerine dönük müdahalelerini kapsamadığı için annelerin aşırı kontrolcü tutumlarının mı bu çocukların tepkisel olmasına neden olduğunu yoksa tepkisel olmalarının mı anne kontrolünü yüksek algılamalarına neden olduğunu belirlememiz mümkün değildir.

Bulgular, psikososyal işlevsellik değişkenleri açısından incelenecek olursa araştırma hipotezlerinde öngörüldüğü gibi en yüksek işlevsellik ortalamaları evlatlık inancının baskın olduğu kümede; en düşük işlevsellik ortalamaları ise tepkiselliğin baskın olduğu kümede gözlenmiştir. Daha yakından incelendiğinde, benlik değerinin yüksek olduğu kümelerin psikolojik tepkiselliği düşük kümeler olduğu görülmektedir. Psikolojik tepkisellik, kendisine uygulanan kontrole dayatılanın tam tersini yapmayı içerdiği için aslında tepkisel bireylerin kendini gerçekleştiremediği ve dışsal bir kontrol odağının söylediğinin tersini yaparak dışsal bir kaynağın etkisi ile harekete geçtiği belirtilmektedir (Van Petegem ve ark., 2015). Bu açıdan bakıldığında tepkiselliği düşük bireylerin kendilerini daha

özerk bir şekilde düzenlemeleri sebebiyle de benlik değerlerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu durumu destekleyecek şekilde psikolojik tepkiselliğin en yüksek olduğu kümede davranışlarından hoşnut olma en düşük düzeydeyken tepkiselliğin en düşük olduğu küme de bu uyum göstergesi en yüksek düzeydedir. Depresif belirtiler açısından incelendiğinde de psikolojik tepkiselliğin düşük olduğu kümelerde benzeri sonuçlar elde edilmiştir. Alanyazında da genel olarak psikolojik tepkiselliğin psikososyal işlevselliği bozduğu görülmektedir (Dowd ve Wallbrown, 1993; Dowd ve ark., 1994; Van Petegem ve ark., 2015). Ancak psikolojik tepkiselliğin düşük olmasının yanı sıra evlatlık inancının yüksek olduğu bireylerde psikososyal işlevselliğin en yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Bu ergenler tepkisel bir şekilde davranıp kendi benliklerine uygun olmayan, olumsuz davranışlar sergilemedikleri için daha iyi uyum gösteriyor olabilirler. Kümeler arasındaki farklılıklar değerlendirildiğinde, kültürümüzde evlatlık inancının, ergenin psikososyal işlevselliğini destekleyici bir rolü olduğu söylenebilir.

4.2.2. Ebeveyn Kontrolünün Ergenin Psikososyal İşlevselliği ile İlişkisinde Psikolojik Tepkisellik ve Evlatlık İnancının Düzenleyici Rolü

Psikolojik tepkiselliği bireylere ait bir özellik ya da eğilim olarak gören çalışmalar bu eğilimin tehdidin kaynağı ile etkileşimini de incelemiştir (Quick ve ark., 2012). Psikolojik tepkiselliği yüksek kimselerin özgürlüklerine dönük olarak etraflarında yer alan tehditlere daha duyarlı oldukları ve bu nedenle tepkiselliklerinin tetiklenme eşiklerinin de daha düşük olduğu belirtilmektedir (Brehm ve Brehm, 1981). Nitekim psikolojik tepkisellik alanyazını incelendiğinde psikolojik tepkiselliğin aracı rolünün, etkileşimlerine bakılarak ya da katılımcıların yüksek ve düşük psikolojik tepkisellik gruplarına bölünmüş olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte Avrupalı ergenlerle yapılan bir çalışmada psikolojik tepkiselliğin düzenleyici rolü bulunamamıştır (Van Petegem ve ark., 2015). Bu çalışma sonucunda da farklı psikososyal işlevsellik değişkenleri açısından anlamlı etkileşimler elde edilememiştir. Bu bulgu çalışmanın hipotezleri açısından beklenmedik bir sonuçtur. Ancak psikolojik

tepkisellik kuramı kendi uzun geçmişine kıyasla daha kısa bir süreden beri ergen ve ebeveyn arasındaki ilişkide incelenmeye başlanmıştır. Bu nedenle daha önceki çalışmalardan yola çıkılarak önerilmiş olan düzenleyici role ait hipotezlerin ebeveyn ergen alanyazınına uygun olmayacağını söylemek mümkündür. Ya da gelişim psikologlarının iddia ettiği gibi ergenin kontrol karşısındaki tepkiselliğinin ebeveyn-çocuk arasındaki etkileşimlerin bir sonucu olarak arttığını söylemek de mümkündür. Değişkenler arası ilişkiler psikolojik kontrol ve dışsal kontrolün sonuç değişkenlerle ilişkilerinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca küme farklarından da hatırlanacağı üzere psikolojik tepkiselliği yüksek olan kümeler davranışsal kontrol hariç diğer kontrol türlerini oldukça yüksek bildirmiştir. Bu durumda özellikle ergenin benliğini açıkça tehdit eden kontrol uygulamaları ergenler üzerinde doğrudan güçlü olumsuz etkilere yol açtığı için ergenin yüksek psikolojik tepkiselliği fazladan bir etki yaratmamış olabilir.

Evlatlık inancı içinde benzeri şekilde düzenleyici rol analizleri gerçekleştirilmiştir. Evlatlık inancı alanyazınından da hatırlanacağı üzere evlatlık inancının yüksek olması halinde davranışsal kontrol ile anneden algılanan destek en güçlü ilişkiyi göstermekteyken düşük olması halinde ise çatışma en yüksek düzeyindedir (Wong ve ark., 2010). Başka bir çalışmada ise kadınlarda ebeveyn izlemesi yüksek, evlatlık inancı düşük olduğunda öznel iyilik halinin en düşük düzeyde olduğu bulunmuştur (Kirschner, 2013). Ancak bu çalışmada psikolojik kontrolün bir parçasını oluşturan sevgiyi geri çekme gibi uygulamaların etkileşimlerinin anlamlı olmadığı gösterilmiştir. Bu bulgular özellikle davranışsal kontrolün evlatlık inancı ile etkileşiminin ergende daha yüksek psikososyal işlevsellikle ilişkili olmasını beklememize neden olmuştur. Ancak bu noktada bulgular psikolojik tepkisellik gibi bu etkileşim sonucunda da anlamlı bir sonuç vermemiştir. Bu çalışmada anlamlı bir bulgunun elde edilmemesinin nedeni olarak az önce vurgulanan psikolojik ve dışsal kontrolün ergenin psikososyal işlevselliği üzerindeki olumsuz etkisinden bahsedilebilir. Nitekim Kirschner (2013) de sevgiyi geri çekme ile evlatlık inancının etkileşiminden anlamlı bir sonuç elde edememiştir. Bu çalışmada anlamlı bir bulgu elde edilmemiş

olmasının diğerk bir nedeni analizlerde cinsiyetin kontrol edilmiş olması olabilir. Az önce bahsedilen çalışmada anlamlı etkileşim sadece kadınlar için elde edilmiştir. Diğerk bir açıklama ise ebeveyn uygulamalarının doğrudan anne için sorulmasına rağmen evlatlık inancına dair soruların anne ve babanın her ikisini de kapsayacak şekilde evlatlığa dönük olarak sorulmuş olması olabilir. Bu durumda daha genel alınmış bir evlatlık inancı ölçümü annenin müdahaleci uygulamalarını ödünlemiyor olabilir.

Etkileşim sonuçları anlamlı olmamasına rağmen araştırma değişkenlerinin psikososyal işlevsellik değişkenleri üzerindeki doğrudan etkileri anlamlıdır. Alanyazında müdahaleci ebeveyn kontrolü türlerinin psikososyal işlevselliği bozduğunu gösteren pek çok çalışma bulunmaktadır (Barber, 1996; Barber ve Olsen, 1997; Bean ve ark., 2006; K. J. Conger ve ark., 1997; Garber ve ark., 1997; Gray ve Steinberg, 1999; Hein ve Lewko, 1994; Kindap ve ark., 2008; Loukas ve ark., 2005; Luyckx ve ark., 2007; Pettit ve ark., 2001; Soenens ve ark., 2008; Soenens ve ark., 2006a; Soenens ve ark., 2005; Steinberg ve ark., 1989). Bu çalışmanın bulguları da psikolojik ve dışsal kontrolün ergenin benlik değeri ve davranışlarından hoşnut olmasını negatif yönde depresif belirtilerini ise pozitif yönde yordadığını göstermektedir. Davranışsal kontrol ise yalnızca davranıştan hoşnut olmayı pozitif yönde yordamaktadır. Bu bulgu da alanyazında davranışsal kontrolün psikososyal işlevsellikle pozitif yönde ilişkili olduğunu gösteren araştırma bulgularıyla tutarlık göstermektedir (Hartos ve ark., 2002; Kindap ve ark., 2008; Pettit ve ark., 2001; Simons-Morton ve ark., 2008).

Birlikte ele alındığında özellikle ergenin benliğine dönük müdahaleleri içeren psikolojik ve dışsal kontrolün ergenin psikososyal işlevselliği üzerindeki olumsuz rolü bu çalışmada da gösterilmiştir. Ebeveynlerin ergenlerin yaşamlarında sahip oldukları rolün önemi, ergenin benliğine dönük kontrolcü müdahalelerin ergenlerin özelliklerinin ek bir etki yapmasına gerek olmayacak şekilde olumsuz sonuçlarla ilişkili olmasını sağlıyor olabilir.

4.2.3. Ebeveyn Kontrolünün Ergenin Psikososyal İşlevselliği ile İlişkisinde Psikolojik Tepkisellik ve Evlatlık İnancının Aracı Rolü

Birinci çalışmada son olarak psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancının aracı rolü incelenmiştir. Ebeveynin kontrol uygulamaları ile evlatlık inancı ve psikolojik tepkiselliğin aracı rolüne dair bulgular incelendiğinde davranışsal kontrolün yalnızca evlatlık inancını; psikolojik kontrol ve dışsal kontrolün ise yalnızca psikolojik tepkiselliği yordadığı görülmüştür. Ek olarak evlatlık inancı yalnızca davranıştan hoşnut olmayı yordarken psikolojik tepkisellik tüm sonuç değişkenlerle ilişkili bulunmuştur. Tüm model incelendiğinde annenin davranışsal kontrolünün hem doğrudan hem de evlatlık inancı üzerinden davranıştan hoşnut olma ile ilişkili olduğu; psikolojik kontrol ve dışsal kontrolün ise psikolojik tepkisellik üzerinden psikososyal işlevsellikle ilişkili olduğu bulunmuştur.

Öncelikli olarak davranışsal kontrolün, psikolojik tepkiselliği anlamlı olarak yordamaması bu kontrol türünün ergende tepkiselliği tetikleyecek düzeyde özerkliğe dönük tehdit içermediği yönündeki daha önceki açıklamamızı desteklemektedir. Baumrind ve arkadaşlarının yüzleşmeci ve müdahaleci güç kullanımına ilişkin önermeleri bu bulguları açıklamaya yardımcı olabilir (Baumrind, 2012; Baumrind ve ark., 2010). Yüzleşmeyi esas alan güç kullanımı mantığa dayalıdır, tartışılabilir, sonuç odaklıdır ve çocuğun davranışlarının düzenlenmesiyle ilişkilidir. Müdahaleci güç kullanımı ise keyfi ve buyurgandır ayrıca aile içindeki hiyerarşiyi korumayı hedeflemektedir. Daha önce de vurgulandığı üzere bireyler koşullarını kabul ettikleri özgürlüklerde ancak koşullar gerçekleşmesine rağmen özgürlüklerini elde edememeleri halinde tepki göstereceklerdir. Herhangi bir karşılıklı iletişim içermeyen psikolojik ve dışsal kontrol gibi müdahaleci kontrol türlerinin koşullu özgürlük algısı yaratması beklenemez. Bu nedenle bu kontrol türleri tepkiselliği artırmaktadır. Ancak davranışsal kontrol, ebeveynin beklentilerini açıkça iletmesi ve ergenin davranışlarını izlemesini içermesi (Soenens ve ark., 2006b) nedeniyle daha çok yüzleşmeci güç kullanımına yakındır. Her ne kadar ebeveyn bir otorite olarak davranışsal kontrolün uygulayıcısı olsa da ergen özgürlüğün sınırları açık

iletişimle belirlenip kendisinin de görüşü alındığında bu türde bir kontrolün özerkliğine dönük bir olumsuz etkisi olmamaktadır. Nitekim Vansteenkiste ve arkadaşları da (2014) ebeveynin bir şeyleri yasaklamasının ergende karşı gelme davranışını ortaya çıkarmasında yasaklamanın kontrolcü bir stilde yapılıp yapılmadığının etkisi olduğunu göstermiştir. Kontrolcü olmayan bir stil kullanılması, ergenin özgürlüğün koşullarını kabul etmesine ya da yasakların sınırları üzerinde anlaşılmasına ve tepkiselliğin oluşmamasına neden olmaktadır. Sonuç itibariyle adına ister yapı sağlama isterse davranışsal kontrol densin beklentilerin açıkça konuşulduğu ve özerkliğin doğrudan tehdit edilmediği türdeki ebeveyn kontrolünün ergen tarafından da özerkliğine müdahale olarak algılanmadığı söylenebilir.

Psikolojik tepkisellik, ergenin davranışlarından hoşnut olması ve benlik değerini negatif, depresif belirtileri pozitif yönde yordamaktadır. Bu bulgu genel olarak psikolojik tepkiselliğin uyum sorunlarıyla ilişkili olduğunu gösteren alanyazınla tutarlıdır (Missotten ve ark., 2017; Van Petegem ve ark., 2015). Bu bulgu için iki olası açıklamadan bahsedilebilir. İlk olarak bu ergenler, kontrol karşısında tepkisel bir şekilde davrandıklarından (tıpkı Çalışma 2’de daha fazla ve farklı çalışmaya niyetin tepkiselliği yüksek olan kümede daha düşük bulunması gibi) söylenilenin tersini yapmaktadırlar. Örneğin tepkisel olduğu için ebeveynin istek ve talepleri karşısında sürekli ters davranan ve bu nedenle büyük olasılıkla ebeveyn ve öğretmenleri tarafından eleştirilen bir ergenin hiyerarşik ilişkilerin önemli olduğu bir kültürde davranışlarından hoşnut olmaması ve benlik değerinin düşük olması muhtemeldir. Diğer bakış açısından ise tepkisel davranışın kaynağı az önce açıklandığı üzere bireyin benliğinin dışındadır. Birey kendi isteği yönünde değil karşısındakinin talebi yönünde harekete geçer. Bu durum da bireyin davranışına ve benliğine yabancılaşmasını getirmektedir (Van Petegem ve ark., 2015). Ergenin özerkliğini yeniden elde etmek için ebeveynin kontrolünün tam tersi yönde davranması bu davranışların onun isteği ile gerçekleştiği anlamına gelmez. Bu nedenle de tepkisellik arttıkça bireyin kendine ait görmediği davranışları daha çok gerçekleştirmesi ve bu davranışlarından hoşnut olmaması ve benlik değerinin düşmesi olasıdır.

Modelde evlatlık inancının aracı rolüyle ilgili olarak evlatlık inancının psikolojik ve dışsal kontrol ile negatif yönde ilişkili olacağı öngörülmüştü. Her ne kadar bu çalışmaya ait sıfır sıralı korelasyon katsayıları incelendiğinde bu beklentilerin karşılandığı görülse de aracı rol analizine geçilmeden önce kontrol değişkenleri ile hesaplanan kısmi korelasyon katsayılarında söz konusu ilişkilerin anlamsız hale geldiği görülmektedir. Bu durumun sonucunda evlatlık inancının yalnızca davranışsal kontrol için aracı bir rol oynadığı görülmüştür. Ayrıca evlatlık inancının işlevsellikle ilişkileri incelendiğinde ise yalnızca davranıştan hoşnut olma ile anlamlı olarak ilişkili olması ancak benlik saygısı ve depresif belirtileri ile ilişkili olmaması da beklentilerin bir kısmını karşılamaktadır. Leung ve arkadaşları (2010) karşılıklı evlatlık inancının öğrencilerin yaşam tatmini ve sosyal yeterliği ile pozitif yönde otoriter evlatlık inancının ise sosyal yeterlik ve benlik saygısı ile negatif yönde ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Bu çalışmada evlatlık inancının bu iki alt boyuta ayrılmamış olması bulgulardaki tutarsızlığın nedeni olabilir. Yine de hem kısmi hem de sıfır sıralı korelasyonlar ilişkilerin beklendiği yönde olduğunu göstermekle birlikte bu ilişkiler kontrol türleri ve psikolojik tepkisellikte birlikte bir modele girildiğinde anlamını yitirmektedir. Psikolojik tepkisellik daha çok bir kişilik özelliği ya da eğilim gibi değerlendirilmekle birlikte evlatlık inancı bireyin içinde bulunduğu kültürün de etkisiyle sosyalleştirme yoluyla kazanılmış bir özelliktir. Bu nedenle de bireysel bir özelliğin kültürü yansıtan bir özelliğe göre sonuç değişkenleri ile daha yüksek ilişki göstermesi olasıdır. Öte yandan davranışsal kontrolün, ergenin bakış açısını alan ve ergenin özerkliğine saygı gösteren bir uygulama olması ergenin, ebeveynin ve kültürün beklentilerine uygun davranışları içselleştirmesini kolaylaştıracağı ve bu beklentilere uygun davranışları sergiliyor olması nedeniyle de davranışlarından daha hoşnut olmasının makul bir sonuç olarak ortaya çıkacağı öne sürülebilir.

Tüm model genel olarak değerlendirilecek olursa; ebeveynin ergenin benliğine müdahale eden kontrolcü uygulamaları, ergenin psikolojik tepkiselliğini artırmak suretiyle psikososyal işlevselliğindeki bozulma ile ilişkilidir. Tersine davranışsal kontrol gibi ergenin özerkliğine müdahale etmeyen bir ebeveyn uygulaması ise

ergenin evlatlık inancını arttırarak davranışlarından daha hoşnut olmasını sağlamaktadır.

4.3. ÇALIŞMA II

Pek çok ebeveyn için çocuklarının akademik başarısı, onların geleceğini doğrudan etkilediğini düşündükleri için büyük önem taşımaktadır. Nitekim TAYA araştırmasının bulguları da ebeveynlerin çocuklarına ceza vermesindeki en önemli sebebin (%40) eğitimlerini ihmal etmeleri olduğunu göstermektedir (Aybars, 2014). Ebeveyn kontrolünün doğasında olan çocuğun davranışlarını ebeveynin sosyalleştirme hedefleri çerçevesinde değiştirme çabası, ebeveynlerin verdikleri önem nedeniyle özellikle akademik alanda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada akademik alandaki kontrolcü ebeveyn uygulamasının motivasyonel süreçler üzerinden ergenin ders çalışma niyetine etkisinde psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancının rolü de incelenmiştir.

Hatırlanacağı gibi ergene sunulan kısa öyküde anne bu durum karşısında müdahaleci bir güç kullanımı ile ergenden başarılı olmak için daha çok çalışmasını talep etmektedir. Öyküyü okuyan ergenlerden, böyle bir müdahale ile karşılaşsalar temel ihtiyaçlarının nasıl etkileneceğini, kendilerini nasıl düzenleyeceklerini ve ders çalışmaya dönük tutumlarında bir değişiklik olup olmayacağını bildirmeleri istenmiştir. Daha önceki çalışmanın analizleri ebeveyn kontrolünün psikososyal işlevsellikle ilişkisinde bireysel özelliklerin (psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı) farklı rollerini (aracı ve düzenleyici) ele almıştı. İkinci çalışmada kurgulanan modelde ise psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı yine ergenin özellikleri olarak ancak, durumsal bir kontrol karşısında ergenin kendini düzenleme ve motivasyonunun öncülleri halinde modele yerleştirilmiş ve tüm bu değişkenlerin ergenin daha fazla ve farklı çalışmaya niyetinin yordanmasına katkıları anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu çalışmada da model testine geçmeden önce evlatlık inancı ve psikolojik tepkisellik kümelerinin ayrışıp ayrışmadığı incelenmiş ve ilk çalışma benzeri kümelerin ayrıştığı görülmüştür. Çalışmada öncelikli olarak bu kümeler arası farklılıklar incelenmiştir.

4.3.1. Kümeler Arası Farklılıklar

Kümeler arasındaki farklılıklar incelendiğinde psikolojik tepkiselliğin yüksek olduğu kümelerde temel ihtiyaçların engellenmesinin anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmüştür. Van Petegem ve arkadaşlarının (2015) bulguları da psikolojik tepkisellik ile temel ihtiyaçların engellenmesi arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Bu noktada dikkat çeken bir sonuç ise hem tepkiselliği hem de evlatlık inancı yüksek olan grup ile tepkiselliği yüksek ancak evlatlık inancı düşük olan grup arasında anlamlı bir farklılık elde edilmemiş olmasıdır. Bu bulgu tepkisel olmasına rağmen evlatlık inancı yüksek olan ergenlerin ihtiyaçlarının kontrolcü bir ebeveyn uygulaması karşısında en az tepkisel olup evlatlık inancı düşük olanlar kadar engellendiğini göstermektedir. Şu ana kadar tartışılan bulguların da işaret ettiği üzere evlatlık inancı annenin duyarlılık/desteği ve davranışsal kontrolü gibi olumlu ebeveyn uygulamaları ile ilişkilidir. Bu durumda tepkisel olma eğiliminde olan ancak evlatlık inancı yüksek bir ergen annesiyle arasındaki iyi ilişkinin niteliğine ters bir uygulama olması nedeniyle kontrolcü bir ebeveyn uygulaması karşısında daha fazla engellenme hissediyor olabilir.

Motivasyonel düzenlemeler arasındaki farklılıklar incelendiğinde de evlatlık inancının işlevsel bir rolü olduğu görülmektedir. Engellenme ile benzeri şekilde hem tepkiselliği hem de evlatlık inancı yüksek ergenler kontrolcü bir uygulama karşısında en çok kontrollü düzenleme bildiren kümeyi oluşturmaktadır. Vansteenkiste ve arkadaşları (2014) dışsal düzenlemenin karşı gelme ile pozitif yönde ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Bu bulgu çerçevesinden gidilecek olursa en yüksek kontrollü düzenlemenin psikolojik tepkiselliğin baskın olduğu kümede ortaya çıkması gerekirdi. Bu beklentinin tam tersine kontrollü düzenleme ortalaması en düşük olan küme tepkiselliğin baskın olduğu kümedir. Bu noktada psikolojik tepkiselliğin en yüksek olduğu kümede neden kontrollü düzenlemenin diğer gruplardan düşük olduğu sorusu akla gelmektedir. Buradaki farkı açıklamak için KBK ile psikolojik tepkisellik kuramının varsayımları birlikte ele alınacaktır.

KBK'da belirtildiği üzere bireyler her zaman kendi içsel ilgileri doğrultusunda hareket etmezler tersine kendileri için **önemli olan kişiler için** kontrollü bir motivasyonla da harekete geçebilirler (Deci ve Ryan, 2000).

Psikolojik tepkisellik kuramında ise bireylerin her durumda özerkliklerini yeniden restore etmek için karşıt gelme davranışı sergilemeyecekleri belirtilmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere bu noktada özgürlüğü kısıtlayan kişinin sosyal etki gücünün bir rolü vardır. Brehm ve Brehm (1981) çocuklar söz konusu olduğunda ebeveynlerin büyük bir sosyal etki gücüne sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Tepkiselliğin baskın olduğu bu küme aynı zamanda evlatlık inancının en düşük olduğu kümedir. Her iki kuramın bakış açısını birleştirecek olursak:

- 1- Bu kümedeki ergenler için ebeveynlerinin öneminin diğer kümelere göre daha düşük olduğu söylenebilir.
- 2- Önemin düşük olması aynı zamanda sosyal etki güçlerinin de düşük olması anlamına gelmektedir.
- 3- Ebeveynlerinin sosyal etki güçlerini düşük olarak algılayan bu ergenler ebeveynlerinin kontrol uygulamalarına itaat etmek yerine karşı gelmektedirler.

Bu noktada KBK'da belirtilen dışsal motivasyonun bu motivasyonun ortaya çıkmasını sağlayacak araçsal kaynakları kullanan gücün beklentileri yönünde harekete geçmeyi içerdiği vurgulanmalıdır (Deci ve Ryan, 2000; Ryan ve Deci, 2000b). Yani tepkisel olarak davranan bir ergen dışsal motivasyonla harekete geçmemektedir. Daha fazla ve farklı çalışma niyetine ait ortalamalardan da görülebileceği üzere psikolojik tepkiselliğin baskın olduğu küme kontrolcü bir ebeveyn uygulaması karşısında ebeveynin talebine uyup daha fazla ve farklı ders çalışacağını en az belirten kümedir. Bu durumda ebeveynin talepleri doğrultusunda hareket etmiş olmadıklarından kontrollü bir motivasyonla hareket

ettikleri de söylenemez. Kısacası bu kümede ortaya çıkan tam tersi bir durumdur.

Hem psikolojik tepkiselliği hem de evlatlık inancı ortalamadan yüksek olan kümenin en yüksek kontrollü motivasyon ortalamasına sahip olması da bu açıklamayı destekler niteliktedir. Tepkiselliğin önde olduğu kümeden daha düşük tepkisellik düzeyine sahip oldukları için bu gruptaki ergenleri, ebeveyn kontrolü yönünde harekete geçirebilmek için ebeveynlerinin sahip olması gereken sosyal etki gücü düşüktür. Ayrıca aynı zamanda evlatlık inançlarının yüksek olması, ebeveynin talepleri doğrultusunda harekete geçme olasılıklarını artırmaktadır. Beklendik şekilde bu gruptaki ergenler, kontrolcü bir uygulama karşısında kontrollü bir düzenleme ile ebeveynlerinin talepleri doğrultusunda hareket etmektedirler. Nitekim bu grubun daha fazla ve farklı çalışma niyetine ait ortalamalarının da oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulguya dair diğer bir açıklama için Festinger'in Bilişsel Çelişki Kuramından yararlanılabilir. Bilişsel çelişki kuramına göre *"Kişinin sahip olduğu, inanç bilgi ya da tutumların yine o kişinin sahip olduğu başka bir inanç, bilgi ya da tutumun tersini gerektirirse bu iki inanç, bilgi ya da tutum arasında bilişsel çelişki vardır"* (s. 158, Kağıtçıbaşı, 2005).

Bu kümedeki ergenlerde tepkisellik ve evlatlık inancının bu tür bir çelişki yaratmaya elverişli olduğunu söylemek mümkündür. Yine kurama göre bu bilişsel çelişki durumu, bireyde, ortaya çıkan psikolojik sıkıntıdan (psychological discomfort, Elliot ve Devine, 1994) kurtulmak amacıyla bir güdülenme yaratır. Bu çelişkiden kurtulmanın yollarından biri davranışa gerekçe bulmaktır (Kağıtçıbaşı, 2005). Bu kümedeki ergenler, evlatlık inançları da yüksek olduğu için annelerini üzmemek ve benzeri gerekçelerle bilişsel çelişkilerini giderme yoluna gidebilirler. Temel ihtiyaçların engellenmesine ait ortalamaların tepkiselliğin yüksek olduğu kümede olduğu gibi bu kümede de yüksek olması yaşanan çelişkinin yarattığı psikolojik sıkıntının bir göstergesi olarak düşünülebilir. Anneyi üzmemek gibi bir gerekçeyle yaşanan çelişkinin yarattığı psikolojik sıkıntıdan kurtulma çabası, KBK'daki içe yansıtılmış düzenleme ile hareket etmeye işaret eder. Hatırlanacağı üzere bu düzenleme türü, kontrollü

motivasyonun bir parçasıdır. Nitekim hem tepkiselliği hem de evlatlık inancı yüksek bu kümedeki ergenlerin, tepkiselliğin önde olduğu kümeye göre kontrollü motivasyon ortalamaları ve aynı zamanda daha fazla ve farklı çalışma niyetleri de daha yüksek olarak bulunmuştur. Kısacası tepkisel ergenler ebeveyn kontrolü karşısında beklentinin tersi yönde hareket etmeye eğilimli oldukları için daha fazla başkaldırı sergiliyor ancak aynı zamanda evlatlık inançları da yüksek olduğunda yaşadıkları bilişsel çelişkiden kurtulma amacıyla bilişlerini değiştirip içe yansıtılmış bir düzenlemeyle ebeveyn beklentisi yönünde harekete geçiyor olabilirler.

Çalışma l'in bulguları incelendiğinde de bu varsayımı destekleyen noktaların olduğu görülebilir. Bu bilişsel çelişkinin yaşanması muhtemel küme ile psikolojik tepkiselliğin önde olduğu küme arasında algılanan psikolojik kontrol ve davranışsal kontrol düzeyleri açısından fark yoktur ancak diğer kümelerden daha çok kontrol bildirdikleri görülmektedir. Psikososyal işlevsellikle ilişkili değişkenler incelendiğinde de benlik saygısı açısından en düşük, depresif belirtiler açısından ise en yüksek ve birbirine benzer ortalamaların bu iki kümede olduğu görülmüştür. Tek ve önemli olabilecek fark, davranıştan hoşnut olmayla ilgilidir. Bilişsel çelişki yaşadığını öngördüğümüz kümenin davranıştan hoşnut olma düzeyi, en yüksek olmamakla birlikte tepkiselliğin önde olduğu kümeden anlamlı olarak daha yüksektir. Bu fark, çelişki yaşayan ergenlerin yukarıda açıklanan süreçle daha fazla uyma davranışı sergilemeleri sonucu davranışlarından daha hoşnut olmalarına bağlı olarak ortaya çıkmış olabilir. İleride daha detaylı olarak incelenmesi gereken bu yorumun ergen ebeveyn ilişkisine dönük önemli sonuçları vardır. Bu çelişki yaşan kümedeki ergenler ileride en kötü uyumu gösteren tepkisellik kümesine ya da en iyi uyumu gösteren evlatlık inancı kümesine dahil olabilirler. Müdahaleci ebeveyn uygulamalarının tepkiselliği arttırdığı dikkate alınırsa ebeveynin ergen üzerinde nasıl bir kontrol uyguladığının, bu ergenlerin ileride hangi kümeye dahil olacaklarını etkileme olasılığından söz edilebilir.

Kontrollü düzenlemeye ilişkin akla gelebilecek diğer bir soru da evlatlık inancı yüksek kümenin neden en yüksek kontrollü düzenleme ortalamasına sahip

olmadığı olabilir. Bu sorunun cevabı özerk düzenlemeye ilişkin bulgularla birlikte ele alınacaktır. Özerk düzenlemeye ait bulgular incelendiğinde tepkisel grubun en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Kontrollü düzenlemedeki bulgularla paralel bir şekilde bu kişilerin kendilerini kontrol uygulayan kişinin istediği şekilde düzenlemediklerini göstermektedir. Bu duruma psikolojik tepkisellik kuramı açısından yaklaşılacak olursak tepkisellik eğilimi olan ergenler özerkliklerine dönük bir tehdit algıladıklarında tehdidin tersi yönde hareket ederek özerkliklerini restore etmektedirler. Az önceki sorunun cevabına gelecek olursak evlatlık inancı yüksek ama tepkiselliği düşük ergenlerin özerk düzenlemeden en yüksek ortalamayı aldıkları görülmektedir. Bu ergenlerin kontrolcü bir ebeveyn uygulamasında bile özerk düzenleme ortalamalarının diğer kümelerden yüksek olmasının evlatlık inancının etkisinden kaynaklandığı düşünülebilir. Az önce de belirtildiği üzere bu ergenler için ebeveynleri önemli olduğundan onların kontrolü ile harekete geçmek kontrolcü bir şekilde algılanmamakta aksine kontrolcü bir durumu daha özerk olarak değerlendirmelerine neden olmaktadır. Nitekim bu kişilerin ihtiyacın engellenmesi ortalamalarının da en düşük olduğu hatırlanmalıdır. Üstelik bu ergenler en yüksek daha fazla ve farklı çalışma niyeti bildirmişlerdir. Bu da bu kişilerin ebeveyn kontrolünün talepleri yönünde hareket etmeyi kabul ettiklerini göstermektedir.

Sonuç olarak; ebeveynler akademik bir başarısızlık karşısında kontrolcü bir ebeveyn uygulaması ile ergenlerin bu konudaki davranışlarını değiştirmeye çalışırlarsa bu durumun ergenin psikolojik tepkiselliği ve evlatlık inancından da etkileniyor görünmektedir. Ancak ortalamalar arasında elde edilen farklılıklar sürecin tümüne dair bütüncül bir fikir vermediğinden bu iki değişkenin motivasyonel süreçlerdeki rolü de incelenmiştir.

4.3.2. Kontrolcü Ebeveyn Uygulaması Karşısında Ergenin Psikolojik Tepkisellik ve Evlatlık İnancı Düzeylerinin Ergenin Ders Çalışmaya İlişkin Tutumuyla İlişkisinde Temel Psikolojik İhtiyaçların ve Motivasyonel Düzenlemenin Aracı Rolü

İkinci çalışma kapsamında gerçekleştirilen model testi sonucunda evlatlık inancı ve psikolojik tepkiselliğin akademik bir başarısızlık durumunda gerçekleşen kontrolcü bir ebeveyn uygulaması karşısında motivasyonel süreçlere birbirlerinden farklı şekillerde etki ettikleri görülmüştür. Öncelikli olarak önerilen modelde evlatlık inancı ve psikolojik tepkiselliğin temel ihtiyaçlar üzerinden motivasyonel düzenlemelerle ilişkili olması onların da daha fazla ve farklı çalışma niyetini etkilemesi beklenmekteydi. Ancak yol analizi sırasında evlatlık inancı ve psikolojik tepkiselliğin düzenleme türleri üzerinde de etkili olduğu görülmüştür. Bu nedenle model düzenlenerek son haline getirilmiştir.

Modeldeki ilişkiler incelendiğinde evlatlık inancının ihtiyaçların tatmini ile psikolojik tepkiselliğin ise ihtiyacın engellenmesi ile pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Ayrıca evlatlık inancı hem kontrollü düzenlemeyi hem de özerk düzenlemeyi doğrudan ve pozitif yönde yordamaktayken psikolojik tepkisellik, sadece özerk düzenlemeyi doğrudan ve negatif yönde yordamaktadır. Evlatlık inancının ihtiyacın engellenmesi ile arasında modelde görülen pozitif yöndeki ilişki sıfır sıralı korelasyonlarda elde edilmemiştir. Bu nedenle bu ilişki kontrol değişkenlerinin ortaya çıkardığı bir baskılama etkisi olarak değerlendirilmiş ve yorumlanmamıştır. Bu etki kontrol değişkeni olarak ele alınan duyarlılık-destek ve evlatlık inancı arasındaki korelasyondan kaynaklanmış olabilir. Fakat bu bulguların doğruluğunu test etmek için model evlatlık inancı ve psikolojik tepkisellik için ayrı ayrı tekrar analiz edilmiş, bulguların aynı çıkması üzerine modelin birleştirilip sadece evlatlık inancı ile ihtiyacın engellenmesi arasındaki ilişkinin yorumlanmamasına karar verilmiştir. Bu durumda akademik alanda ebeveynlerin kontrolcü uygulamaları halinde ergenlerin evlatlık inançlarının hem ergenlerin ihtiyaçlarının tatmin edilmesi üzerinden hem de doğrudan kontrollü ve özerk motivasyonu arttırdığı psikolojik tepkiselliğin ise ihtiyacın engellenmesi

üzerinden kontrollü motivasyonu artırdığı aynı zamanda da özerk düzenlemeyi azalttığı görülmüştür.

Buraya kadar elde edilen modele ait bulgular ve alanyazın bilgisi kümeleme analizi sonuçları ile paralellik göstermektedir. Kontrolcü bir ebeveyn uygulaması karşısında ergenler evlatlık inançları arttıkça daha çok ihtiyaç tatmini hissetmekte ve kendilerini hem kontrollü hem de özerk olarak daha çok düzenlemektedirler. Bu durumun evlatlık inancının yapısından kaynaklandığı öne sürülebilir. Evlatlık inancı ebeveyne itaati de içeren yapısı sebebiyle kontrolcü bir uygulamada bile ergenin kendisini ebeveynin talebi yönünde düzenlemesi ile ilişkili olabilir. Daha önce de vurgulandığı üzere KBK'ya göre önemli olan kişiler için kontrollü bir motivasyonla da harekete geçebilirler (Deci ve Ryan, 2000). Evlatlık inancındaki artışla birlikte ergenin gözünde anne daha önemli bir role sahip olduğundan ergen kontrollü motivasyonla harekete geçebilmektedir. Hatırlanacağı üzere kontrollü motivasyonda birey dışsal veya içe yansıtılmış düzenleme ile hareket etmektedir. Özerk motivasyonda ise birey özdeşimsel, özümsemiş veya içsel motivasyon ile hareket etmektedir. (Deci ve Ryan, 2008; Ryan ve Deci, 2000b). Bu düzenleme türleri içsel motivasyon hariç dışsal bir odaktan içsel bir odağa doğru farklı kendini belirleme düzeylerine sahiptir. Evlatlık inancı yüksek olan ergenlere kontrolcü bir ebeveyn uygulaması ile müdahale edilmesi durumunda ergen kontrollü motivasyonun ya da özerk motivasyonun farklı düzeylerdeki düzenleme türlerinden biri ile harekete geçiyor olabileceği için her iki motivasyon türü ile pozitif yönde bir ilişki elde edilmiş olabilir. Alanyazında bu çalışma ile benzer şekilde evlatlık inancının da ihtiyaç tatmini ile pozitif yönde ilişkili olduğunu gösteren bulgular vardır. Hui ve arkadaşları (2011) ise evlatlık inancının ilişkisellik ve yeterlik ihtiyacının tatmin edilmesi ve akademik alanda motivasyonla (hem kontrolcü hem de özerk motivasyon birlikte ele alınmıştır) da pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Liu (2013) ise otoriter ve yetkili evlatlık inançlarının her ikisinin de ilişkisel özerklik ve bağımsız özerklik olarak adlandırılan yapılarla pozitif yönde ilişkili olduğunu bildirmiştir. Chow ve Chu (2007) tarafından gerçekleştirilen başka bir çalışmada ise evlatlık inancının bir alt boyutu olan kendi isteklerinden aile için

vazgeçmenin akademik motivasyonu artırdığı hatta ailenin gelecekte çocuğundan yardım istemeyeceğini belirtmesinin çocuğun akademik olarak başarılı olmaya dönük motivasyonlarını zedelediği bulunmuştur. Ancak bu çalışmada ergenin akademik motivasyonunun özerk mi yoksa kontrollü mü olduğu değerlendirilmemiştir.

Modelde elde edilen psikolojik tepkisellik ile ihtiyaçların engellenmesi arasındaki pozitif ilişki beklendik bir bulgudur. Nitekim Van Petegem ve arkadaşları (2015) da psikolojik tepkisellik ile temel ihtiyaçların engellenmesi arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bu çalışmada psikolojik tepkisellik ile özerk düzenleme arasında da negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Benzeri bir ilişki Vansteenkiste ve arkadaşları (2014) tarafından da psikolojik tepkisellik ile ahlaki alanda özerk düzenleme arasında elde edilmiştir. Daha önce de vurgulandığı gibi Brehm ve Brehm (1981) psikolojik tepkisellik eğilimi yüksek olan kişilerin özgürlüklerine dönük tehditlere daha duyarlı olduklarını öne sürmektedir. Alanyazın bulguları da bu kişilerin daha özerk olduklarına işaret etmektedir (Dowd ve Wallbrown, 1993; Dowd ve ark., 1994). Buradan yola çıkarak bu bireylerin temel psikolojik ihtiyaçlarının kontrolcü uygulamalardan daha çok etkilendiği bu nedenle de kontrolcü uygulamalar karşısında özerk motivasyonlarının azalacağı söylenebilir.

Modeldeki bulgular temel ihtiyaçların engellenmesinin kontrollü düzenlemeyi artırırken ihtiyaç tatmininin hem kontrollü düzenlemeyi hem de özerk düzenlemeyi artırdığını göstermektedir. Az önce de belirtildiği üzere kontrollü düzenleme salt dışsal düzenlemeden oluşmamaktadır. Aksine kontrollü düzenlemenin daha özerk türlerini de içermektedir. Özellikle içselleştirme sürecinde temel ihtiyaçların tatmin edilmesi dışsal motivasyonla başlayan davranışların giderek içselleştirilmesini sağlamaktadır (Deci, 1975). Bu nedenle de kontrollü düzenlemenin ihtiyaç tatmini ile pozitif yönde ilişkili olması kuramsal açıdan mümkündür.

Kontrolcü çevrelerde bireyler kontrollü düzenleme ile hareket etme eğiliminde olacaktırlar. Bu nedenle de işlevsellikleri özerkliğin desteklendiği çevrelerde

özerk motivasyonla hareket eden bireylere göre daha düşük olacaktır. Kuramsal olarak da temel psikolojik ihtiyaçların çevre tarafından baskılanması halinde bireylerde yabancılaşma ve düşük düzeyde işlevsellik ile karşılaşılacağı belirtilmiştir (Deci ve Ryan, 2008; Ryan ve Deci, 2000c, 2002). Bu modelde elde edilen ihtiyacın engellenmesinin kontrollü düzenleme üzerinden daha fazla ve farklı çalışma niyetindeki artış ile ilişkili olması bu durumun bir göstergesidir. Kuramın varsayımlarına uygun şekilde özerk düzenlemenin daha fazla ve farklı çalışmaya olan niyet ile ilişkisi kontrollü düzenlemeden daha yüksektir. Bu durum kontrollü motivasyonun daha düşük düzeyde işlevsellik ortaya çıkaracağına dair beklenti ile tutarlı bir sonuçtur. Bu noktada ilginç olan ihtiyacın engellenmesi ile özerk düzenleme arasındaki ilişkinin anlamsız olmasıdır. KBK çerçevesinde düşünüldüğünde bu ilişkinin negatif yönde olması beklenmekteydi. Nitekim değişkenler arası korelasyonlar da bu ilişki beklendik şekilde elde edilmesine rağmen evlatlık inancı ve psikolojik tepkiselliğin doğrudan etkileri nedeniyle model içerisinde anlamsız hale geldiği görülmüştür. Bu ebeveynlerin kontrolcü uygulamalar kullanmaları halinde ergenin psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı düzeylerinin ergenin özerk motivasyonu üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermektedir. Evlatlık inancı ebeveyne itaati, tepkisellik ise karşı çıkmayı içerdiği için kontrolcü ebeveyn uygulamaları ile karşılaşan ergenlerin özerk düzenlemeleri ihtiyaçlarının engellenmesinden bağımsız olarak da değişmektedir.

Genel olarak değerlendirilecek olursa akademik bir başarısızlık karşısında çocuklarının ders çalışmaya dönük tutumlarını değiştirmeleri amacıyla ebeveynlerin kontrolcü bir yöntem kullanmaları halinde çocuklarının bireysel özelliklerinin bu süreci etkilediği görülmüştür. Hem bu çalışmanın bulguları hem de alanyazındaki benzer bulguların gösterdiği üzere kontrollü motivasyonla harekete geçen bireyler daha düşük; özerk motivasyonla harekete geçenler ise daha yüksek işlevsellik göstermektedir. Bu nedenle özellikle ergenlerin psikolojik tepkiselliği arttıkça kontrolcü ebeveyn uygulaması karşısında daha fazla ihtiyaç engellenmesi algılayıp daha düşük işlevsellikle sonuçlanan kontrollü bir motivasyonla ders çalışma tutumlarını değiştirecekleri

görüldüğünden bu tür ebeveyn uygulamalarının ergenlerin optimal işlevsellik göstermelerinin önüne geçeceği söylenebilir. Ayrıca kontrolcü bir durumda bile her ne kadar evlatlık inancı psikolojik ihtiyaçların daha fazla tatmin edildiğinin bildirilmesi üzerinden özerk düzenleme ile ilişkili olsa da bu durum evlatlık inancının yüksek olduğu ergenlerde kontrolcü ebeveyn uygulamalarının yüksek işlevsellik ile ilişkili olacağı sonucu çıkarmak için yeterli değildir. Bu durum sadece ergenlerin ebeveynlerinin talebi doğrultusunda davranışlarını değiştirmeye niyetlenmelerini daha özerk olarak gerçekleştirdiklerine işaret etmektedir.

4.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI VE ÖNERİLER

Öncelikli olarak araştırmanın enlemesine kesitsel bir şekilde tasarlanmış olmasının önemli bir kısıt olduğu belirtilmelidir. Çalışmanın bu özelliği nedeniyle ebeveyn kontrolü ile psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı arasındaki ilişkilerde tetikleyici olanın hangisi olduğunu belirlememiz mümkün olmamıştır.

İkinci olarak bu çalışmada yalnızca akademik alandaki kontrol, durumsal olarak ele alınmıştır. Ancak Sosyal Alan Kuramı (Smetana ve Daddis, 2002) ergenin ebeveynle çatışma yaşadığı konuların ve çözümlerinin alanlara göre farklılık gösterdiğine işaret etmektedir. Bu nedenle ikinci çalışmanın bulgularının diğer alanlara genellenmesi mümkün değildir.

Üçüncü olarak bu çalışmada kullanılan kontrol öyküsü müdahaleci yapısı nedeniyle daha çok psikolojik kontrole yakınlık göstermektedir. Bu nedenle davranışsal kontrol ya da dışsal kontrol gibi diğer kontrol uygulamalarının durumsal uygulamalarına dair bir çıkarım yapılamamıştır.

Dördüncü olarak bu çalışmada sadece ergen raporunun kullanılmış olması paylaşılan ortak varyans nedeniyle ilişkilerin olduğundan yüksek elde edilmesine neden olmuş olabilir.

Beşinci olarak belirtilebilecek bir sınırlılık ise tüm ebeveyn kontrolü ölçümlerinde temel bakım veren olarak kabul edilmesi nedeniyle annenin kontrolünün değerlendirilmesidir. Okman-Fişek (2003, akt. Okman-Fişek, 2005) tarafından vurgulandığı üzere anneye öfkelenmek mümkünken babaya karşı öfke göstermek güçtür. Bu nedenle söz konusu olan tepkisellik ve itaat olduğunda sosyal gücünün daha yüksek olacağı düşünülen babaların da araştırmaya dahil edilmesi bulguları zenginleştirecektir.

Son olarak çalışmanın korelasyonel doğası gereği neden sonuç ilişkisi belirten çıkarım yapılması mümkün değildir.

Tüm bu sınırlılıklar çerçevesinde ilk olarak vurgulanması gereken öneri bu tür bir çalışmanın boylamsal olarak gerçekleştirilmesinin gerektiğidir. İkinci olarak farklı alanlarda farklı türlerde manipülasyonları içeren ve her iki ebeveyni de çalışmaya dahil eden tasarımlar ebeveyn ve ergen arasındaki ilişkinin daha detaylı olarak incelenmesine olanak tanıyacaktır. Özellikle kontrolün durumsal etkilerini incelemek için kontrollü deney desenleri ve manipülasyon yöntemlerinin kullanılması bizi neden sonuç ilişkisine dair çıkarımlarda bulunmaya bir adım daha yaklaştıracaktır.

4.5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ebeveyn kontrolü ebeveyn ergen ilişkisinin doğasının önemli bir parçasıdır. Ergen ve ebeveyn arasındaki güç ilişkisi yerini korudukça kontrol gerçeği de varlığını sürdürmeye devam edecektir. Bu alanda daha önce özetlenen araştırmalar ebeveyn kontrolünün etkileri konusunda farklı sonuçlara işaret etmektedir. Özellikle ebeveyn kontrolünün ergenin özerkliğine etkisine dönük tartışmalar konuya kültürün etkisinin de dahil edilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu çalışmada batı ve doğu kültürlerinde geliştirilmiş iki kavram Türkiye gibi iki kültürün de etkisi altındaki bir toplumda incelenmiştir. Bu çalışmanın bulguları ergene ait her iki özelliğin de ebeveyn kontrolünün sonuçları üzerinde rol oynadığını göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında en iyi işlevselliğin evlatlık inancı yüksek ergenlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak evlatlık inancın gelişmesinin de belli şartları olduğu açıktır. Nitekim davranışsal kontrol gibi ergenin benliğini tehdit etmeyen kontrol uygulamaları evlatlık inancıyla pozitif yönde ilişkilirken psikolojik kontrol ve dışsal kontrol uygulamaları negatif yönde ilişkilidir. Buradan şu sonucu çıkarmak mümkündür. Ebeveynin ergenin bakış açısını alan ve onun özerkliğini zedelemeyen uygulamaları, ergenin ebeveynin değerlerini içselleştirmesini kolaylaştırdığı için evlatlık inancını artırıyor olabilir. Psikolojik tepkisellik değerlendirilecek olursa bu tür tepkilerin, temelde ebeveyn kontrolünün tersi yönde harekete geçmeyi içerdiği için ergenleri sorun davranışlara yönelttiği söylenebilir. Bu nedenle ergenlerin benliklerine ve özerkliklerine müdahale eden psikolojik ve dışsal kontrol gibi uygulamalar ergenin ebeveynin taleplerinin tam tersi yönde harekete geçmesine neden olabilir. Son olarak ikinci çalışmanın bulguları göstermiştir ki ergenin evlatlık inancı ve psikolojik tepkiselliğinin düzeyleri akademik alanda ebeveynin kontrolcü uygulaması sonucunda ortaya çıkacak davranışı ve davranışın işlevselliğinin düzeyi ile ilişkilidir.

Burada ebeveyn kontrolüne ilişkin çıkarılabilecek iki sonuç vardır. İlk olarak ergenin akademik alandaki kontrolcü bir ebeveyn uygulaması sonucunda kontrolün olumsuz etkilerinden daha az zarar görmesi için evlatlık inancının yüksek olması gerekmektedir. Ancak birinci çalışmanın bulgularının da işaret ettiği üzere yalnızca davranışsal kontrol evlatlık inancını artırmaktadır. Bu durumda ebeveynlerin kontrolcü bir uygulamaya nadiren de olsa başvurduklarında bu uygulamanın ergenin psikolojik ihtiyaçları üzerindeki olumsuz etkisinin daha az olması için öncelikli olarak ebeveyn çocuk ilişkisinde ebeveynlerin ağırlıklı olarak ergenin özerkliğini dikkate alan uygulamaları tercih etmeleri gereklidir. Böyle bir ortamda ergenin evlatlık inancı yükseleceği için kontrollü bir motivasyonla harekete geçse de en azından temel ihtiyaçları zedelenmeyecektir. İkinci olarak ise ebeveynler çocuklarının psikolojik tepkisellik eğilimlerinin farkında olmalıdırlar. Özellikle psikolojik tepkiselliği yüksek ergenler özerkliklerine dönük tehditlere daha duyarlı oldukları için psikolojik ve dışsal kontrol gibi müdahaleci yöntemler onlara daha çok zarar

verecektir. Birinci çalışmanın bulgularından hatırlanacağı üzere bu tür ebeveyn uygulamaları tepkiselliği arttırmaktadır. Sürekli olarak bu tür bir ortamda kalan ergen ikinci çalışmadaki gibi durumsal bir kontrol uygulaması ile karşılaştığında hem temel ihtiyaçları daha fazla zedelenmekte hem de daha fazla ve farklı çalışma yönündeki motivasyonları görece daha etkisiz olan kontrollü motivasyondan kaynaklanmaktadır. Bu durumun ergenin psikososyal hayatındaki işlevsellikte bozulma ile neticelenen bir kısır döngüye sebep olması kaçınılmazdır. Genel olarak müdahaleci olan ebeveynin tepkiselleşen çocuğu, temel ihtiyaçları zedelenip işlevselliği düştüğü için başarısız olacak ebeveynin bu kez de başarısız olunan alana müdahale etmesi ergenin kontrollü bir motivasyon ile düşük işlevsellik göstermesine neden olacaktır. Sonuçta yine başarısız olan ergeni yeni bir müdahale beklemektedir.

Bu çalışma, ergenlik ve ebeveyn kontrolü alanyazınında yeni yeni ele alınmaya başlamış olan evlatlık inancı ve psikolojik tepkisellik kavramlarına, Batı ve Asya kültürlerinden farklı bir kültürde bireysel düzeyde bir veri ile katkı sunmaktadır. Bu iki kavramdan evlatlık inancının ağırlıklı olarak doğu kültürlerinde tepkiselliğin de batı kültürlerinde çalışıldığı görülmektedir. Türkiye'nin hem doğu hem de batı kültürüyle geçmişten günümüze kadar sürmekte olan ilişkileri bu çalışmayı gerçekleştirildiği kültür açısından özgün bir noktaya taşımaktadır.

Çalışmanın önemli diğer bir yönü de ebeveyn kontrolünün etkilerinin sadece genel olarak ele alınmamış aynı zamanda durumsal olarak da incelenmiş olmasıdır. Bu sayede bir ebeveynin çocuğunun davranışını değiştirmek üzere gerçekleştirdiği kontrolcü müdahalenin ergende yarattığı motivasyonel süreç değerlendirilmiş ve bu sürece ilişkin bulgular, çocuklarının okul başarılarını arttırmak isteyen ana babalar için önemli ipuçları sunmuştur. Bu ipuçlarının tümü KBK kuramının iddialarını doğrulamakta dolayısıyla kuramın evrenselliğine ilişkin de veri sunmaktadır. Çalışmada elde edilen bulguların ebeveyn kontrolünün farklı kültürlerde farklı şekillerde algılandığına ve bu durumun ergen üzerindeki farklı sonuçlarla ilişkili olduğuna dair alanyazındaki tartışmalara kültür düzeyinde olmasa bile birey düzeyinde katkı sağlamaktadır. Çalışma sonucunda, evlatlık inancı gibi birey düzeyindeki kültürel eğilimlerle

tanımlanmaya çalışılan alt kültürel farklılıkların, motivasyonel süreçler üzerinden ebeveyn kontrolünün ergenin uyumuyla ilişkisinde etkili olduğuna işaret etmektedir. Buradan yola çıkarak kültürün etkisinin birey düzeyinde ele alınmasının, bir kültüre ait daha ayrıntılı sonuçlar ve karşılaştırma noktaları sağlaması olasıdır. Sosyal medya ve benzeri iletişim araçlarındaki yaygınlaşma bireylerin farklı kültürlerle çok daha fazla temas halinde olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla hangi kültürün içinde yaşandığı değil hangi kültürel değerlerin ne kadar içselleştirildiği de önemlidir. Farklı normlara maruz kalan ergenler bireyci ya da toplulukçu değerleri farklı düzeylerde içselleştirebilir. Bu durum da sonuç olarak ebeveyn kontrolünün sonuçlarını ve bu sonuçları ortaya çıkaran motivasyonel süreçleri etkiliyor görünmektedir.

Buraya kadar sürdürülen tartışmanın ebeveyn ergen ilişkileri açısından çıktıları şu şekilde özetlenebilir. Öncelikli olarak müdahaleci ebeveyn uygulamalarının (psikolojik ve dışsal kontrol) ergenin işlevselliğini bozduğu açıktır. Ayrıca bu uygulamaların ergen üzerindeki doğrudan olumsuz etkilerinin yanı sıra ergenin biliş ve tepkilerini de etkilediği görülmüştür. Ergenin daha az tepkisel olması ve evlatlık inancının daha yüksek olmasında ergenin benliğine saygı gösteren uygulamaların kullanılması önemlidir.

Ebeveynin kontrolcü bir uygulaması karşısında ergenin ebeveynin istediği şekilde davranması ergenin o alanda elinden gelen en yüksek işlevsellikle hareket ettiğini göstermez. Kontrolcü uygulamalar karşısında ergenler dışsal bir kaynağın denetimiyle hareket ettiklerinden kendi arzu ve istekleri ile hareket etmeye göre daha düşük performans sergileyeceklerdir. Ayrıca bu süreçte ergene ait özellikler de rol oynamaktadır. Bu nedenle ebeveynlerin kontrol uygularken ergene ait özellikleri de dikkate almaları gereklidir. Aşırı tepkisel bir ergenin kontrolcü bir uygulama karşısında istenilenin tam tersini yapacağı; tepkisel fakat aynı zamanda evlatlık inancı yüksek bir ergenin, ebeveyn beklentisine uygun davranırsa bile yaşadığı çelişki nedeniyle düşük psikolojik işlevsellik göstereceği öne sürülebilir. Bu tür durumlarda ebeveynler ergenin psikolojik sağlığı pahasına uymalarını sağlıyor olmaktadır. Unutulmaması gereken nokta, ebeveyn beklentilerine uyumun, özellikle ergenlik döneminde,

kontrolcü uygulamalarla sağlanmaya çalışılması ebeveyn ocuk ilişkisinde kısır bir döngüye girilmesi ile sonulandığıdır.

KAYNAKÇA

- Aiken, L. S. ve West, S. G. (1991). *Multiple regression: Testing and interpreting interactions*. Newbury Park, CA: Sage.
- Alpar, R. (2017). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Asar, Ö., İlk, O. ve Dag, O. (2017). Estimating Box-Cox power transformation parameter via goodness-of-fit tests. *Communications in Statistics-Simulation and Computation*, 46(1), 91-105.
- Aybars, A. İ. (2014). Anne baba ve çocuklar arasındaki ilişki. In M. Turğut ve S. Feyzioğlu (Eds.), *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler öneriler* (pp. 210-231). İstanbul: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Baldwin, A. L. (1948). Socialization and the parent-child relationship. *Child Development*, 19(3), 127-136. doi: 10.2307/1125710
- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67(6), 3296-3319. doi: 10.1111/1467-8624.ep9706244861
- Barber, B. K. (2002). *Intrusive parenting: How psychological control affects children and adolescents*. Washington, DC: American Psychological Association Press.

- Barber, B. K. ve Harmon, E. L. (2002). Violating the self: Parental psychological control of early adolescents and adolescents. In B. K. Barber (Ed.), *Intrusive parenting: How psychological control affects children and adolescents* (pp. 15-52). Washington, DC: American Psychological Association Press.
- Barber, B. K., Maughan, S. L. ve Olsen, J. A. (2005). Patterns of parenting across adolescence. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2005(108), 5-16. doi: 10.1002/cd.124
- Barber, B. K. ve Olsen, J. A. (1997). Socialization in Context. *Journal of Adolescent Research*, 12(2), 287-315. doi: 10.1177/0743554897122008
- Barber, B. K., Olsen, J. E. ve Shagle, S. C. (1994). Associations between parental psychological and behavioral control and youth internalized and externalized behaviors. *Child Development*, 65(4), 1120-1136. doi: 10.1111/j.1467-8624.1994.tb00807.x
- Barber, B. K., Stolz, H. E. ve Olsen, J. A. (2005). Parental support, psychological control and behavioral control: Assessing relevance across time, culture, and method *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 70(4), 1-13. doi: 10.1111/j.1540-5834.2005.00365.x
- Barber, B. K. ve Xia, M. (2013). The centrality of control to parenting and its effects. In R. E. Larzelere, A. S. Morris ve A. W. Harrist (Eds.), *Authoritative parenting: Synthesizing nurturance and discipline for optimal child development* (pp. 61-87). Washington, DC: American Psychological Association.
- Bates, J. E. ve Pettit, G. S. (2015). Temperament, parenting, and social development. In J. E. Grusec ve P. D. Hastings (Eds.), *Handbook of socialization: Theory and research* (pp. 372-397). New York: Guilford Publications.

Baumrind, D. (1965). Parental control and parental love. *Children*, 12(6), 230-234.

Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development*, 37(4), 887-907.

Baumrind, D. (1978). Reciprocal rights and responsibilities in parent-child relations. *Journal of Social Issues*, 34(2), 179-196.

Baumrind, D. (2012). Differentiating between confrontive and coercive kinds of parental power-assertive disciplinary practices. *Human Development*, 55(2), 35-51.

Baumrind, D. (2013). Is a pejorative view of power assertion in the socialization process justified? *Review of General Psychology*, 17(4), 420-427.

Baumrind, D., Larzelere, R. E. ve Owens, E. B. (2010). Effects of preschool parents' power assertive patterns and practices on adolescent development. *Parenting: Science and Practice*, 10(3), 157-201.

Bean, R. A., Barber, B. K. ve Crane, D. R. (2006). Parental support, behavioral control, and psychological control among African American youth. *Journal of Family Issues*, 27(10), 1335-1355. doi: 10.1177/0192513x06289649

Bell, R. Q. (1968). A Reinterpretation of the direction of effects in studies of socialization. *Psychological Review*, 75(2), 81-95. doi: 10.1037/h0025583

Bell, R. Q. (1971). Stimulus control of parent or caretaker behavior by offspring. *Developmental Psychology*, 4(1), 63-72.

Brehm, S. S. ve Brehm, J. W. (1981). *Psychological reactance a theory of freedom and control*. New York: Academic Press.

- Brown, B. B., Mounts, N., Lamborn, S. D. ve Steinberg, L. (1993). Parenting practices and peer group affiliation in adolescence. *Child Development*, 64(2), 467-482. doi: 10.1111/j.1467-8624.1993.tb02922.x
- Cernkovich, S. A. ve Giordano, P. C. (1987). Family relationships and delinquency *Criminology*, 25(2), 295-319. doi: 10.1111/j.1745-9125.1987.tb00799.x
- Chen, B., Vansteenkiste, M., Beyers, W., Boone, L., Deci, E. L., Van der Kaap-Deeder, J. ve ark. (2015). Basic psychological need satisfaction, need frustration, and need strength across four cultures. *Motivation and Emotion*, 39(2), 216-236.
- Chen, B., Vansteenkiste, M., Beyers, W., Soenens, B. ve Van Petegem, S. (2013). Autonomy in family decision making for Chinese adolescents: Disentangling the dual meaning of autonomy. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 44(7), 1184-1209.
- Chen, X., Fu, R. ve Zhao, S. (2015). Culture and socialization. In J. E. Grusec ve P. D. Hastings (Eds.), *Handbook of socialization: Theory and research* (pp. 451-471). New York: Guilford Publications.
- Cheung, C.-k., Lee, J.-j. ve Chan, C.-m. (1994). Explicating filial piety in relation to family cohesion. *Journal of Social Behavior & Personality*, 9(3), 565-580.
- Chirkov, V. ve Ryan, R. M. (2001). Parent and teacher autonomy-support in Russian and U.S. adolescents. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 618-635. doi: 10.1177/0022022101032005006

- Chirkov, V., Ryan, R. M., Kim, Y. ve Kaplan, U. (2003). Differentiating autonomy from individualism and independence: A self-determination theory perspective on internalization of cultural orientations and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(1), 97-110. doi: 10.1037/0022-3514.84.1.97
- Chow, S. S.-Y. ve Chu, M. H.-T. (2007). The impact of filial piety and parental involvement on academic achievement motivation in Chinese secondary school students. *Asian Journal of Counselling*, 14(1&2), 91-124.
- Cicirelli, V. G. (1983). Adult children's attachment and helping behavior to elderly parents: A path model. *Journal of Marriage and the Family*, 45(4), 815-825.
- Conger, K. J., Conger, R. D. ve Scaramella, L. V. (1997). Parents, siblings, psychological control, and adolescent adjustment. *Journal of Adolescent Research*, 12(1), 113-138. doi: 10.1177/0743554897121007
- Conger, R. D. (2009). Commentary on Grolnick and Pomerantz, "Issues and challenges in studying parental control: Toward a new conceptualization". *Child Development Perspectives*, 3(3), 173-175.
- Crockett, L. J. ve Hayes, R. (2011). Parenting practices and styles. In B. B. Brown ve J. P. Mitchell (Eds.), *Encyclopedia of adolescence* (Vol. 2, pp. 241-248): Elsevier Inc.
- Darling, N. ve Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496. doi: 10.1037/0033-2909.113.3.487

- De Clercq, B., Van Leeuwen, K., De Fruyt, F., Van Hiel, A. ve Mervielde, I. (2008). Maladaptive personality traits and psychopathology in childhood and adolescence: The moderating effect of parenting. *Journal of Personality, 76*(2), 357-383.
- De Haan, A., Prinzie, P. ve Deković, M. (2010). How and why children change in aggression and delinquency from childhood to adolescence: Moderation of overreactive parenting by child personality. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 51*(6), 725-733.
- Deci, E. L. (1975). *Intrinsic motivation*. New York: Plenum Press.
- Deci, E. L., Koestner, R. ve Ryan, R. M. (1999). A meta-analytic review of experiments examining the effects of extrinsic rewards on intrinsic motivation. *Psychological Bulletin, 125*(6), 627-668.
- Deci, E. L., Koestner, R. ve Ryan, R. M. (2001a). Extrinsic rewards and intrinsic motivation in education: Reconsidered once again. *Review of Educational Research, 71*(1), 1-27.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1983). The basis of self-determination: Intrinsic motivation and integrated internalizations. *Academic Psychology Bulletin, 5*(1), 21-29.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1985). The general causality orientations scale: Self-determination in personality. *Journal of Research in Personality, 19*(2), 109-134.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1991). A motivational approach to self: integration in personality. *Nebraska Symposium on Motivation, 38*, 237-288.

- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The "What" and "Why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268. doi: 10.1207/s15327965pli1104_01
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2008). Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development, and health. *Canadian Psychology*, 49(3), 182-185.
- Deci, E. L., Ryan, R. M., Gagné, M., Leone, D. R., Usunov, J. ve Kornazheva, B. P. (2001b). Need satisfaction, motivation, and well-being in the work organizations of a former eastern bloc country: A cross-cultural study of self-determination. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(8), 930-942. doi: 10.1177/0146167201278002
- Dillard, J. P. ve Shen, L. (2005). On the nature of reactance and its role in persuasive health communication. *Communication Monographs*, 72(2), 144-168.
- Dowd, E. T., Pepper, H. F. ve Seibel, C. (2001). Developmental correlates of psychological reactance. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 15(3), 239-252.
- Dowd, E. T. ve Wallbrown, F. (1993). Motivational components of client reactance. *Journal of Counseling & Development*, 71(5), 533-538.
- Dowd, E. T., Wallbrown, F., Sanders, D. ve Yesenosky, J. M. (1994). Psychological reactance and its relationship to normal personality variables. *Cognitive Therapy and Research*, 18(6), 601-612.
- Durbin, D. L., Darling, N., Steinberg, L. ve Brown, B. B. (1993). Parenting style and peer group membership among European-American adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 3(1), 87-100. doi: 10.1111/1532-7795.ep11325007

- Elliot, A. J. ve Devine, P. G. (1994). On the motivational nature of cognitive dissonance: Dissonance as psychological discomfort. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(3), 382-394.
- Farkas, M. S. ve Grolnick, W. S. (2010). Examining the components and concomitants of parental structure in the academic domain. *Motivation and Emotion*, 34(3), 266-279. doi: 10.1007/s11031-010-9176-7
- Fergus, S. ve Zimmerman, M. A. (2005). Adolescent resilience: a framework for understanding healthy development in the face of risk. *Annual Review of Public Health*, 26(1), 399-419. doi: 10.1146/annurev.publhealth.26.021304.144357
- Fletcher, A. C., Darling, N. E., Steinberg, L. ve Dornbusch, S. M. (1995). The company they keep: Relation of adolescents' adjustment and behavior to their friends' perceptions of authoritative parenting in the social network. *Developmental Psychology*, 31(2), 300-310.
- Gagné, M. (2003). The role of autonomy support and autonomy orientation in prosocial behavior engagement. *Motivation & Emotion*, 27(3), 199-223.
- Garber, J., Robinson, N. S. ve Valentiner, D. (1997). The relation between parenting and adolescent depression. *Journal of Adolescent Research*, 12(1), 12-33. doi: 10.1177/0743554897121003
- Gray, M. R. ve Steinberg, L. (1999). Unpacking authoritative parenting: Reassessing a multidimensional construct. *Journal of Marriage and Family*, 61(3), 574-587.
- Grolnick, W. S. (2003). *The psychology of parental control: How well-meant parenting backfires*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.

- Grolnick, W. S. (2009). The role of parents in facilitating autonomous self-regulation for education. *Theory and Research in Education*, 7(2), 164-173. doi: 10.1177/1477878509104321
- Grolnick, W. S. ve Pomerantz, E. M. (2009). Issues and challenges in studying parental control: Toward a new conceptualization. *Child Development Perspectives*, 3(3), 165-170. doi: 10.1111/j.1750-8606.2009.00099.x
- Grusec, J. E. ve Davidov, M. (2007). Socialization in the family: The roles of parents. In J. E. Grusec ve P. D. Hastings (Eds.), *Handbook of socialization: A relationship perspective* (pp. 284-308). New York: Guilford Publications.
- Grusec, J. E. ve Davidov, M. (2015). Analyzing socialization from a domain-specific perspective. In J. E. Grusec ve P. D. Hastings (Eds.), *Handbook of socialization: Theory and research* (pp. 158-181). New York: Guilford Publications.
- Grusec, J. E. ve Goodnow, J. J. (1994). Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values: A reconceptualization of current points of view. *Developmental Psychology*, 30(1), 4-19.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2014). 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Trans.). Ankara, Türkiye.
- Hart, C. H., Nelson, D. A., Robinson, C. C., Olsen, S. F. ve McNeilly-Choque, M. K. (1998). Overt and relational aggression in russian nursery-school-age children: Parenting style and marital linkages. *Developmental Psychology*, 34(4), 687-697.
- Harter, S. (1988). *Manual for the self-perception profile for adolescents*. Yayınlanmamış Makale. University of Denver.

- Hartos, J., Eitel, P. ve Simons-Morton, B. (2002). Parenting practices and adolescent risky driving: A three-month prospective study. *Health Education & Behavior, 29*(2), 194-206. doi: 10.1177/109019810202900205
- Hein, C. ve Lewko, J. H. (1994). Gender differences in factors related to parenting style: A study of high performing science students. *Journal of Adolescent Research, 9*(2), 262-281. doi: 10.1177/074355489492008
- Herman, M. R., Dornbusch, S. M., Herron, M. C. ve Herting, J. R. (1997). The influence of family regulation, connection, and psychological autonomy on six measures of adolescent functioning. *Journal of Adolescent Research, 12*(1), 34-67. doi: 10.1177/0743554897121004
- Ho, D. Y.-f. (1994). Filial piety, authoritarian moralism, and cognitive conservatism in Chinese societies. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs, 120*(3), 349-365.
- Ho, D. Y.-f. (1996). Filial piety and its psychological consequences. In M. H. Bond (Ed.), *The handbook of Chinese psychology* (pp. 155-165). Hong Kong: Oxford University Press.
- Hong, S.-M. ve Faedda, S. (1996). Refinement of the Hong psychological reactance scale. *Educational and Psychological Measurement, 56*(1), 173-182.
- Hong, S.-M., Giannakopoulos, E., Laing, D. ve Williams, N. A. (1994). Psychological reactance: Effects of age and gender. *The Journal of Social Psychology, 134*(2), 223-228.
- Hui, E. K., Sun, R. C., Chow, S. S. Y. ve Chu, M. H. T. (2011). Explaining Chinese students' academic motivation: filial piety and self-determination. *Educational Psychology, 31*(3), 377-392.

- Imajo, S. (2002). Reactance proneness, collectivism, uniqueness, and resistance to persuasion. *Shinrigaku Kenkyu: The Japanese Journal of Psychology*, 73(4), 366-372.
- Imamoğlu, E. O. (1987). An interdependence model of human development. In . Kağıtıbaşı (Ed.), *Growth and progress in cross-cultural psychology* (pp. 138-145). Berwyn, PA, US: Swets North America.
- Imamoğlu, E. O. (1998). Individualism and collectivism in a model and scale of balanced differentiation and integration. *The Journal of Psychology*, 132(1), 95-105. doi: 10.1080/00223989809599268
- Joussemet, M., Koestner, R., Lekes, N. ve Landry, R. (2005). A longitudinal study of the relationship of maternal autonomy support to children's adjustment and achievement in school. *Journal of Personality*, 73(5), 1215-1236.
- Kağıtçıbaşı, . (2005). *Yeni insan ve insanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, . (2012). *Benlik, aile ve insan gelişimi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, . ve Ataca, B. (2005). Value of children and family change: A three-decade portrait from Turkey. *Applied Psychology*, 54(3), 317-337. doi: 10.1111/j.1464-0597.2005.00213.x
- Kiff, C. J., Lengua, L. J. ve Zalewski, M. (2011). Nature and nurturing: Parenting in the context of child temperament. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 14(3), 251-301.
- Kındap, Y., Sayıl, M. ve Kumru, A. (2008). Anneden algılanan kontrolün niteliği ile ergenin psikososyal uyumu ve arkadaşlıkları arasındaki ilişkiler: Benlik değerinin aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 61(23), 92-107.

- Kirschner, B. (2013). *Filial piety as a moderator between perceived parenting styles and psychological well-being in Chinese college students*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pacific University, Oregon.
- Lepper, M. R. (1973). Dissonance, self-perception and honesty in children. *Journal of Personality and Social Psychology*, 25(1), 65-74.
- Lepper, M. R., Greene, D. ve Nisbett, R. E. (1973). Undermining children's intrinsic interest with extrinsic reward: A test of the "overjustification" hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 28(1), 129-137.
- Leung, A. N.-m., Wong, S. S.-f., Wong, I. W.-y. ve McBride-Chang, C. (2010). Filial piety and psychosocial adjustment in Hong Kong Chinese early adolescents. *The Journal of Early Adolescence*, 30(5), 651-667.
- Lewis, C. C. (1981). The effects of parental firm control: A reinterpretation of findings. *Psychological Bulletin*, 90(3), 547-563.
- Liu, Y.-L. (2013). Autonomy, filial piety, and parental authority: A two-year longitudinal investigation. *The Journal of Genetic Psychology*, 174(5), 557-581.
- Loukas, A., Paulos, S. K. ve Robinson, S. (2005). Early adolescent social and overt aggression: Examining the roles of social anxiety and maternal psychological control. *Journal of Youth and Adolescence*, 34(4), 335-345. doi: 10.1007/s10964-005-5757-2
- Luthar, S. S. ve Cicchetti, D. (2000). The construct of resilience: Implications for interventions and social policies. *Development and Psychopathology*, 12(4), 857-885.

- Luyckx, K., Soenens, B., Vansteenkiste, M., Goossens, L. ve Berzonsky, M. D. (2007). Parental psychological control and dimensions of identity formation in emerging adulthood. *Journal of Family Psychology, 21*(3), 546-550. doi: 10.1037/0893-3200.21.3.546
- Maccoby, E. E. (1992). The role of parents in the socialization of children: An historical overview. *Developmental Psychology, 28*(6), 1006-1017.
- Maccoby, E. E. (2015). Historical overview of socialization research and theory. In J. E. Grusec ve P. D. Hastings (Eds.), *Handbook of socialization: Theory and research* (pp. 3-32). New York: Guilford Publications.
- Markus, H. R., Kitayama, S. ve Heiman, R. J. (1996). Culture and "basic" psychological principles. In E. T. Higgins ve A. W. Kruglanski (Eds.), *Social psychology: Handbook of basic principles* (pp. 857-913). New York: Guilford Press.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic. Resilience processes in development. *American Psychologist, 56*(3), 227-238.
- Masten, A. S. ve Coatsworth, J. D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from research on successful children. *American Psychologist, 53*(2), 205-220. doi: 10.1037/0003-066X.53.2.205
- Masten, A. S., Coatsworth, J. D., Neemann, J., Gest, S. D., Tellegen, A. ve Garmezy, N. (1995). The structure and coherence of competence from childhood through adolescence. *Child Development, 66*(6), 1635-1659. doi: 10.1111/j.1467-8624.1995.tb00956.x
- Masten, A. S. ve Reed, M.-G. J. (2002). Resilience in development. In C. R. Snyder ve S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 74-88). New York: Oxford University Press.

- Meyer, B., Enström, M. K., Harstveit, M., Bowles, D. P. ve Beevers, C. G. (2007). Happiness and despair on the catwalk: Need satisfaction, well-being, and personality adjustment among fashion models. *The Journal of Positive Psychology*, 2(1), 2-17. doi: 10.1080/17439760601076635
- Miller, C. H. ve Quick, B. L. (2010). Sensation seeking and psychological reactance as health risk predictors for an emerging adult population. *Health Communication*, 25(3), 266-275.
- Missotten, L. C., Luyckx, K., Branje, S. ve Van Petegem, S. (2017). Adolescents' conflict management styles with mothers: Longitudinal associations with parenting and reactance. *Journal of Youth and Adolescence*, 1-15. doi: doi:10.1007/s10964-017-0634-3
- Nelson, D. A. ve Crick, N. R. (2002). Parental psychological control: Implications for childhood physical and relational aggression. In B. K. Barber (Ed.), *Intrusive parenting: How psychological control affects children and adolescents* (pp. 161-189). Washington, DC: APA.
- Niemiec, C. P., Lynch, M. F., Vansteenkiste, M., Bernstein, J., Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2006). The antecedents and consequences of autonomous self-regulation for college: A self-determination theory perspective on socialization. *Journal of Adolescence*, 29(5), 761-775. doi: 10.1016/j.adolescence.2005.11.009
- Noller, P. (1978). Sex differences in socialization of affectionate expression. *Developmental Psychology*, 14(3), 317-319.
- Okman-Fişek, G. (1991). A cross-cultural examination of proximity and hierarchy as dimensions of family structure. *Family Process*, 30(1), 121-133.

Okman-Fişek, G. (2005). Gelenekten değişime: Tükiye'de aile ve ergenler. In O. Ercan, M. Alikayıfoğlu ve G. Ercan (Eds.), *Adolesan sağlığı* (pp. 39-49). Retrieved from <http://194.27.141.99/dosya-depo/stek/pdfs/43/4305.pdf>.

Olsson, C. A., Bond, L., Burns, J. M., Vella-Brodrick, D. A. ve Sawyer, S. M. (2003). Adolescent resilience: a concept analysis. *Journal of Adolescence*, 26(1), 1-11. doi: [http://dx.doi.org/10.1016/S0140-1971\(02\)00118-5](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-1971(02)00118-5)

Pan, Y., Gauvain, M. ve Schwartz, S. J. (2013). Do parents' collectivistic tendency and attitudes toward filial piety facilitate autonomous motivation among young Chinese adolescents? *Motivation and Emotion*, 37(4), 701-711.

Pettit, G. S., Laird, R. D., Dodge, K. A., Bates, J. E. ve Criss, M. M. (2001). Antecedents and behavior-problem outcomes of parental monitoring and psychological control in early adolescence. *Child Development*, 72(2), 583-598.

Pomerantz, E. M. ve Grolnick, W. S. (2009). Toward a clear and inclusive conceptualization of parental control: Reply to the commentaries. *Child Development Perspectives*, 3(3), 176-177.

Quick, B. L., Shen, L. ve Dillard, J. P. (2012). Reactance Theory and Persuasion. In J. P. Dillard ve L. Shen (Eds.), *The SAGE handbook of persuasion: Developments in theory and practice* (pp. 167-184). Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.

Quick, B. L. ve Stephenson, M. T. (2008). Examining the role of trait reactance and sensation seeking on perceived threat, state reactance, and reactance restoration. *Human Communication Research*, 34(3), 448-476.

- Radloff, L. S. (1977). The CES-D scale a self-report depression scale for research in the general population. *Applied Psychological Measurement*, 1(3), 385-401.
- Reis, H. T., Sheldon, K. M., Gable, S. L., Roscoe, J. ve Ryan, R. M. (2000). Daily well-being: The role of autonomy, competence, and relatedness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(4), 419-435. doi: 10.1177/0146167200266002
- Robinson, C. C., Mandleco, B., Olsen, S. F. ve Hart, C. H. (1995). Authoritative, authoritarian, and permissive parenting practices: Development of a new measure. *Psychological Reports*, 77(3), 819-830.
- Rogers, K. N., Buchanan, C. M. ve Winchell, M. E. (2003). Psychological control during early adolescence. *The Journal of Early Adolescence*, 23(4), 349-383. doi: 10.1177/0272431603258344
- Ryan, R. M. (1995). Psychological needs and the facilitation of integrative processes. *Journal of Personality*, 63(3), 397-427.
- Ryan, R. M. ve Connell, J. P. (1989). Perceived locus of causality and internalization: Examining reasons for acting in two domains. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(5), 749-761. doi: 10.1037/0022-3514.57.5.749
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000a). The darker and brighter sides of human existence: Basic psychological needs as a unifying concept. *Psychological Inquiry*, 11(4), 319-338.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000b). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54-67.

- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000c). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78. doi: 10.1037/0003-066x.55.1.68
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2002). An overview of self-determination theory. In E. L. Deci ve R. Ryan (Eds.), *Handbook of self-determination research* (pp. 3-33). Rochester, NY: University of Rochester Press.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2006). Self-regulation and the problem of human autonomy: does psychology need choice, self-determination, and will? *Journal of Personality*, 74(6), 1557-1586.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2017). *Self-Determination Theory basic psychological needs in motivation development and wellness*. New York: The Guildford Press.
- Ryan, R. M. ve Lynch, J. H. (1989). Emotional autonomy versus detachment: Revisiting the vicissitudes of adolescence and young adulthood. *Child Development*, 60(2), 340-356.
- Sayıl, M., Güre, A. ve Uçanok, Z. (2002). Ergenliğe geçişte bilgilendirmenin ergenin bilgi düzeyi ve benlik algısına etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(50), 47-58.
- Sayıl, M. ve Kındap, Y. (2010). Ergenin anne babadan algıladığı psikolojik kontrol: Psikoloji Kontrol Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirliği. [Turkish adaptation of parental Psychological Control Scale(s): A study of validity and reliability]. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 62-75.
- Sayıl, M. ve Kındap, Y. (2012). Ana babanın kontrol davranışları ve ergenlik. In M. Sayıl ve B. Yağmurlu (Eds.), *Ana babalık: Kuram ve araştırma* (pp. 329-362). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

- Sayıl, M., Kındap, Y., Bayar, Y., Bayraktar, F., Kurt, D., Tığrak, A. ve ark. (2012). *Ergenlik döneminde ebeveynlik ve ergenin psikososyal uyumu*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Schaefer, E. S. (1959). A circumplex model for maternal behavior. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 59(2), 226-235.
- Schaefer, E. S. (1965a). Children's reports of parental behavior: An inventory. *Child Development*, 36(2), 413-424.
- Schaefer, E. S. (1965b). A configurational analysis of children's reports of parent behavior. *Journal of Consulting Psychology*, 29(6), 552-557.
- Sheldon, K. M., Elliot, A. J., Kim, Y. ve Kasser, T. (2001). What is satisfying about satisfying events? Testing 10 candidate psychological needs. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80(2), 325-339.
- Sheldon, K. M. ve Gunz, A. (2009). Psychological needs as basic motives, not just experiential requirements. *Journal of Personality*, 77(5), 1467-1492.
- Sheldon, K. M. ve Niemiec, C. P. (2006). It's not just the amount that counts: Balanced need satisfaction also affects well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(2), 331-341. doi: 10.1037/0022-3514.91.2.331
- Silk, J. S., Morris, A. S., Kanaya, T. ve Steinberg, L. (2003). Psychological control and autonomy granting: Opposite ends of a continuum or distinct constructs? *Journal of Research on Adolescence*, 13(1), 113-128.
- Simons-Morton, B., Chen, R., Hand, L. S. ve Haynie, D. L. (2008). Parenting behavior and adolescent conduct problems. *Journal of School Violence*, 7(1), 3-25. doi: 10.1300/J202v07n01_02

- Smetana, J. G., Campione-Barr, N. ve Daddis, C. (2004). Longitudinal development of family decision making: Defining healthy behavioral autonomy for middle-class African American adolescents. *Child Development, 75*(5), 1418-1434.
- Smetana, J. G. ve Daddis, C. (2002). Domain-specific antecedents of parental psychological control and monitoring: The role of parenting beliefs and practices. *Child Development, 73*(2), 563-580. doi: 10.1111/1467-8624.00424
- Soenens, B., Duriez, B., Vansteenkiste, M. ve Goossens, L. (2007a). The intergenerational transmission of empathy-related responding in adolescence: The role of maternal support. *Personality and Social Psychology Bulletin, 33*(3), 299-311. doi: 10.1177/0146167206296300
- Soenens, B., Luyckx, K., Vansteenkiste, M., Luyten, P., Duriez, B. ve Goossens, L. (2008). Maladaptive perfectionism as an intervening variable between psychological control and adolescent depressive symptoms: A three-wave longitudinal study. *Journal of Family Psychology, 22*(3), 465-474. doi: 10.1037/0893-3200.22.3.465
- Soenens, B. ve Vansteenkiste, M. (2005). Antecedents and outcomes of self-determination in 3 life domains: The role of parents' and teachers' autonomy support. *Journal of Youth and Adolescence, 34*(6), 589-604. doi: 10.1007/s10964-005-8948-y
- Soenens, B. ve Vansteenkiste, M. (2010). A theoretical upgrade of the concept of parental psychological control: Proposing new insights on the basis of self-determination theory. *Developmental Review, 30*(1), 74-99. doi: 10.1016/j.dr.2009.11.001

- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Duriez, B. ve Goossens, L. (2006a). In search of the sources of psychologically controlling parenting: The role of parental separation anxiety and parental maladaptive perfectionism. *Journal of Research on Adolescence*, 16(4), 539-559. doi: 10.1111/j.1532-7795.2006.00507.x
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Lens, W., Luyckx, K., Goossens, L., Beyers, W. ve ark. (2007b). Conceptualizing parental autonomy support: Adolescent perceptions of promotion of independence versus promotion of volitional functioning. *Developmental Psychology*, 43(3), 633-646. doi: 10.1037/0012-1649.43.3.633
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Luyckx, K. ve Goossens, L. (2006b). Parenting and adolescent problem behavior: An integrated model with adolescent self-disclosure and perceived parental knowledge as intervening variables. *Developmental Psychology*, 42(2), 305-318. doi: 10.1037/0012-1649.42.2.305
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Luyten, P., Duriez, B. ve Goossens, L. (2005). Maladaptive perfectionistic self-representations: The mediational link between psychological control and adjustment. *Personality and Individual Differences*, 38(2), 487-498. doi: 10.1016/j.paid.2004.05.008
- Steinberg, L. (1990). Autonomy, conflict, and harmony in the family relationship. In S. Feldman ve G. Elliot (Eds.), *At the threshold: The developing adolescent* (pp. 255-276). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Steinberg, L. (2001). We know some things: Parent–adolescent relationships in retrospect and prospect. *Journal of Research on Adolescence*, 11(1), 1-19.
- Steinberg, L. (2002). *Adolescence*. Boston, MA: McGraw-Hill.

- Steinberg, L., Elmen, J. D. ve Mounts, N. S. (1989). Authoritative parenting, psychosocial maturity, and academic success among adolescents. *Child Development, 60*(6), 1424-1436.
- Stice, E. ve Gonzales, N. (1998). Adolescent temperament moderates the relation of parenting to antisocial behavior and substance use. *Journal of Adolescent Research, 13*(1), 5-31.
- Şahin, D. ve Güvenç, G. B. (1996). Ergenlerde aile algısı ve benlik algısı. *Türk Psikoloji Dergisi, 11*(38), 22-32.
- Van Petegem, S., Beyers, W., Vansteenkiste, M. ve Soenens, B. (2012). On the association between adolescent autonomy and psychosocial functioning: Examining decisional independence from a Self-Determination Theory perspective. *Developmental Psychology, 48*(1), 76-88.
- Van Petegem, S., Soenens, B., Vansteenkiste, M. ve Beyers, W. (2015). Rebels with a cause? Adolescent defiance from the perspective of Reactance Theory and Self-Determination Theory. *Child Development, 86*(3), 903-918.
- Van Petegem, S., Vansteenkiste, M. ve Beyers, W. (2013). The jingle–jangle fallacy in adolescent autonomy in the family: In search of an underlying structure. *Journal of Youth and Adolescence, 42*(7), 994-1014.
- Vansteenkiste, M., Sierens, E., Soenens, B., Luyckx, K. ve Lens, W. (2009). Motivational profiles from a self-determination perspective: The quality of motivation matters. *Journal of Educational Psychology, 101*(3), 671-688.
- Vansteenkiste, M., Soenens, B., Van Petegem, S. ve Duriez, B. (2014). Longitudinal associations between adolescent perceived degree and style of parental prohibition and internalization and defiance. *Developmental Psychology, 50*(1), 229-236.

- Wang, Q., Pomerantz, E. M. ve Chen, H. (2007). The role of parents' control in early adolescents' psychological functioning: A longitudinal investigation in the United States and China. *Child Development, 78*(5), 1592-1610.
- Wei, M., Shaffer, P. A., Young, S. K. ve Zakalik, R. A. (2005). Adult attachment, shame, depression, and loneliness: The mediation role of basic psychological needs satisfaction. *Journal of Counseling Psychology, 52*(4), 591-601. doi: 10.1037/0022-0167.52.4.591
- Weintraub, K. J. ve Gold, M. (1991). Monitoring and delinquency. *Criminal Behavior and Mental Health, 1*(3), 268-235.
- Wicklund, R. A. (1974). *Freedom and reactance*. Potomac, MD: Lawrence Erlbaum.
- Windle, M., Spear, L. P., Fuligni, A. J., Angold, A., Brown, J. D., Pine, D. ve ark. (2009). Transitions into underage and problem drinking: summary of developmental processes and mechanisms: ages 10-15. *Alcohol Research & Health, 32*(1), 30-40.
- Woller, K. M., Buboltz, W. C. ve Loveland, J. M. (2007). Psychological reactance: examination across age, ethnicity, and gender. *The American Journal of Psychology, 120*(1), 15-24.
- Wong, S. M., Leung, A. N. m. ve McBride-Chang, C. (2010). Adolescent filial piety as a moderator between perceived maternal control and mother-adolescent relationship quality in Hong Kong. *Social Development, 19*(1), 187-201.

- Yeh, K.-H. (2003). The beneficial and harmful effects of filial piety: An integrative analysis. In K.-S. Yang, K.-K. Hwang, P. B. Pedersen ve I. Daibo (Eds.), *Progress in Asian social psychology: Conceptual and empirical contributions* (pp. 67-82). Westport, US: Praeger Publishers/Greenwood Publishing Group.
- Yeh, K.-H. ve Bedford, O. (2003). A test of the dual filial piety model. *Asian Journal of Social Psychology*, 6(3), 215-228.
- Yeh, K.-H. ve Bedford, O. (2004). Filial belief and parent—child conflict. *International Journal of Psychology*, 39(2), 132-144.
- Yılmaz, A. (2001). Eşler arasındaki uyum, anne-baba tutumu ve benlik algısı arasındaki ilişkilerin gelişimsel olarak incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 16(47), 1-24.
- Zimmer-Gembeck, M. J. ve Collins, W. A. (2003). Autonomy development during adolescence. In G. R. Adams ve M. Berzonsky (Eds.), *Blackwell handbook of adolescence* (pp. 175-204). Oxford: Blackwell Publishers.

EK 1. ARAŞTIRMA DEĞİŞKENLERİNİN PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİ

Bu tez çalışmasının parçası olduğu projeye, Ankara il merkezinde yaşayan ve ortaokul ve liseye devam eden 1045 ergen katılmıştır. Projenin nicel verisi 2013 - 2014 Eğitim Öğretim Yılı Bahar Döneminde Ankara il merkezinde toplanmıştır.

Uygulamalar, Türkiye İstatistik Kurumundan alınan bilgiler doğrultusunda alt ve orta sosyoekonomik düzeyde olduğu belirlenen semtlerde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı öğretim kurumları arasından seçkisiz yolla belirlenen toplam 8 okulda gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların % 51'i kız, % 49'u erkektir. Katılımcıların sınıflara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 23. Ön çalışmaya katılan katılımcıların sınıflara göre dağılımı

	%	<i>n</i>
7. Sınıf	25	261
8. Sınıf	25.8	270
9. Sınıf	26.8	280
10. Sınıf	22.4	234
Toplam	100	1045

Tablo 24. Duyarlık / Destek Ölçeğinin faktör yapısı

Maddeler	Faktör Yükleri	h ²
21. Annem bana yakın ilgi ve özen gösterir.	.79	.63
11. Üzgün olduğumda annem kendimi daha iyi hissetmemi sağlar.	.79	.62
16. Üzgün olduğumda annem beni neşelendirir.	.78	.61
26. Annem bana olan sevgisini göstermekten hoşlanır.	.78	.61
31. Annem benimle bir şeyler yapmaktan hoşlanır.	.76	.57
6. Annem bana çok sık gülümser.	.66	.44
1. Annemle endişelerim hakkında konuştuktan sonra kendimi daha iyi hissederim.	.62	.39
Özdeğer	3.86	-
Açıklanan Varyans	55.17	-
Alfa Katsayısı	.86	-

Tablo 25. Davranışsal Kontrol Ölçeğinin faktör yapısı

Maddeler*	Faktör Yükleri	h ²
7. Annem belirli biçimlerde davranmamı ister.	.64	.40
8. Annem benim için koyduğu kuralları hatırlatır.	.62	.38
37. Annem onun istediği gibi davranıp davranmadığımı uygun yollarla kontrol eder.	.60	.36
3. Annem bana dışarıda nasıl davrandığımı hakkında sorular sorar.	.57	.33
13. Annem uygun biçimde davrandığımdan emin olmak için beni izler.	.56	.32
23. Annem arkadaşlarımın kimler olduğunu ve nerede zaman geçirdiğimi bilmek için çaba gösterir.	.55	.30
22. Annem çocukların nasıl davranması gerektiği konusunda anne-babaların kural koyma ve düzenleme yapma hakkı olduğuna inanır.	.55	.30
17. Annem evdeki ve dışarıdaki kurallara ve düzene uymayı öğrenmemi ister.	.54	.29
18. Annem davranışlarımla ilgili olarak komşulardan, arkadaşlarımla anne-babalarından ya da öğretmenlerimden bilgi alır.	.52	.27
2. Annemin evde ve dışarıda nasıl davranmam gerektiğiyle ilgili beklentileri açıktır.	.48	.23
32. Annemin davranışlarımla ilgili kabul edilebilir beklentileri vardır.	.47	.22
28. Annem onun istediği gibi davranıp davranmadığımla pek ilgilenmez .	.38	.15
Özdeğer	3.55	-
Açıklanan Varyans	29.62	-
Alfa Katsayısı	.78	-

* 12, 27, 33 ve 36. maddeler h² değerleri düşük olduğu için ölçekten çıkarılmıştır.

Tablo 26. Psikolojik Kontrol Ölçeğinin faktör yapısı

Maddeler	Faktör Yükleri	h ²
19. Annem diğer aile üyelerinin sorunları yüzünden beni suçlar.	.68	.46
9. Annem ne zaman bir şey anlatmaya çalışsam konuyu değiştirir.	.66	.44
29. Eğer bazı şeylerde onun gibi düşünmezsem bana soğuk davranır.	.66	.43
14. Annem ben konuşurken sık sık sözümü keser.	.65	.42
24. Annem beni eleştirirken geçmişte yaptığım hataları dile getirir.	.62	.39
4. Annem her zaman bazı konulardaki hislerimi ve düşüncelerimi değiştirmeye çalışır.	.55	.30
38. Eğer onu kıracak bir şey yaparsam, gönlünü alıncaya kadar benimle konuşmaz.	.50	.25
34. Annem onu hayal kırıklığına uğrattığımda benim gözlerime bakmamaya çalışır	.36	.13
Özdeğer	2.83	-
Açıklanan Varyans	35.36	-
Alfa Katsayısı	.72	-

Tablo 27. Dışsal Kontrol Ölçeğinin faktör yapısı

Maddeler	Faktör Yükleri	h²
39. Annem beni disipline sokmak için fiziksel olarak cezalandırır (tokat atar, kulağımı çeker, vb.).	.77	.60
41. Sözümlü dinlemediğimde annem şaplağı yapıştırır.	.74	.55
42. Annem bana çok sinirlenir / tepesi atar.	.72	.52
40. Annem beni ikna etmeye çalışmaz, daha çok fiziksel olarak cezalandırır.	.71	.50
44. Terbiyesizlik yaptığımda annem bana bağırır ya da beni azarlar.	.65	.42
43. Annem benimle tartışır.	.62	.38
Özdeğer	2.98	-
Açıklanan Varyans	49.58	-
Alfa Katsayısı	.77	-

Tablo 28. Psikolojik Tepkisellik Ölçeğinin faktör yapısı

Maddeler	Faktör Yükleri	h²
13. Annem beni bir şey yapmak için zorladığında, tersini yapasım gelir.	.74	.55
7. Benim için açıkça belli olan şeylere annemin dikkat çekmesi beni sinirlendirir.	.74	.55
3. Annem bir şeyi yasakladığında, genellikle içimden gidip onu yapmak gelir.	.70	.49
5. Annem bana öğüt verdiğinde işime karıştığını düşünürüm.	.70	.49
9. Annemin tavsiye ve önerileri genellikle tam tersini yapmama yol açar.	.67	.46
4. Anneme bağımlı olma düşüncesi, canımı sıkır.	.68	.46
8. Annem seçme özgürlüğümü kısıtladığında sinirlenirim.	.67	.45
1. Annemin düzenlemeleri bende karşı koyma duygusu uyandırır.	.67	.45
11. Annemin beni etkileme girişimlerine direnirim.	.66	.44
12. Annem örnek almam gereken biriymiş gibi davrandığında sinirlenirim.	.66	.43
2. Annemle zıtlaşmak beni kışkırtır.	.62	.39
6. Annemden bağımsız ve özgürce karar veremediğimde hayal kırıklığı yaşarım.	.56	.31
14. Annelerinin kurallarına boyun eğen birilerini görmek beni hayal kırıklığına uğratar.	.51	.26
10. Sadece kendi seçimim doğrultusunda (özgür irademle) hareket ettiğimde kendimi iyi hissedirim.	.44	.19
Özdeğer	5.92	-
Açıklanan Varyans	42.27	-
Alfa Katsayısı	.89	-

Tablo 29. Evlatlık İnancı Ölçeğinin faktör yapısı

Maddeler*	Faktör Yükleri	h ²
12. İyi bir evlat olmak için fedakârlıkta bulunmak.	.77	.59
11. Hayırlı evlat olmak.	.74	.55
13. Kararlarımı alırken anne babamın ne düşüneceğini dikkate almak.	.74	.55
6. Anne babama beni yetiştirdikleri için minnettar olmak.	.71	.50
9. Anne babamı gururlandırmak için başarılı olmak.	.66	.44
8. Anne babamı üzecek bir davranıştan sakınmak	.66	.44
2. Anne babamla aynı fikirde olmasam bile onların önerilerini almak.	.65	.43
5. Anne babamın isteklerini çabucak yerine getirmek.	.63	.40
7. Annem babam çok yoğun olduğunda onlara yardım etmek.	.62	.39
Özdeğer	4.27	-
Açıklanan Varyans	47.50	-
Alfa Katsayısı	.80	-

* On üç maddelik bu ölçeğin 3, 4, 1 ve 10. maddeleri, h² değerlerinin düşük olması sebebiyle ölçekten çıkarılmıştır.

Tablo 30. Benlik Değeri ve Davranışından Hoşnut Olma Ölçeği faktör yapısı

Maddeler	Benlik Değeri	Davranıştan Hoşnut Olma	h ²
5. Şu anda olduğum kişiden memnunum.	.78		.67
3. Kendimden/kim olduğumdan memnunum.	.74		.61
1. Sıklıkla kendimle ilgili hayal kırıklığı yaşıyorum.	.74		.49
4. Sıklıkla başka biri olmak isterim.	.72		.46
2. Yaşam tarzımdan memnun değilim.	.71		.48
6. Çoğunlukla kurallara uyarım.		.85	.66
10. Çoğunlukla benden beklenen şekilde davranırım.		.81	.63
7. Sıklıkla başımı derde sokacak şeyler yaparım.		.62	.38
5. Şu anda olduğum kişiden memnunum.	.38	.44	.48
Özdeğer	3.56	1.31	-
Açıklanan Varyans	39.52	14.60	-
Alfa Katsayısı	.78	.68	-

*Ölçeğin 9. maddesi h² değerlerinin düşük olması sebebiyle ölçekten çıkarılmıştır.

Tablo 31. Depresif Belirtiler Ölçeğinin faktör yapısı

Maddeler	Faktör Yükleri	h ²
7. Mutluydum.	.69	.47
3. Moralim bozuktu, bunalımdaydım.	.68	.47
9. Yaşamdan keyif aldım.	.67	.45
4. Yaptığım her şeyi kendimi zorlayarak yaptığımı hissettim.	.64	.41
12. Bir şeye başlayamıyordum.	.62	.38
1. Diğer insanlar kadar iyi hissettim.	.58	.33
10. Ağlama nöbetlerim oldu.	.54	.29
2. Aklımı yaptığım işe vermekte zorluk çektim.	.52	.27
8. İnsanlar dostça değildi.	.50	.25
11. İnsanların benden hoşlanmadığını hissettim.	.46	.22
6. Uykum düzensizdi.	.40	.16
5. Gelecekle ilgili umutlu hissettim.	.39	.16
Özdeğer	3.90	-
Açıklanan Varyans	32.13	-
Alfa Katsayısı	.79	-

Kontrolcü Ebeveyn Uygulaması Öyküsü:

Şu durumu hayal edin: Bir gün okuldan eve önemli bir dersten normalde aldığınızdan daha düşük bir notla döndünüz. Öncesinde sınavın iyi geçtiğini düşündüğünüz için iyi bir not bekliyordunuz ve annenize de böyle söylemişsiniz. Fakat o gün annenize aldığınız düşük notu söylediğinizde o size şunu söyledi:

Bu not beni gerçekten hayal kırıklığına uğrattı! Senden daha iyisini beklerdim. Böyle kötü bir not alacağını düşünmemiştim, bu yüzden hiç memnun değilim. Doğru düzgün çalışmadın değil mi? Biliyorsun, böyle bir sınavda soruları iyi yapmak, sadece yapabilecek yetenekte olmakla ilgili değil, aynı zamanda bunu istemekle de ilgili!

Bak, açık açık söylüyorum bu tür başarısızlıklar bir daha tekrarlanmamalı ve gelecek sefere daha iyi bir not almalısın. Şu andan itibaren, bu derse çalışmak zorundasın ve ben düzenli olarak seni kontrol edeceğim. Bunu zevk olsun diye yapmıyorum; fakat bana başka bir yol bırakmadın. Beni ve kendini bir daha hayal kırıklığına uğratmanı önlemenin tek çaresi bu!

Tablo 32. Temel İhtiyaç Tatmini Ölçeğinin faktör yapısı

Maddeler	Yeterlik	İlişkiselik	Özerklik	h²
22. Bu derse iyi çalışabileceğimi hissederdim.	.86			.75
21. Bu derse çalışacak kapasitede olduğumu hissederdim.	.84			.66
25. Bu derse iyi çalışabileceğim konusunda kendime güvenirdim.	.79			.63
10. Bu derse ileride daha iyi çalışabileceğimi hissederdim.	.76			.55
5. Annemin beni önemseydiğini hissederdim.		.93	-.37	.59
6. Annemle aramda bir bağ olduğunu hissederdim.		.76		.64
18. Anneme karşı sıcak duygular hissederdim.		.58		.61
17. Anneme güvendiğimi hissederdim.		.57		.65
9. Yaptığım şeyde yeterli olduğumu hissederdim.			.83	.53
13. Gerçekte kim olduğumu gösterebildiğimi hissederdim.			.74	.46
2. Gerçekten istediğimi yapabileceğimi hissederdim.		.40	.58	.60
1. Seçme şansım olduğunu ve özgürlüğünü hissederdim.		.42	.57	.62
14. Gerçekten ilgilendiğim şeyleri yapabileceğimi hissederdim.	.33		.48	.49
Özdeğer	5.61	1.62	1.15	
Açıklanan Varyans	38.57	12.50	8.86	
Alfa Katsayısı	.83	.78	.70	

*Ölçeğin 9. maddesi yanlış boyutta yük alması sebebiyle ölçekten çıkarılmıştır.

Tablo 33. Temel İhtiyaçların Engellenmesi Ölçeğinin faktör yapısı

Maddeler	Özerklik	İlişkisellik	Yeterlik	h²
15. Bu derse çalışmam yönünde baskı hissederdim.	.83			.70
16. Bu derse çalışmaya zorunluymuşum gibi hissederdim.	.82			.69
4. Yapmak istemediğim şeyleri yapmaya zorlanıyormuşum gibi hissederdim.	.78			.66
3. Belli şeyleri yapmak zorundaymışım gibi hissederdim.	.73			.51
7. Annemin beni dışladığını hissederdim.		.76		.60
8. Annem benden hoşlanmıyormuş gibi hissederdim.		.74		.51
20. Annemin beni reddettiğini hissederdim.		.73		.56
19. Annemle ilişkimin yüzeysel olduğunu düşünürdüm.		.50		.27
12. Performansımdan dolayı hayal kırıklığına uğradığımı hissederdim.			.77	.57
23. Yaptığım hatalardan dolayı kendimi başarısız hissederdim.			.70	.57
11. Bir şeyleri iyi yapabileceğime dair ciddi kuşkularım olurdu.			.67	.43
24. Yapmayı beceremediğimi düşündüğüm şeylerin altında ezilirdim.			.57	.53
Özdeğer	3.95	1.47	1.16	-
Açıklanan Varyans	32.92	12.25	9.71	-
Alfa Katsayısı	.80	.66	.66	-

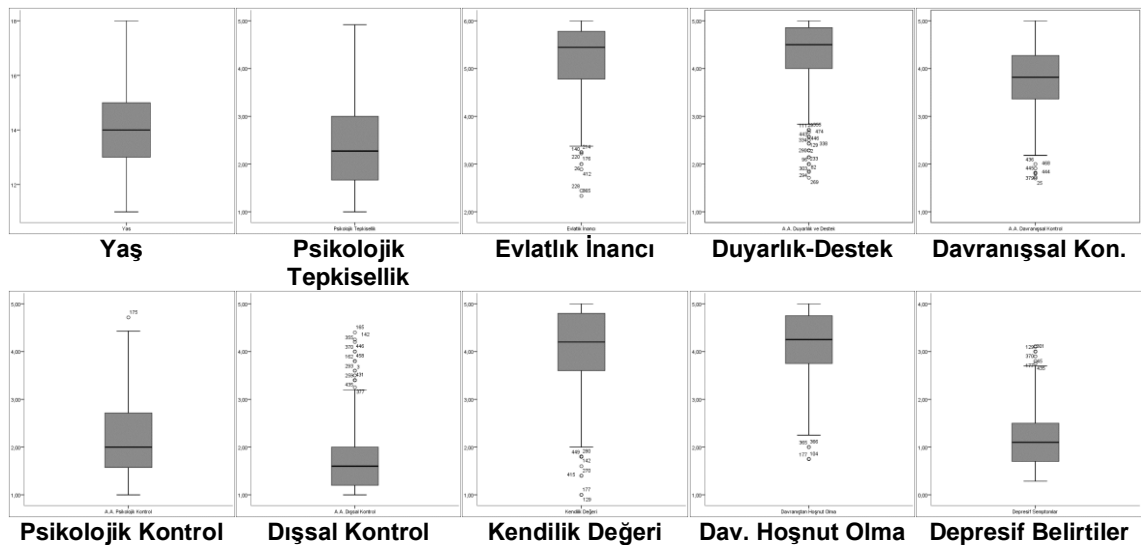
Tablo 34. Akademik Alanda Kendini Düzenleme Ölçeğinin faktör yapısı

Maddeler	Özerk Düzenleme	Kontrollü Düzenleme	h²
12. Eğlenceli.	.73		.50
4. Bunu yapmayı gerçekten isterim.	.72		.58
8. Çalışmaktan hoşlanıyorum.	.69		.45
16. Bunu yapmak (yeni şeyler öğrenmek) bana heyecan verir.	.69		.50
5. <i>Bu, annemin beni yapmaya zorladığı bir şeydir.</i>			.33
9. Annem beni bunu yapmak zorunda bırakır.		.51	.39
3. Yeni şeyler öğrenmek isterim.	.60		.43
15. Bu benim hayatımda önemli bir hedef.	.49		.48
11. Bu benim için anlamlı bir seçenek.	.48		.45
7. Benim için önemli bir şeydir.	.46		.46
6. Yapmazsam kendimi suçlu hissederim.		.69	.42
10. Yapmazsam utanç duyarım.		.68	.42
13. Anne babam benden bunu bekler.		.67	.44
2. Annemin akıllı olduğumu düşünmesini isterim.		.66	.44
14. Annemin iyi bir öğrenci olduğumu düşünmesini isterim.		.62	.42
1. Benden böyle yapmam beklenir.		.59	.46
Özdeğer	4.98	2.18	-
Açıklanan Varyans	31.15	13.66	-
Alfa Katsayısı	.70	.85	-

EK 2. BOX-COX DÖNÜŞÜMÜ VE ÇALIŞMA İ'DE DÖNÜŞÜM GERÇEKLEŞTİRİLEN DEĞİŞKENLERE AİT BETİMSSEL İSTATİSTİKLER

Temel istatistiksel varsayımların incelenmesinden sonra çalışma İ'de yer alan değişkenlerin dağılımı kutu çizgi grafikleri ile incelenmiştir (Bkz. Şekil 11). Değişkenlere ait basıklık ve çarpıklık değerleri özellikle bu örneklem büyüklüğü için yeterli olmakla birlikte Şekil 11'de verilmiş olan kutu çizgi grafikleri incelenecek olursa ergenin evlatlık inancı, anneden algılanan duyarlılık-destek, davranışsal kontrol, psikolojik kontrol, dışsal kontrol, benlik değeri, davranıştan hoşnut olma ve depresif belirtiler değişkenlerinde uç değerlerin yer aldığını ve bu değişkenlerin sağa ya da sola çarpıklığının sürdüğünü göstermektedir.

Her ne kadar örneklem büyüklüğü arttıkça örneklemde elde edilecek ortalama ve benzeri değerlerin evreni temsil etme olasılığı örneklem dağılımının şeklinden bağımsız bir şekilde artış gösterse ve değişkenlerdeki uç değer bulguları daha az etkilese de (Alpar, 2017) özellikle bazı değişkenlerin yapısındaki aşırı çarpıklık nedeniyle verilerin dönüştürülmesine karar verilmiştir.

Şekil 11. Çalışma İ'de kullanılan sürekli değişkenlere ait kutu çizgi grafikleri

Değişkenlerin dönüşüm işlemleri için verideki dağılımın özgün yapısını dikkate alıp ona uygun parametrelerle dönüşüm yapılmasını sağlaması nedeniyle Box-Cox dönüşümü tercih edilmiştir. Box-Cox dönüşümü pozitif değerli değişkenler üzerinde kullanılabilir. Dönüşümün gerçekleştirilmesi için örnekleme dönüşüm gerçekleştirilecek değişkenden tek bir parametrenin kestirilmesi gereklidir (Asar, İlk ve Dag, 2017). İhtiyaç duyulan λ parametresi açık kaynak kodlu R programında Asar ve arkadaşları (2017) tarafından geliştirilmiş olan AID kütüphanesi aracılığı ile her bir değişken için tek tek kestirilmiştir (Bkz. Tablo 35). Ardından Denklem 1'de verilen fonksiyon SPSS yazılımında ilgili değişkenlere uygulanarak dönüşümler gerçekleştirilmiştir.

Gözlemler y_i ($i=1,2,\dots,n$) bilindiğinde,

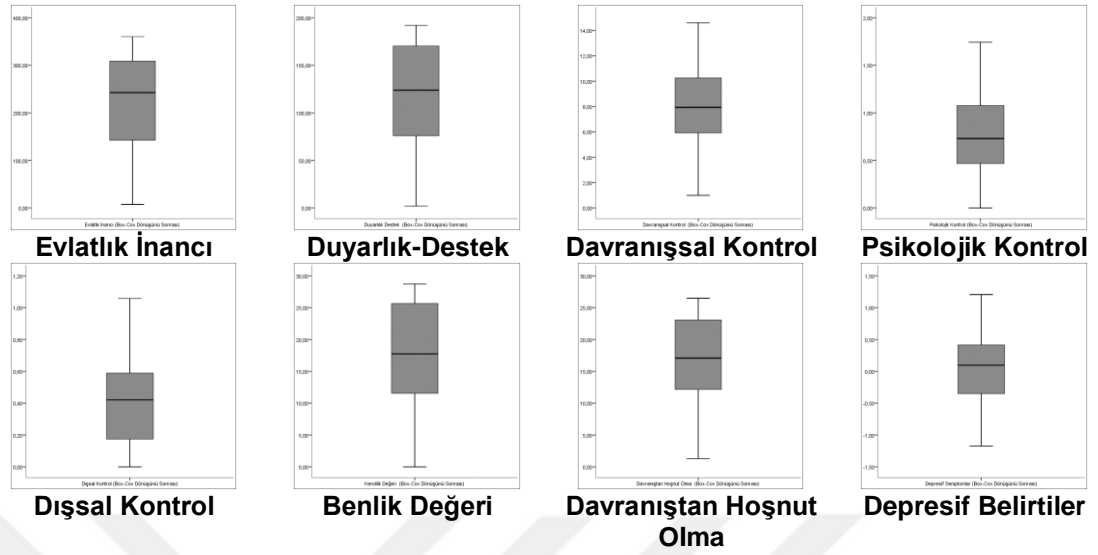
$$y_i^{(\lambda)} \begin{cases} \frac{y_i^\lambda - 1}{\lambda}, & \text{eğer } \lambda \neq 0 \\ \log y_i, & \text{eğer } \lambda = 0 \end{cases}$$

(1)

Tablo 35. AID kütüphanesi tarafından kestirilen λ değerleri

	Evlalık İnancı	Duyarlık- Destek	Davranışsal Kontrol	Psikolojik Kontrol	Dışsal Kontrol	Benlik Değeri	Davranıştan Hoşnut Olma	Depresif Belirtiler
λ	4.069	4.152	2.165	0.148	-0.484	2.714	2.65	0.105

Dönüşüm gerçekleştirilen değişkenlerin dağılımları kutu çizgi grafikleri ve betimleyici istatistikler ile tekrar incelendiğinde değişkenlerin büyük çoğunluğunun dağılımının normale yaklaştığı ve uç değerlerin ortadan kalktığı çarpıklık değerlerinin sıfıra yaklaştığı görülmüştür. Dönüşüm yapılmış değişkenlere ait kutu çizgi grafikleri Şekil 12'de ve betimleyici istatistikler Tablo 36'da dönüştürülmüş değişkenler kullanılarak oluşturulan korelasyonlar Tablo 37'te verilmiştir. Tablo 37 incelendiğinde dönüştürülmüş değişkenlerin orijinal halleriyle oldukça yüksek korelasyon gösterdiği ve diğer değişkenlerle ilişkilerinde büyük değişiklikler olmadığı görülmüştür. Bu nedenle analizlerde dönüştürülmüş değişkenlerin kullanılmasına karar verilmiştir.

Şekil 12. Dönüştürülmüş değişkenlerin dağılımına ait kutu çizgi grafikleri

Tablo 36. Dönüştürülmüş değişkenlere ait betimsel istatistikler

Dönüştürülmüş Değişkenler	Ort	SS	En Az	En Çok	Çarpıklık	Basıklık
Evlatlık İnancı	223.66	99.35	7.48	360.17	-0.25	-1.10
Duyarlık-Destek	119.20	59.30	2.02	192.01	-0.33	-1.12
Davranışsal Kontrol	8.18	3.06	1.00	14.60	-0.07	-0.63
Psikolojik Kontrol	0.76	.40	0.00	1.74	0.03	-0.70
Dışsal Kontrol	0.39	.27	0.00	1.06	0.20	-0.82
Benlik Değeri	17.58	8.33	0.00	28.70	-0.26	-1.03
Davranıştan Hoşnut Olma	16.85	7.06	1.29	26.48	-0.23	-1.01
Depresif Belirtiler	0.09	0.50	-1.17	1.21	0.00	-0.64

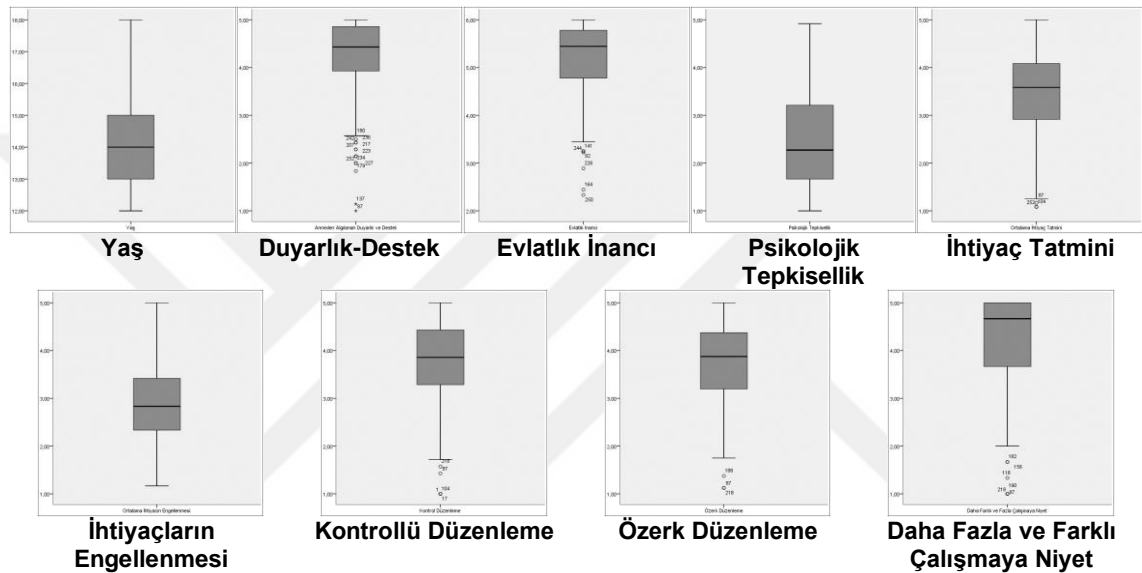
Tablo 37. Değişkenlerin dönüştürülmüş ve orijinal hallerinin diğer değişkenlerle ve birbirleriyle ilişkileri

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.Yaş	-	.14**	-.13**	-.17***	-.19***	.17***	.11*	-.12**	-.20***	.14
2.Psikolojik Tepkisellik	.14**	-	-.35***	-.41***	-.05	.52***	.42***	-.44***	-.45***	.44***
3.Evlatlık İnancı	-.12**	-.35***	.97***	.32***	.21***	-.17***	-.15**	.24***	.46***	-.28***
4. Duyarlık-Destek	-.18***	-.44***	.35***	.95***	.22***	-.52***	-.34***	.39***	.29***	-.43***
5. Davranışsal Kontrol	-.20***	-.05	.23***	.22***	.99***	.16***	.15**	.05	.21***	-.05
6.Psikolojik Kontrol	.16***	.52***	-.17***	-.54***	.17***	.99***	.55***	-.42***	-.26***	.40***
7. Dışsal Kontrol	.15**	.44***	-.16***	-.40***	.13**	.58***	.95***	-.34***	-.24***	.38***
8.Benlik Değeri	-.13**	-.45***	.26***	.44***	.06	-.43***	-.37***	.97***	.38***	-.68***
9.Davranıştan Hoşnut Olma	-.20***	-.45***	.46***	.34***	.21***	-.28***	-.29***	.41***	.98***	-.40***
10.Depresif Belirtiler	.17***	.45***	-.30***	-.46***	-.06	.43***	.39***	-.67***	-.43***	.97***

Not: Tablonun alt yarısı dönüşüm yapılmış değişkenlere ait ilişkileri, üst yarısı orijinal korelasyonları, köşegen ise dönüştürülmüş ve orijinal değişken arasındaki ilişkileri göstermektedir. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

EK 3. ÇALIŞMA II'DE DÖNÜŞÜM GERÇEKLEŞTİRİLEN DEĞİŞKENLERE AİT BETİMSSEL İSTATİSTİKLER

Çalışma II'de de Çalışma I'de izlenen yöntemle dönüşüm işlemleri gerçekleştirilmiştir. Değişkenlere ait kutu çizgi grafikleri (Bkz. Şekil 13) incelendiğinde değişkenlerde çarpıklığın olduğu ve uç değerlerin yer aldığı görülmüştür.

Şekil 13. Çalışma II'de kullanılan sürekli değişkenlere ait kutu çizgi grafikleri

Çalışma II'de dönüşüm işleminin gerçekleştirilmesi için Çalışma I'deki yazılımlardan yararlanılmıştır. Analiz sonucunda dönüşüm işlemi için kestirilen λ değerli Tablo 38'de verilmiştir.

Tablo 38. AID kütüphanesi tarafından kestirilen λ değerleri

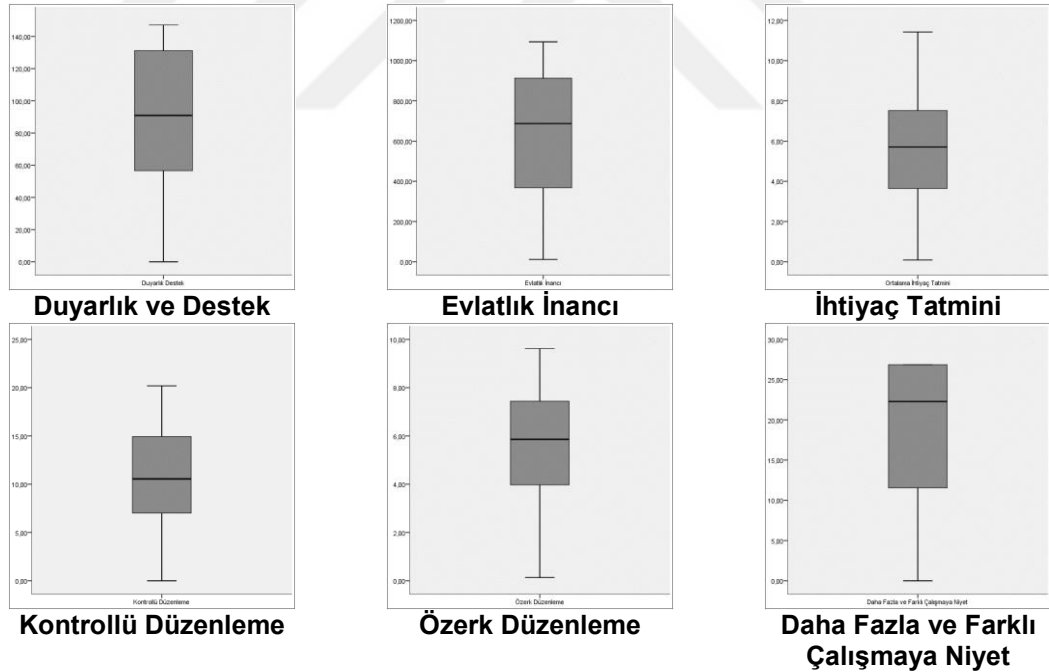
	Duyarlık-Destek	Evlatlık İnancı	İhtiyaç Tatmini	Kontrollü düzenleme	Özerk Düzenleme	Daha Fazla ve Farklı Çalışmaya Niyet
λ	3.957	4.778	1.958	2.432	1.81	2.661

Dönüşüm gerçekleştirilen değişkenlerin dağılımları kutu çizgi grafikleri ve betimleyici istatistikler ile tekrar incelendiğinde değişkenlerin büyük çoğunluğunun dağılımının normale yaklaştığı ve uç değerlerin ortadan kalktığı çarpıklık değerlerinin sıfıra yaklaştığı görülmüştür. Yalnızca daha fazla

çalışmaya niyet değişkeninde normal dağılım elde edilememiştir. Dönüşüm yapılmış değişkenlere ait kutu çizgi grafikleri Şekil 14'te ve betimleyici istatistikler Tablo 39, dönüştürülmüş değişkenler kullanılarak oluşturulan korelasyonlar Tablo 40'da verilmiştir. Tablo 40 incelendiğinde dönüştürülmüş değişkenlerin orijinal halleriyle oldukça yüksek korelasyon gösterdiği ve diğer değişkenlerle ilişkilerinde büyük değişiklikler olmadığı görülmüştür. Bu nedenle analizlerde dönüştürülmüş değişkenlerin kullanılmasına karar verilmiştir.

Tablo 39. Dönüştürülmüş değişkenlere ait betimsel istatistikler

Dönüştürülmüş Değişkenler	Ort	SS	En az	En çok	Çarpıklık	Basıklık
Duyarlık ve Destek	90.38	47.42	0.00	147.13	-0.34	-1.17
Evlatlık İnancı	637.92	309.01	11.78	1093.14	-0.21	-1.08
İhtiyaç Tatmini	5.53	2.67	.09	11.42	-0.05	-0.67
Kontrollü Düz.	10.64	4.66	.00	20.19	-0.09	-0.62
Özerk Düz.	5.74	2.40	.13	9.62	-0.15	-0.85
Daha Fazla ve Farklı Çalışmaya Niyet	18.84	8.13	.00	26.85	-0.58	-0.95

Şekil 14. Dönüştürülmüş değişkenlerin dağılımına ait kutu çizgi grafikleri

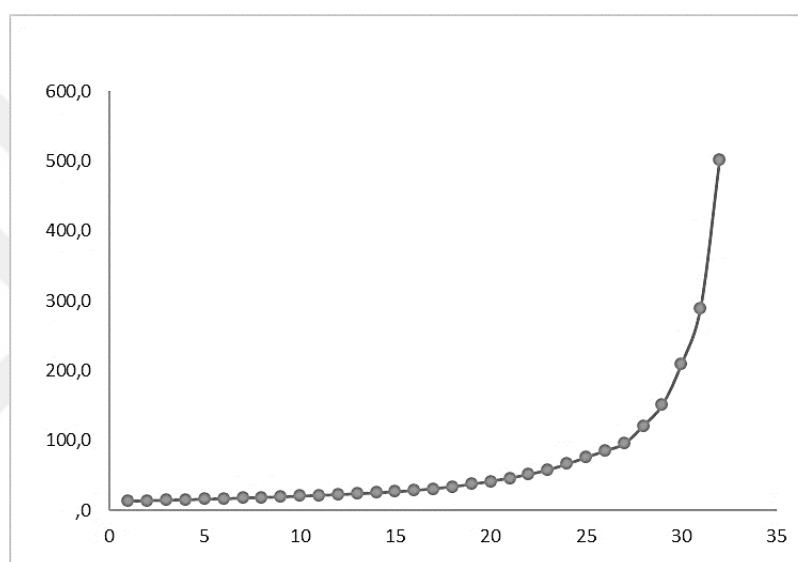
Tablo 40. Değişkenlerin dönüştürülmüş ve orijinal hallerinin diğer değişkenlerle ve birbirleriyle ilişkileri

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Yaş	-	-.19	-.15	.19	.10	-.05	-.05	-.09	-.17
2. Duyarlık Destek	-.22	.95	.32	-.44	.29	-.27	.07	.34	.32
3. Evlatlık İnancı	-.12	.38	.95	-.29	.27	-.03	.33	.43	.33
4. Psikolojik Tepkisellik	.19	-.48	-.29	-	-.22	.40	.04	-.37	-.31
5. İhtiyaç Tatmini	.11	.30	.32	-.21	.99	-.42	.27	.53	.31
6. İhtiyacın Engellenmesi	-.05	-.27	-.03	.40	-.40	-	.18	-.25	-.02
7. Kontrollü Düz.	-.05	.06	.34	.06	.23	.21	.97	.33	.33
8. Özerk Düze	-.10	.36	.48	-.38	.52	-.27	.31	.99	.58
9. Daha Fazla ve Farklı Çalışmaya Niyet	-.17	.35	.35	-.31	.27	-.04	.31	.56	.97

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

EK 4. ÇALIŞMA II'YE AİT KÜMELEME ANALİZİ BULGULARI

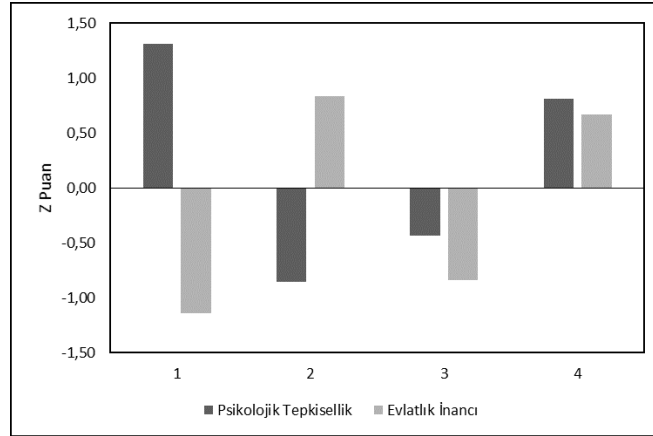
Çalışma I ile aynı yöntemler izlenerek gerçekleştirilen kümeleme analizi sonucunda birinci bölümdeki kümelere benzer sonuçlar elde edilmiştir (Bkz. Şekil 15 ve Şekil 16). Analiz sonucunda elde edilen sonuç küme merkezleri, Tablo 41'den incelenebilir. Bu tablo esas alınarak oluşturulan Şekil 16'da psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancı değişkenlerinin kümelerdeki düzeyi gösterilmiştir.

Şekil 15. Çalışma II'de gerçekleştirilen Ward yöntemi ile aşamalı kümeleme analizi sonucu elde edilen birleştirme katsayıları

Tablo 41. Z puan ile standartlaştırılmış veride sonuç küme merkezleri ve küme sıklıkları

	Kümeler			
	1	2	3	4
Psikolojik Tepkisellik	1.31	-0.86	-0.44	0.81
Evlatlık İnancı	-1.14	0.83	-0.84	0.67
n	44	85	68	55

Şekil 16. Kümelerin sonuç merkezlerine göre her bir kümede psikolojik tepkisellik ve evlatlık inancının durumu

Elde edilen sonuç küme merkezleri incelendiğinde birinci kümede psikolojik tepkiselliğin yüksek, evlatlık inancının düşük, ikinci kümede psikolojik tepkiselliğin yüksek, evlatlık inancının düşük, üçüncü kümede psikolojik tepkiselliğin ortalamaya yakın olduğu ancak evlatlık düzeyinin düşük olduğu ve son olarak dördüncü kümede ise katılımcıların her iki değişkende de ortalamadan yüksek puan aldığı olduğu görülmüştür.

Oluşturulan kümeler arasında cinsiyet ve anne eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık olup olmadığı çok gözlü ki kare testleri ile incelenmiştir (bkz. Tablo 42). Analiz sonucunda kümeler arasında cinsiyetin ($\chi^2_{(3)} = 3.46, p > .05, Cramer V = .12$), anne eğitim düzeyinin ($\chi^2_{(6)} = 10.20, p > .05, Cramer V = .12$) dağılımı açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır

Tablo 42. Cinsiyet ve anne eğitim durumunun kümelerdeki dağılımı ve beklenen değerleri

		Kümeler								Toplam
		1		2		3		4		
		G. Sıklık	B. Sıklık	G. Sıklık	B. Sıklık	G. Sıklık	B. Sıklık	G. Sıklık	B. Sıklık	
Cinsiyet	Kızlar	27	24.8	50	47.9	32	38.3	33	31.0	142
	Erkekler	17	19.2	35	37.1	36	29.7	22	24.0	110
	Toplam	44		85		68		55		252
Annenin Eğitim Durumu	Lise Altı	18	24.6	48	47.6	41	38.0	34	30.8	141
	Lise	18	10.8	21	20.9	15	16.7	8	13.5	62
	Lise Üstü	8	8.6	16	16.5	12	13.2	13	10.7	49
	Toplam	44		85		68		55		252

Oluşturulan kümeler arasında ergenlerin yaşı açısından bir fark olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Levene testi sonuçları varyansların homojen olduğunu göstermektedir. ANOVA sonucunda gruplar arasında yaş açısından anlamlı bir fark elde edilmemiştir ($F_{(3, 248)} = 2.38, p > .05, \eta^2 = .03$).

Kümeler arasında anneden algılanan duyarlılık-destek açısından bir fark olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir (Bkz. Tablo 43). Levene testi sonuçları varyansların homojen olduğunu göstermektedir. ANOVA sonuçları gruplar arasında anlamlı bir farkın olduğunu ve etki büyüklüğünün yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir ($F_{(3, 248)} = 21.30, p < .05, \eta^2 = .20$). Farkın hangi ortalamalar arasında olduğunu bulmak amacıyla gerçekleştirilen Tukey HSD analizi yalnızca üçüncü ve dördüncü gruplar arasında anlamlı farklılık bulamamıştır. Buna göre duyarlılık-destek algısı en düşük olan küme psikolojik tepkiselliğin en yüksek olduğu, duyarlılık-destek algısı en yüksek olan küme ise evlatlık inancı en yüksek psikolojik tepkiselliği en düşük olan kümedir.

Tablo 43. Her bir kümede anneden algılanan duyarlılık-desteğe ait betimleyici istatistikler ve ANOVA sonuçları

Küme	Ort	SS	n	$F_{(3, 248)}$	η^2
1	55.541	45.94	44	21.30***	.20
2	116.54	38.15	85		
3	85.74	43.39	68		
4	83.56	45.07	55		

Tukey HSD testi sonucunda yalnızca 3 .ve 4. kümeler arasında **fark bulunmamıştır.**
* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

EK 5. ETİK KURUL İZNI

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : B.30.2.HAC.0.00.00.01/493-874
Konu :

04/03/2013

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi: 27.02.2013 tarih ve 992 sayılı yazınız

Enstitünüz Psikoloji Anabilim Dalı öğretim üyesi **Prof. Dr. Melike SAYIL**'ın TÜBİTAK 1001 Hızlı Destek Programı kapsamında hazırladığı "**Ana Baba Ergen İlişkilerinde Kontrol, Özerklik ve Çatışmanın Sosyal Alan Kuramı, Kültürel Yönelim ve Sosyal Değişim Bağlamında İncelenmesi: Ebeveyn ve Ergen Açısından Sorunlar**" başlıklı bilimsel araştırma projesi, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun 28 Şubat 2013 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

Prof. Dr. Ömer UĞUR
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Ek: Tutanak

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih: 06 / 03 / 2013
Sayı: 1586

EK 6. ORJİNALLİK RAPORU

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 11/07/2017

Tez Başlığı: Anneden Algılanan Kontrolün Ergenin Psikososyal İşlevselliği ile İlişkinde Tepkiselliğin ve Evlatlık İnancının Rolü

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 113 sayfalık kısmına ilişkin, 10/07/ 2017 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 3 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

11.07.2017

Adı Soyadı: Arcan Tıgırak

Öğrenci No: H09240404

Anabilim Dalı: Psikoloji

Programı: Gelişim Psikolojisi

Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Melike SAYIL